

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

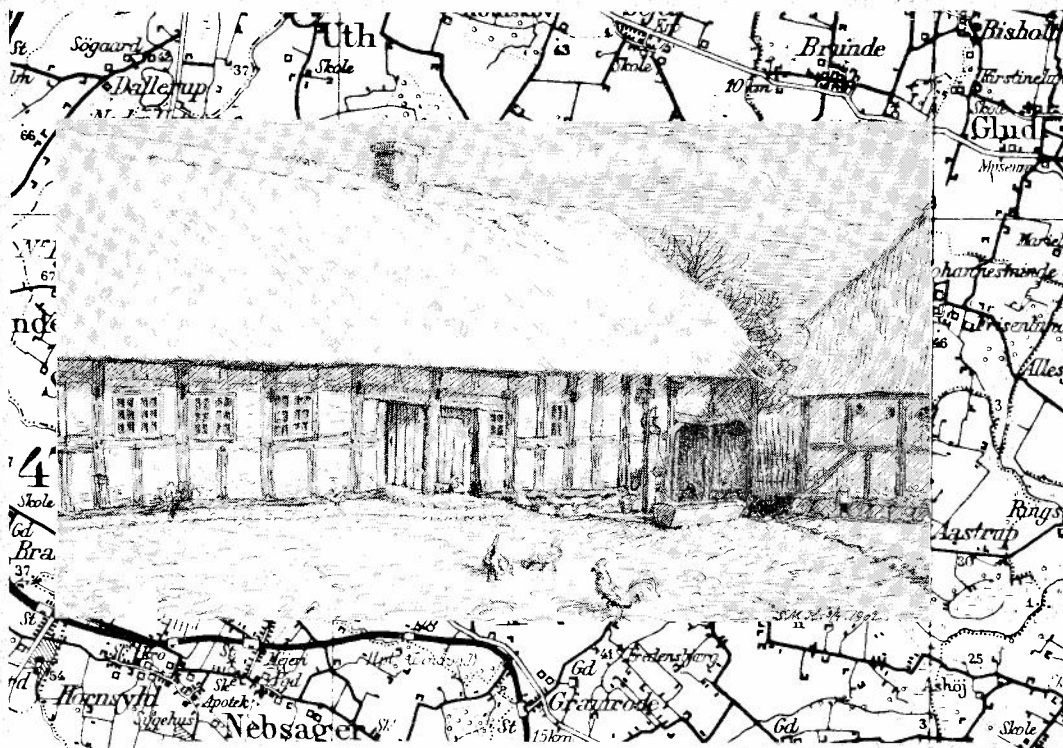
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG 1987

VDEN HERRE N BYGER HVSET DA
ARBEYDEDE FOR GEEVET SOM BYGE DER
PAA OPSALM 1671 ANNO 1667

GØR DØREN HOYE OG POSTEN VIDE A VÆR
RENS KONNING KAN DERIN RIDDE

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1987

JYDSKE TRYKKERIER A/S · KOLDING

Redaktion:

Søren K. Jakobsen, Dalsvinget 23, 7000 Fredericia. (05 94 18 44)

M. Wellner Jensen, Brøndager 9, 8751 Gedved. (05 66 52 63)

E. With-Pedersen, Dæmningen 10^t, 7100 Vejle. (05 82 20 85)

K. E. Reddersen, Hammervej 14, 6000 Kolding. (05 56 81 48)

Indhold.

Forord.....	7
Om oprettelse af den første børneskole i Vester Nebel den 1. november 1785 <i>Af Ebbe Walther</i>	9
Porskærfundet <i>Af Svend Nørregaard Hansen</i>	33
En svensker tændte »det hvide lys« i Vejle 1895 <i>Af Jens Lampe</i>	47
Gamle breve fra Skjold præstegaard <i>Af Johs. Birkedal Nielsen</i>	58
Frem i lyset.....	81
Fragmenter af Lerbæks historie <i>Af Christine Lind Christensen</i>	93
Dagbog 1864 <i>Af Preben Mikkelsen</i>	117
Barndomserindringer og betragtninger fra min fødeby Vejle <i>Af Otto J. Bruun</i>	128

Nyt fra historien i Vejle amt 1986	145
Anmeldelse	175
Nekrolog	179
Vejle Amts historiske Samfund 1986-87	182
Tak for støtte	185
Regnskab	186
Vejle Amts årbog	188
Bøger til salg	189

Forord

Sidste års årbog kom til verden under omstændigheder, som var ret særegne og ikke just ideelle. Allerede ved årsskiftet 1985/86 havde bogtrykkeriet undergået et ejerskifte, idet Konrad Jørgensen A/S solgtes til Midtjydsk Bogtryk i Grindsted. Dertil kom yderligere, at vores årbog færdiggjordes på samme tid som bogtrykkeriet forberedte en udflytning fra de gamle lokaliteter i Slotsgade.

Årbogen 1986 blev således et af de sidste bogarbejder, som er fremstillet på det sted, hvor Konrad Jørgensen i sin tid anlagde sin virksomhed. En epoke for det gamle Koldingtrykkeri er hermed ovre.

Selvsagt var det ikke gunstige forhold for redaktionen at arbejde under, omend alt endte på bedste vis. Næsten da. En af årbogens artikler - den allersidste - Jernalderbrandgravpladsen ved »Petersminde« i Nagbøl af C. L. Vebæk, indeholdt om ikke meningsforstyrrende, så dog irriterende og i hvert fald un-

dige fejl. Det er delvis uopklaret af hvilken grund; men vi skylder her at beklage disse fejl, både overfor forfatter og overfor vore mange læsere.

I vinterens løb har redaktionen ført en række forhandlinger, også med henblik på længere sigt, hvor ny teknik rummer muligheder for andre, driftsøkonomisk fordelagtigere fremstillingsmåder. Redaktionen mener at have sådanne tilbud og aftaler, at den fortsatte trykning med sindsro nu er lagt i hænderne på Jydske Trykkerier A/S, hvori Konrad Jørgensen-firmaet er indgået, og som har opbygget et moderne produktionsapparat i nye omgivelser i Koldings nordlige industriområde.

Et nyt samarbejde er indledt, og vi tror, det vil være til gavn og glæde for Samfundet. Ved denne lejlighed skal der på dette sted rettes en stor og varm tak til bogtrykkeriets tidligere ejer og leder, bogtrykker Erling Fuglsang, som lige siden 1936, hvor Fuglsang optoges i ledelsen, har væ-

ret Samfundets støtte og værdifulde hjælp gennem alle årene.

Med disse uddybende bemærkninger - selv et forord kan blive til en lille historisk udredning - sender vi årbog 1987 ud i håbet om, at

medlemmerne vil kunne finde stof afvekslende og fængslende. Tak til den store kreds af forfattere, som har gjort arbejdet og ydet denne store indsats.

Redaktionen

Om oprettelse af den første børneskole i Vester Nebel den 1. november 1785.

Af Ebbe Walther.¹⁾

*Indledning om skolevæsenets udvikling i Danmark fra reformationen til rytterskolerne.*²⁾

Tanken om, at der burde oprettes børneskoler i Danmark, opstod formentlig først omkring reformationen 1536, idet man syntes, at alle skulde kunne læse de bibelske skrifter og Luthers lille katekismus.

Reformationens begejstring tabte sig dog hurtigt, og fattigdom og mangel på skolelærere gjorde det umuligt at realisere tanken. Det har da også været svært at se nytten af skolekundskaberne, når menigmand jo den gang ikke kunde forvente nogensinde at få råd til at købe en bog, som han kunde læse i.

Præster og degns³⁾ pålagdes dog at undervise (mundtligt) i den kristelige børnelærdom, hvilket hovedsagentlig bestod i at lære Luthers lille katekismus udenad.

Dette var også hovedindholdet i undervisningen, da de første børneskoler langt senere oprettedes.

I 1500-tallet var det en sjældenhed, at nogen af landbefolkningen kunde læse og skrive.

I købstæderne oprettedes dog skoler, hvoraf navnlig latinskolerne fik betydning, og herfra bredte oplysningen sig langsomt ud på landet, formentlig ved at velhavende bønder sendte deres børn i købstadsskole, ved forskellige former for privat undervisning og ved at forældre, som kunde læse og skrive, selv underviste deres børn.

Fra 1600-tallets slutning har vi i arkiverne mange eksempler på, at bønder kunde læse og skrive, og vi må antage, at et lille, men betydningsfuldt mindretal har behersket kunsten.

Kirkeskriver Jacob Jensen Bredballe⁴⁾ forsøgte 1693 at få oprettet en børneskole i Vester Nebel.⁵⁾

8. juli 1693 anmodede kirkeskriver Jacob Jensen Bredballe, (som boede i Vester Nebel), stiftamtmand von Spechan i Ribe om at oprette en børneskole i Vester Nebel by.

Stiftamtmanden skrev samme dag til amtmanden over Koldinghus amt og bad ham om at tage sig af sagen.

Jeg har ikke i Koldinghus amts arkiv kunnet finde noget herom.

Der er så formentlig ikke sket mere i denne sag, og når man tænker på, at oprettelse af børneskoler på landet dengang endnu var en sjældenhed, og hvor svært det var langt senere under gunstigere økonomiske forhold at få råd til at bygge skole og lønne en skolemester, så er det let at forstå, at Vester Nebels ca. 180 beboere, heraf ca. 25 børn i 5 til 12 års alderen, ikke har set sig i stand dertil.

I 1722 og 1782, da skolesagen toges op igen, nævnes intet om, at der tidligere havde været skole i Vester Nebel.

Det er nærliggende at antage, at Jacob Jensen selv kan have undervist børn og unge i et beskedent omfang, da han jo interesserede sig for sagen.

Rytterskolerne.⁶⁾

I begyndelsen af 1700 tallet kom en ny kristelig vækkelsesbevægelse, som vi kalder Pietismen (af latinsk pietas, som betyder fromhed), hertil fra Tyskland.

Pietisterne syntes, at det ikke var nok, at man vidste, hvad kristendom var, man skulde også vise i sin daglige gerning, at man virkelig gik ind for de kristne idealer, og det er jo lige så rigtigt, som det er svært at leve op til.

Kong Frederik den Fjerde besluttede i 1721 under påvirkning af Pietismen at opføre 240 skoler, som vi kalder rytterskoler, fordi de blev opført i de 12 rytterdistrikter, som lå spredt over hele landet og var hjemsted for landets rytterhær.

3 af disse rytterdistrikter lå i Jylland, nemlig Koldinghus, Skanderborg og Dronningborg (Randers).

Der var beregnet 20 skoler til hvert rytterdistrikt, men Koldinghus rytterdistrikt, som vores egn hørte til, fik lidt senere overført yderligere 5 fra Dronningborg rytterdistrikt, så tallet kom op på 25.

Kongen betalte for bygningernes opførelse. Som kirkeejer og godsejer betalte kongen også skolens vedligeholdelse og skoleholderens løn af kirkernes tiendeindtægter eller af rytterdistriktets regimentkasse. Ef-

ter ryttergodsets salg, som her skete i 1765, overgik betaling af løn- og vedligeholdelsesudgifterne til skoledistriktets beboere. Disse rytterskoler blev forbillede for den videre forsyning af landet med børneskoler, der kom til at strække sig over mere end hundrede år.

Det var dog en betydelig ulempe ved rytterskolerne, at mange børn inden for de områder, skolerne skulde betjene, havde så lang og besværlig en vej til skole, at de opgav og blev hjemme.

Rytterskolernes betydning for Vester Nebel.⁶⁾

I 1722 fastlagdes rytterskolernes fordeling, og af de 20 skoler, som tildeles Koldinghus rytterdistrikt, fik Brusk herred, som vi tilhører, 5 skoler, som fordeltes til Harte, Eltang, Herslev, Ågård og Alminde.

Vester Nebel sogn var blandt de oprindelige 35 ansøgere i rytterdistriktet, men blev sammen med Starup sogn henvist til skolen i Ågård, som var den mest centralt beliggende landsby for de 2 sogne. Af de 5 skoler, som rytterdistriktet yderligere fik tildelt i 1725, fik Nørre Bjært den ene.

Den oprindelige plan gik ud på, at skoledistrikterne af økonomiske grunde skulde omfatte ca. 280 tønder hartkorn.

I Koldinghus rytterdistrikt blev det med 20 skoler til 286 tønder og med 25 skoler til 229 tønder hartkorn i gennemsnit. Det større antal skoler førte til større pengeydelse, som efter ryttergodsets salg i 1765, må være pålagt beboerne. Brusk herreds sogne havde dengang følgende hartkorn: Starup 198 td. - Vester Nebel (anneks til Starup) 74 td. - Harte 152 td. - Bramdrup (anneks

Skoledistrikternes hartkorn har da været således:

	1722 - 27.	Efter 1727.
Ågård	272 tønder,	198 tønder,
Harte	213 tønder,	226 tønder,
Nørre Bjært	133 tønder,	
Eltang	259 tønder,	187 tønder.

til Harte) 61 td. - Eltang 118 td. - Sønder Vilstrup (anneks til Eltang) 69 td. og Nørre Bjært (indtil 1924 en del af Eltang sogn og derefter selvstændigt sogn) 72 td.

Vi ved, at Vester Nebel i 1722 hørte til Ågård skoledistrikt og i 1782 til Harte, og at Bramdrup i samme periode flyttedes fra Harte til Nørre Bjært skoledistrikt.

Denne flytning må være sket for at undgå, at Nørre Bjært skoles tilkomst skulde føre til en alt for skæv fordeling af hartkornet, og denne ændring må være sket i 1727, da den første skoleholder blev ansat der.

Opførelse af skolebygningerne i rytterdistriktet påbegyndtes i 1724, da der byggedes 5 skoler.

I 1725-26 byggedes 15 skoler og i

*Provst Volqvartz og hustru Margrethe Volqvartz.
(Skt. Nikolaj Kirke, Kolding)*

1727 de sidste 5. Det vides ikke, hvornår den enkelte skole er opført inden for byggeperioden.

Den 13. april 1722 ansattes en skolemester i Ågård, som hed Hans Christian Hansen (Bruun).

Det menes, at undervisningen begyndte samme år trods det manglende skolehus.

Om børnene fra Vester Nebel så har udnyttet muligheden, indtil de formentlig fra 1727 skulde gå i skole i Harte, det ved jeg ikke, men vejen var kun godt 3 km mod 7 km til Harte og mindre besværlig, så det er nok sandsynligt.

Antallet af skolepligtige børn til Ågård skole har i 1722 formentlig været ca. 100.⁷⁾

Skolestuen i rytterskolerne havde et gulvareal på ca. 28 m², og provst Volqvartz⁸⁾ i Kolding skriver 16/1 1790 i en beretning om skoleforhold, at denne skolestue bekvemt kunde rumme 40 til 50 børn. Efter nutids regler kunde den højest rumme 12 børn.

Pastor Bytzow⁹⁾ og Nevlingene tager skolesagen op igen.¹⁰⁾

Selv om rytterskolerne på mange måder var gode, var det jo alligevel en meget stor fejl, at skolegangen for mere end halvdelen af børnene forhindredes især om vinteren af en lang og besværlig skolevej.

Dengang var vejene jo kun hjulspor i jorden bortset fra de allervigtigste hovedveje, og om vinteren med tøj og regn var det ofte besværligt at færdes på vejene. Broer over åer og bække fandtes kun sjældent, men måske en gangbro også kaldet en spang eller et gangtræ. Ellers vadede man bare gennem åer og bække, som jeg jo kender så godt fra Island, hvor det endnu er ret almindeligt.

Det er dog bedst om sommeren, og man skal passe på, at man ikke bliver revet med af strømmen, for så

kan det godt være farligt. Provst Volqvartz fortæller i sin beretning om skoleforholdene i Brusker herred den 16. januar 1790, at åer og bække om vinteren ofte gjorde børnenes skolevej inpassabel.

Det må udlægges således, at der ikke har været nogen form for bro over Alminde å imellem Vester Nebel og Harte (nu kanalen mellem Dybvadbros og Ferup sø), og at det har været den vigtigste årsag til, at børnene fra Vester Nebel ikke kunde komme til skolen i Harte om vinteren.

Om sommeren kan Alminde å ikke have været nogen væsentlig hindring, men nok den 7 km lange skolevej for de mindre børn.

Hidtil havde hensynet til skolerens økonomi helt overskygget problemerne ved skolevejens længde og besværlighed, men nu voksede forståelsen for dette.

Andre væsentlige mangler ved rytterskolerne var, at undervisningen for det meste har været meget mangelfuld, og at forældrene især om sommeren i stor udstrækning holdt de større børn hjemme fra skole for at udnytte deres arbejdskraft.

Efter at bønderne blev selvejere efter 1765 og fik jorden udskiftet i 1774, så de frit kunde disponere over jord og ejendom, og der var

kommet almindelig økonomisk fremgang i landet, har der været tilstrækkelig optimisme til at tage skolesagen op igen.

Provst Volqvartz fortæller i ovennævnte beretning af 16. januar 1790, at det var sognepræsten i Starup, pastor Bytzow, der tog initiativet til at oprette en børneskole i Vester Nebel.

Vester Nebels beboere forenede sig den 27. oktober 1782 om at holde en skolemester i byen, om hvorledes udgifterne her til skulde fordeles, at børnene skulde gå i skole fra 5 til 12 års alderen, at undervisningen skulde foregå fra 1. november til 31. marts, og at børnene skulde lære at læse i bog og lære deres kristelige børnelærdom, hvilket vel omtrentlig betød, at de skulde lære Luthers lille katekismus udenad. Skrive- og regneundervisning nævnes ikke. I stedet for en forening vilde vi i dag kalde det en kontrakt. Den 20. november 1782 udvidedes kontrakten med en bestemmelse om, at børn, der boede

uden for byen og havde langt til skole, først skulde begynde skolegangen fra 7 års alderen.

Endelig vedtog man at bygge et skolehus ved kirken inden den 29. september 1784.

Den 27. oktober underskrev 11 gårdmænd og 1 husmand og den 20. november 13 gårdmænd og 1 husmand.

Ændringen fik altså yderligere 2 gårdmænd til at skrive under.

Niels Nielsen fra Solgård, som var en af de endnu meget få, der havde flyttet sin gård ud fra byen, havde i mellemtiden fået en ung svigersøn, som skrev under i hans sted.

Et nøje studium af de 15 Nevlinges underskrifter på kontrakten viser en tydelig forskel på håndskrifterne, som betyder, at de selv må have skrevet deres navne. Håndskrifterne er heller ikke ubehjælpssomme, så der må have foregået en undervisning af væsentlig omfang trods manglende skoler.

Kontrakt, her kaldet en forening, mellem Vester Nebels beboere om oprettelse af en skole i Byen. Afskrift efter fotokopi i Vester Nebel Lokalhistoriske Arkiv. Original i Rigsarkivet. Forklarende parenteser er tilføjet.

Paa det at vore Børn kand faae dend saa

fornødne underviisning i deres Barndom med læsen og deres Christendom, hvilkend ikke kand faas udi Harthe Skole, som vi ere henlagte til formeedelst at dend skole er os saa langt fra liggende saa have vi med hinnan foreenet os om, at holde en skolemester her i Byen og det paa følgende maade.

1.

Til Skolemesterens løn at udrede skal samtlige gaardmænd i Nebel erlægge hver for sig 1 mark (33 øre) danske, hvilken Mark skal betales saavel af dem som ingen børn have, som af de som have børn; thi det ville være for tungt for dem som have børn om de alleene skulle holde Skolemesteren.

2.

Ligeleedes skal hver huusmand, som haver hartkorn (en jordværdiansættelse) til sit huus, hvad enten hand haver børn eller ikke børn betale til Skoleholderen aarlig 4 sk. siger fiire Skilling (8 øre).

3.

De som have børn skulle betale desuden til Skoleholderen af hvert barn, som haver fyldt sit 5te Aaar indtil det bliver 12 aar gammel 2 skilling (4 øre) ugentlig hvad enten barnet søger skolen eller ikke søger Skolen, og udi dend henseende skal mod dend tiid da læsningen i Skolen begynder leveres Skoleholderen en fortegnelse paa disse Børn forfattet og undertegnet af Præsten og medhielperne.

4.

Dersom nogen haver tjeneste folk hos sig eller og fremmede Børn, som de ville have underviste hos Skoleholderen, da bør de a parte betale skoleholderen for hans med disse havende Umage.

5.

Da Skoletiiden bliver fornemelig Vinters

tiid, og bør tage sin begyndelse med November Maanedts Begyndelse og derimod endes med Martii Maanedts ende, og saavel børnene som skoleholderen behøve i dend tiid Varme saa giver hver gaardmand, hvad enten hand ikke haver Børn eller haver dem, til Skolen et halv læs Tørv, baade læsset og Tørvene forsvarlig, og skulle disse Tørv formedelst vinterens haardhed ej være tilstrækkelig til dend fornødne Varme da bør de gaardmænd, som have børn tillægge det øvrige manglende.

6.

Dend løn som er benævnet udi 1te og 2^{den} Post indsamler Sognefogden med Medhielperne og leverer Skoleholderen dend halve deel til Juul og dend anden halve deel til Martii Maanedts udgang, ligesom og disse ere Skoleholderen behielpelige udi at faae det, som 3te, 4te og 5te Post ommelder.

7.

Da vi tænke at det for benævnte kunde nogenlunde lønne en Skoleholder, som kunde lære vores smaae børn at læse i Bog og deres Børnelærdom, saa have vi besluttet denne forening imellem os for bestandig at skulle holdes ej alleene af os, men ogsaa af vore efterkomere paa gaardene og i huusene, og at dermed skal giøres begyndelse i dette Aar, og i dend henseende ere vi vores sogne Præst ombedende, at hand ej alleene ville være os behielpelig i at forskaaffe os aarlig en Skoleholder men ogsaa have tilsyn med Skoleholderens læsning, som og see til at faae denne forening saaleedes stadfæstet at dend kand uryggelig holdes og om noget videre kunde udtænkes eller findes til denne Indrættings forbedring,

da derudi være os behielpelig. Nebel d.
27de October 1782

Søren Nielsen
Jørgen Iversen
Peder Hansen
Niels Iversen
Niels Jørgensen

Hans Hansen
Jens Jensen
Anders Pedersen
Iver Bech
Albreth Chrestensen
Jens Hansen
Niels Nielsen

Så omfattende skolekundskaber kan næppe forklares ved tilfældige fremmedes undervisning. Pastor Bytzow skriver 23.4.1785, at Borlev i Starup sogn er henlagt til Egtved kongelige skole. På grund af vejens længde (1 mil) og besværlighed, og fordi forældrene ikke har råd til en omgangslærer, må børnene nøjes med den undervisning, som forældrene kan give.

Forældre, som har kunnet det, må i betydelig udstrækning have undervist deres børn og måske også nabobørn.

Det viser også en forståelse for nytten af skolekundskaber i hvert fald blandt de bedre stillede.

Ifølge folketællingen den 1. juli

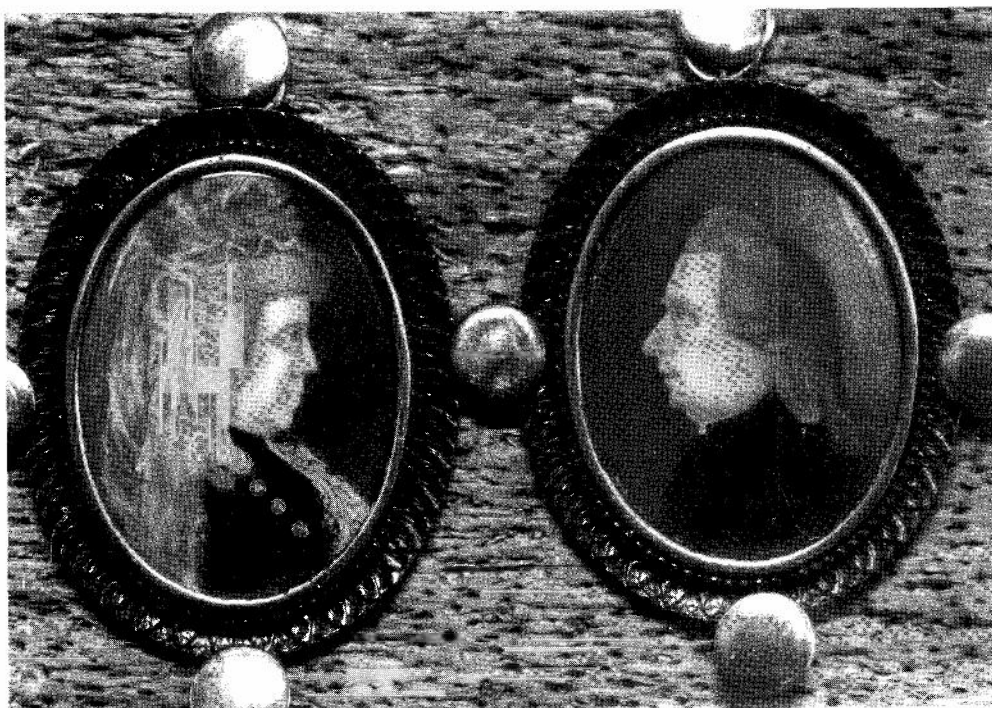
1787 var der i Vester Nebel 17 gårdmænd, 21 husmænd, 4 huskoner og 5 inddidere, hvilket betyder, at de sad til leje. Der var ialt 47 familier og 186 personer.

Underskriverne anmodede pastor Bytzow om at få kontrakten således stadfæstet, at den uryggelig kunde holdes.

Pastor Bytzow sluttede derefter kontrakten med en anmodning til kongen om at godkende denne.

Kontrakten vandrede derefter gennem følgende instanser:

Amtmanden over Koldinghus amt Hans de Hofman¹¹⁾, som boede i Fredericia, Brusk herreds provst C. Volqvartz i Kolding, Biskop Tønne

Biskop Tønne Bloch og hustru.
(fot. Det kgl. Bibliotek)

bloch¹²⁾ i Ribe, Stiftamtmand Christian Urne¹³⁾ i Ribe og Danske kancelli¹⁴⁾, som udbad sig en udtalelse fra Rentekammeret¹⁵⁾.

Alle disse var velvillige, men fastholdt, at Harte skole ikke måtte miste indtægter derved.

Geheimstatsrådet¹⁶⁾ gav der efter på grund af kongens sindssyg-

Amtmand Hans de Hofman (Fredericia Museum)

dom den endelige godkendelse med forbehold for Harte skoles indtægter. Godkendelsen meddeltes med kong Christian den Syvendes¹⁷⁾ brev af 18. juni 1783 adresseret til biskop Bloch.

Fordi Børnenes arbejdskraft var uundværlig for forældrene fra tidligt forår til sent efterår, måtte undervisningen indskrænkes til de 5 vintermåneder.

Ifølge Joakim Larsen²⁾ var praksis den samme i rytterskolerne, trods instruksens krav om helårsundervisning, undtagen enkelte steder, hvor de mindre børn undervistes om sommeren, dog ikke i høsttiden.

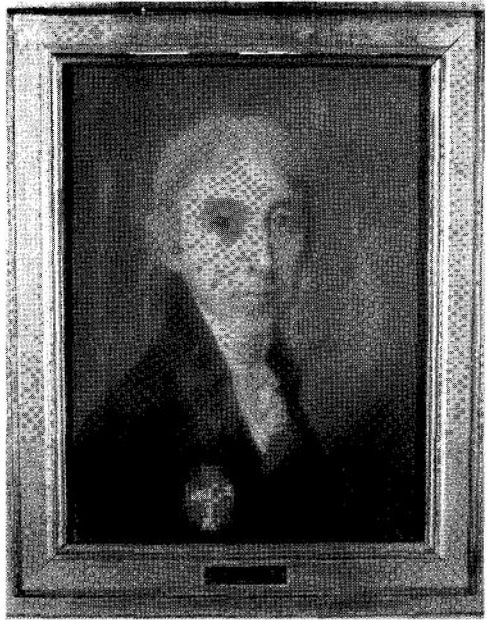
Børnene skulde hjælpe hjemme med alt, hvad de kunde, eller eventuelt ud at tjene fra 8 års alderen.

Der vides ikke meget om det daglige arbejde i en landsby dengang, men jeg har dog samlet nogle optegnelser fra sidste halvdel af 1700-tallet til belysning af børnenes arbejdsopgaver.

En hjulplov, som man brugte den gang, krævede et forspand på 4-6 heste, en voksen mand til at styre ploven og en dreng til at køre hestene.

Høsten var dengang en meget travl tid og meget mere arbejdskrævende, end vi kender.

Provst Volqvartz skrev 21/8 1790

Stiftamtmand Chr. Urne (Ribe gamle Rådhus)

om Brusker herred, »at i rytterskolerne var de større børn optaget af markarbejde om sommeren, men mindre børn gik i skole undtagen i høstens tid.

I de andre skoler var skoletiden sædvanlig, fra rug var sået, til ploven kunde bruges om foråret.«

Små pluk om børnearbejde fra Joakim Larsen²⁾ »Plov og harve at køre - Større børn passer på de spæde, mens forældrene er på markarbejde - Tilse og vogte kreaturer - Vogte gæslinger - 7 års drenge kører plov - Børn fra 7-8 år vogter får.«

No 11

L

i Christian den
 Tyvende, af Lunds Raade, Forge-
 lli Jammant og Hærga, sk Dancker og Ge-
 kfar, Hertlig iudi Karmig, Høfsten, Karmann,
 Fjrtmanstun og Oshubang; Gjere alle vider
 ligt. At efterkomme, hvad Babel Papeus Duberres
 i Eldinghuud skulde i dert sine Herre Fjylland,
 som de allerundervigtigt samer udfolket om
 dennes Bekræftelse Confirmation paa afbr-
 kramme imallan sken iudgaaet forsamling,
 om en Klobes Oprættelse med karmalk Gylan Babel
 Fjyllan, høfsten dert efter anset, som følger: Taa-
 sket at dene dertun Lou fann sken paa forsviden
 Bruskvinding i skere dertunom med Køn og
 skere Sprættunom, smiltan sk ulla Lou fann
 iudi Karmalk Kloben, som vi nu forlagte til, fornu-
 sket at den Kloben er so paa langt forlignende,
 paa som vi nu forsamlen forsamlet er om at
 folde en Klobemætte for i Odigan for os, og sket
 paa følgende Mærke:

Kong Christian den syvendes brev af 18. juni 1783, hvori han godkender den af Vester Nebel sogns beboere vedtagne kontrakt, her kaldet en forening, vedrørende oprettelse af en skole i byen.

Afskrift efter fotokopi i Vester Nebel Lokalhistoriske Arkiv af originalen som befinder sig på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg nærmere betegnet i Ribe bispearkiv.

Vi Christian den Syvende, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn, Dytmarsken og Oldenborg; Giøre alle vitterligt: At eftersom Øster Nebel Sogns Beboere, i Coldinghuus Amt i Vort Land Nørre - Jylland, hos Os allerunderdanigst haver anholdet om Vores Allerniadigste Confirmation paa efterskrevne imellem dem indgaaede forening, om en Skoles Oprettelse ved bemelte Øster - Nebel Kirke, lydende Ord efter andet, som følger: Paa det at vore Børn kan faae den saa fornødne Underviisning i deres Barndom med Læsen og deres Christendom, hvilken de ikke kan faae udi Harthe Skole, som vi ere henlagte til, formedelst at den Skole er os saa langt fra liggende, saa have vi med hianden foreenet os om at holde en Skolemester her i Byen hos os, og det paa følgende Maade:

1.

Til Skolemesterens Løn at udrede, skal samtlige Gaardmænd i Nebel erlægge --- (Da kongebrevet her er en afskrift af den originale af Vester Nebel sogns beboere indgaaede kontrakt eller forening, som allerede er afskrevet i sin fulde ordlyd, gengives her kun kontraktens begyndelse og slutning. E. W.)

At forestaaende forening angaaende en bestandig Skoles Indretning udi Nebel er sluttet med undertegnede Nebel Sogns Beboeres Samtykke, skulle ieg paa deres forlangende bevidne, ligesom ieg og tillige med dem er allerunderdanigst ansøgende om, at vores Allernaadigste Konge denne Indretning, som sigter til Beste for Børnene udi Sognet, deres forfremmelse i Kundskab, allernaadigst ville confirmere og stadfæste. Nebel den 20de Novembris 1782 H. Bytzow, Sognepræst for Starup og Nebel Meenigheder i Riber Stift udi Nørre Jylland.

Da ville Vi forskrevne forening udi alle dens Ord, Clausuler og Puncter, saasom samme heroven indført findes, efter den af Os Elskelige Christian Urne, Vores Kammerherre og Stiftbefalingsmand over Riber Stift, samt Amtmand over Riberhuus Amt, og Doctor Theologiæ Hr. Tønne Bloch, Biskop over bemelte Riber Stift derpaa givne Erklæring, Allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmere og stadfæste; Dog at den Kongelige Skole i Harthe derved intet afgaaer; Forbydende alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade forfang at giøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet på Vort Slot Fredensborg den 18de Juni 1783.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Christian Rex.

J. G. Moltke. Luxdorph. P. Aagaard

Confirmation paa en forening om en Skoles Oprettelse ved Øster Nebel Kirke i Coldinghuus Amt.

Skolens målsætning var bestemt af dens nære tilknytning til kirken og af den korte undervisnings-tid.

At børnene kunde have praktisk nytte af en mere omfattende undervisning, var der dengang endnu ikke megen forståelse for.

Det var jo uretfærdigt, at Nevlingene fortsat skulde betale til skolen i Harte, men der var jo sat så megen prestige ind på rytterskolerne fra kongemagtens side, at en væsentlig økonomisk forringelse for disse skoler ikke kunde accepteres.

Nevlingene har formentlig fortsat med at betale til Harte skole helt til 1814.

Jeg tror, at det beløb, som Nevlingene skulde betale til Harte skole, nogenlunde kan have svaret til, hvad forrentning og afdrag af udgiften til det planlagte skolehus ved kirken kunde have beløbet sig til, hvilket naturligvis måtte stoppe yderligere spekulationer om skolebyggeri.

Der gik endnu 35 år, før Vester Nebel fik et skolehus.

Pastor Bytzows indberetning af 23/4 1785 tyder på, at man da regnede med en omgangsskole. Det vil sige, at skoleholderen skulde gå rundt til de enkelte familier og undervise, eller måske kunde børn fra flere familier samles på et sted.

Skoleholderen skulde så have kosten, hvor han underviste.

Ancher Bruuns⁽⁸⁾ ansættelse som skoleholder.¹⁰⁾

Ancher Bruun er den første skolelærer eller skoleholder i Vester Nebel, som vi kender. Han skriver i et brev af 12/2 1811, at han da har været skoleholder i Vester Nebel i 25 år.

Når vi tæller tilbage der fra og skal ramme en 1. november, som da var skoleårets begyndelse, så bliver det 1. november 1785.

Pastor Bytzow overvejer i sit brev af 23/4 1785 hvilke muligheder, der er, for at få en god skoleholder til Vester Nebel, hvoraf vi kan se, at ingen endnu har været ansat.

Nevlingene måtte nu indstille sig på at få en omgangsskoleholder. Det var ifølge Joakim Larsen²⁾ ofte enlige mænd eller store drenge, som havde vanskeligt ved at få andet arbejde, og som vilde arbejde for en lille løn.

Provst Volqvartz skriver 21/8 1790, at omgangsskoleholdere ansattes af beboerne men med sognepræstens godkendelse, og at disse skoleholdere ofte flyttede, hvis de kunde få en lidt bedre stilling, eller blev fyret til fordel for en anden, hvis beboerne kunde spare lidt der-

ved. Det var en dårlig og utilfredsstillende løsning. En sådan omgangsskoleholder kunde de måske nok have fået for en årsløn på 4 rigsdaler, som pastor Bytzow nævner i sin beretning af 23/4 1785.

Skoleholderens løn skulde ifølge kontrakten kunne beløbe sig til 12 - 15 rigsdaler årligt afhængig af børnetallet, hvortil kom brændsel, som dog ikke kunde tænkes leveret til en omgangsskoleholder. Ancher Bruun¹³⁾ opgiver i 1811 sin årsindtægt til ca. 20 rigsdaler, hvilket godt kan passe med kontrakten på grund af et større antal børn.

Den løn har ikke været nok til at friste en lidt ældre gift skoleholder selv med den mest beskedne uddannelse.

Løsningen må være kommet med Ancher Bruun, som Nevlingene hjalp til at købe Peder Nielsen Bechs husmandssted på 2 fjerdingkar land, som lå der, hvor nu Donsvej 8 ligger. Prisen var 257 rigsdaler.

Nevlingene skaffede ham lån på 150 rigsdaler, og resten havde han selv. De må have haft god tiltro til Ancher Bruun, når de gjorde sig så megen ulejlighed for at få ham.

Man har nok regnet med at kunne indrette en skolestue i huset, og det mener jeg også skete, men endnu i 1790 var Ancher Bruun om-

gangsskoleholder ifølge provst Volqvartz.

Ancher Bruun fik derved hus og hjem for sig og familien og et beskedent udkomme. Han har formentlig arbejdet som daglejer om sommeren, og konen og børnene har passet bedriften hjemme. Lærergerningen har kun været en bibeskæftigelse for ham.

I Bramdrup, hvor han havde været skoleholder i ca. 4 år, boede han og familien i et skolehus, som byens folk havde anskaffet, hvilket jo betød, at ved opgivelse af skoleholdergerningen der, måtte familien stå uden hus og hjem.

Det står vist ikke nogen steder, at han var skoleholder i Bramdrup, men dels giftede han sig med den forrige skoleholders enke, hvilket normalt førte til overtagelse af den afdødes bestilling, og endvidere det, at Nevlingene valgte ham, taler meget stærkt for, at han var skoleholder, da de jo kunde byde en væsentlig højere løn og større sikkerhed i ansættelsen og derfor måtte forudsætte, at han havde vist sin duelighed i faget.

Pastor Bytzow kalder ham i 1787-folketællingen for husmand, skønt han selv havde været med til at ansætte ham som skoleholder. Han må have ment, at det var nok at nævne hovederhvervet.

Hushandelen er ifølge skøde- og pantebogen sket den 17/6 1788. Det kan dog ikke passe, for Ancher Bruun og familie boede i Vester Nebel ved folketællingen den 1/7 1787, og Peder Nielsen Bech, som han købte af, var ikke med i tællingen der.

Hushandelen må have været en forudsætning for Ancher Bruuns skolegerning i Vester Nebel.

Derfor tror jeg, at handelen er sket kort før november 1785, og at man i skyndingen har glemt den officielle side af sagen.

Alt dette besvær gør det forståeligt, at der gik 2 år efter kongens godkendelse, før de fik en skoleholder, og undervisningen kom igang. Alt taler da for, at Ancher Bruun begyndte den første undervisning af skolebørn i Vester Nebel tirsdag den 1. november 1785.

Skolesagens forhold til den politiske situation.

Christian den syvende¹⁷⁾ blev konge 17 år gammel den 14. januar 1766 efter sin far, Frederik den Femte.

På grund af kongens frembrydende sindssyge tog hans livlæge J. F. Struense¹⁹⁾ magten omkring september 1770. Han gennemførte meget omfattende reformer, men blev 17/1 1772 afsat ved et kup og kort efter henrettet.

De mest fremtrædende personer bag kuppet var enkedronning Juliane Marie²⁰⁾ (Frederik den Femtes anden dronning), hendes søn arveprins Frederik²¹⁾ (kongens halvbror) og dennes kabinetssekretær Ove Høgh Guldberg²²⁾.

De var alle politisk stærkt konservative og ønskede at lade tingene blive ved det gamle.

I de 12 år, de havde magten, var Guldberg den, der havde mest indflydelse navnlig de sidste år, selv om han ikke havde fremtrædende poster i regeringen.

Man kalder derfor denne tid for den Guldbergske periode. 14. april 1784 lavede kronprins Frederik den sjette²³⁾ 16 år gammel sit kup, der dog ikke var blodigt.

Guldbergkliquen blev blot sat fra bestillingen, men ikke forfulgt. De nærmeste år herefter gennemførtes de store landboreformer og andre reformer, som har været skelsættende i Danmarkshistorien. Også skolesagen tog man op.

Den lollandske godsejer Christian Ditlev Reventlow²⁴⁾, der havde en af regeringens mest fremtrædende poster som førstedeputeret i rentekammeret, fik i lang tid betydelig indflydelse på skolepolitikken i fremskridtsvenlig retning.

Blandt dem, der ønskede at forbedre skolevæsenet, var der 2 ret-

ninger, de konservative og reformvennerne.

Deres ønsker kan vist nogenlunde forklares således:

De konservative ønskede:

At forbedre skolen på det bestående grundlag.

At læreruddannelsen skulde varetages af præster, ældre erfarne lærere eller eventuelt andre kvalificerede.

De ønskede ikke seminarier eller i hvert fald kun med et beskedent undervisningsprogram.

At hovedvægten skulde lægges på kristendomsundervisningen.

At lærerlønnen skulde forbedres, så han kunde leve af den. (Det var den nemlig i almindelighed ikke, og det bevirkede, at læreren var nødt til at skaffe sig indtægter ved siden af skolegerningen.)

At undervisningen kun i beskednen grad skulde udvides. Der var stor betænkelighed ved at udvide skoletiden til hele året. At lærerenker sikredes ved oprettelse af enkekasser.

Reformvennerne ønskede:

At der oprettedes tilstrækkelig mange seminarier til, at de kunde forsyne hele landet med vel uddannede lærere.

At lærerlønnen forhøjedes, så han kunde hævde sig på lige fod med gårdmændene.

At der indførtes metodisk og pædagogisk rigtig undervisning.

At børnene opdeltes i klasser efter alder.

At undervisningsfagenes antal væsentligt forøgedes.

At børnene skulde have nytte af undervisningen, således at de skulde kunne læse, skrive, regne og kunne forstå den verden, som de skulde leve i.

At undervisningen ikke måtte være kedelig, men at børnene tværtimod burde kunne glæde sig til at komme i skole.

At undervisningen i kristendom burde noget reduceres.

At lærerenker sikredes ved oprettelse af enkekasser.

Til den konservative gruppe hørte Ove Høegh Guldberg, som var på yderfløjen, Sjællands biskop N. E. Balle²⁵⁾, som var mere moderat, og Ribebispen Tønne Bloch, som vistnok også var på yderfløjen. Til den reformvenlige gruppe hørte først og fremmest Christian Ditlev Reventlow, der både som politiker og hjemme på sine godser på Lolland gjorde en stor indsats for at forbedre skoleundervisningen. Broderen Johan Ludvig Reventlow²⁶⁾, som ejede Brahetrolleborg på Fyn, ofrede megen energi og mange penge på 3 børneskoler og et seminarium på sit gods. Det skete, at børn, som gik i disse skoler, græd, hvis de ikke kunde komme i skole en dag.

De var virkelig forbilledlige, men de har været for dyre til, at nogen havde lyst til at efterligne dem.

Ideerne til bedre undervisningsmetoder og bedre pædagogik kom den gang fra Tyskland, som da var langt foran os på disse områder.

At pastor Bytzow ønskede at oprette skoler i sit sogn, hvor de tiltrængtes, er ikke mærkeligt, for det har han efter sin far, som ca. 1728 oprettede en skole i Øls ved Hobro, hvor han da var sognepræst, og desuden forærede han denne skole et hus.

Pastor Bytzow må have diskuteret sagen med biskop Bloch ved

dennes visitatser 27/8 1776 - 28/10 1779 og 9/10 1782, hvoraf den sidste foregik kort før Bytzows første møde søndag den 27/10 1782 med Nevlingene om skolekontrakten.

Biskop Bloch visiterede også i Starup og Nebel i 1785 mellem den 5/6 og den 10/7. Hver gang han visiterede, skrev han sit navn i kirkebogen, hvor det endnu kan ses. Han var ualmindelig flittig til at visitere.

Biskop Bloch må ind imellem visitatserne have diskuteret sagen med stiftamtmand Christian Urne, som var kongens repræsentant i stiftet. Målsætningen for skolen i Vester Nebel og ideen med at få kongens skriftlige godkendelse har sikkert passet Guldberg og den konservative fløj godt.

Jeg tror, at det må være pastor Bytzow, som har fået ideen til skolekontrakten og dens godkendelse af kongen.

Det er så også lykkedes ham at få den nødvendige opbakning fra Nevlingene, formentlig fordi disse i forbindelse med rytterskolerne i særlig grad har følt sig tilsidesat.

Selv om ideen vakte myndighedernes bifald, har den dog næppe været egnet til at gennemføre ved påbud fra oven.

Det må være forklaringen på, at det formentlig er blevet et enkelt-

stående tilfælde. Mon andre kan berette om noget lignende?

Jeg har gennemgået kopibogen i Rigsarkivet over kongelige åbne breve til Jylland (Jydske tegnelser) fra 1/1 1783 til 30/6 1784 uden at finde tilsvarende kongelige godkendelser af skolekontrakter.

Spørgsmålet er så, om skolekontrakten har været til fordel for undervisningen i Vester Nebel.

Alt tyder på, at de har kunnet leve op til kontraktens målsætning, og at der har været stabile tilstande for skolen, indtil den voldsomme inflation begyndte efter 1807, og man samtidig begyndte at stille krav om seminarieuddannede lærere.

Stiftsprovst Kofoed i Ribe skriver 18/1 1812, at lærerne de fleste steder ikke har fået lønforhøjelse i 70 år, og at deres økonomiske tilstand var helt elendig.

Det betød jo, at de så måtte tjene til livets ophold ved andet arbejde, hvilket naturligvis gik ud over undervisningen.

Når Ancher Bruun i 1815 skulde undervise 71 børn næsten uden at få noget for det, fordi inflationen havde reduceret lønnen, var det ikke mærkeligt, at resultatet var dårligt.

Men så længe skolekontrakten virkede efter sin hensigt formentlig til begyndelsen af 1800-tallet, tror

jeg vi kan sige, at Vester Nebel var et godt eksempel på, hvordan den konservative fløj kunde tænke sig at forbedre skolevæsenet, det vil sige tilfredsstillende efter de mål, man havde sat sig, men at målsætningen jo godt kunde have været sat noget højere.

Læren af denne historie må blive, at så længe man ikke vil give skolelærerne en rimelig løn og rimelig stabile ansættelsesforhold, kan man ikke få en god børneskole.

Jeg ser nu i Dansk Biografisk Leksikon, at Johan Ludvig Reventlow fik kongelig konfirmation på et skolereglement for sit gods Brahetrolleborg på Fyn. Tidspunktet er ikke opgivet, men har nok været noget senere.

Artiklen afsluttet d. 22.5.1986

Efter at ovenstående artikel var afsluttet, har jeg fundet et særtryk af Personalhistorisk Tidsskrift 77. årgang, 13. række, 5. bind, 3. hefte, 1957, som i en 34 sider lang artikel giver en grundig og interessant oversigt over stiftsprovst Henrich Christopher Bytzows liv og levned. Det ses heraf, at han navnlig i sin tid som sognepræst i Øls, Hørby og Døstrup ved Hobro har ydet en meget betydelig indsats for skolesagen, og det er derfor let at forstå, at han kunde være forbillede for sønnen. Artiklen er skrevet af G. Bytzow-Rohde.

At foranstaende Forening andgaaende en bestandig Skoles Indrætning udi Nebel er sluttet med undertegnede Nebel Sogns Beboeres samtykke skulle jeg paa deres Forlangende bevidne, ligesom jeg og tillige med dem er allerunderdanigst ansøgende om, at vores allernaadigste Konge denne Indrætning, som sigter til beste for børnene udi Sognet, deres forfremmelse i kundskab, allernaadigst ville confirmere og stadfæste.

Nebel d. 20de November 1782

H. Bytzow

Sogne - Præst for Starup og Nebel Meenigheder i Coldinghuus Amt i Riber Stift i Nørre Jylland.

Paa foranførte Fundatzens Indhold haves intet at erindre, dog at den kongl. Skole i Harth derved intet afgaar, Til den Ende recommenderes dette til S. T. 2) Hr. Stiftbefalings Mand v. Urne og S. T. 2) Hr. Biskop Blocks approbation Fredericia d. 17. og Colding d. 20. February 1783.

H. D. Hofman.

C. Volqvartz.

allerunderdanigst Erklæring.

Ovenstaaende Forening blandt Østre Nebell Sogns Beboere under Coldinghuus Amt Riber Stift, til en Børne Skole ved Østre Nebell Kirke, finde Vi nyttig og priiselig; dog at den Kongelige Skoele i Harthe under hvis District bmt. Nebell beboere ere inddeelte, derved Intet afgaaer. Men da Samtlige underskrevne Interessenter i nærværende Skoleforening ere Selvejere, blandt hvilkes Eftermænd der i Fremtiden maatte befrygtes nogen Vrangvillighed, med mindre Foreningen ved Kongelig Allerhøjst Myndighed stadfæ-

stes; indstille Vi i allerdybeste Underdanighed ovenanførte Skoleforening til Deres Kongelige Majestetets Allernaadigste Confirmation.

Ribe den 19de Martii 1783

C. Urne.

T. Block

Peder Hansen med øvrige Østre Nebel Sogns Beboere.

7 L 1048

Til

Det Kongelige Danske Cancelli

N° 294

- 1) I 1774 lå kun Elkærholm uden for byen. Næsten alle landbrug flyttedes ud i løbet af de næste ca. 100 år. I 1782 var dog kun et fåtal flyttet ud.
- 2) S. T. er en fork. for Servus Titulum, som betyder med forbehold af titler.
- 3) Myndighederne (biskopen?) må have ønsket navnet ændret til Østre Nebel for at undgå forveksling med Vester Nebel ved Esbjerg.

Noter:

- 1) Ebbe Walther, født i Vester Nebel 1918, ingeniør fra Horsens Bygnings- teknikum 1942, ophold på Island 1945-51, derefter ansat ved Kolding kommune ved vej- og kloakarbejde samt spildevandsrensning, nu pensionist. Leder af Vester Nebel Lokalhistoriske Arkiv.
- 2) Kilde: Joakim Larsen: »Bidrag til den danske skoles historie.«
- 3) Degnen var oprindeligt sognepræstens medhjælper. I 1700-tallet blev enkelte degne også skolelærere. I 1800-tallet og langt op i 1900-tallet blev det på

landet almindeligt, at degnen også var skolelærer, og at skolelærere kaldtes degne.

- 4) Jacob Jensen (eller Jensøn) Bredballe, udnævntes ca. 1693 til kongelig kirkeskriver for Ribe stift.

Han har formentlig fra den tid boet i Vester Nebel, hvor han blev begravet 29/12 1719 71 år, 2 måneder og 14 dage gammel. I kirkebogen kaldes han Jacob Jensen eller hyppigere Jep Jensen. Navnet Bredballe findes i et krigsskatteregnskab fra Koldinghus amt, som ligger i Rigsarkivet.

I 1717 mødte han og flere op hos amtmanden på Koldinghus for at aflægge den lovbefalede ed på, at de ikke var i stand til at betale den skat, som de var pålignet.

Den skriftlige edserklæring er forsynet med hans underskrift og laksegl med navnet Jacob Jensen Bredballe.

Når eden var aflagt, blev man fri for at betale skat eller fik den nedsat til det beløb, som man kunde betale.

Der synes ikke at have været nogen væsentlig kontrol med edserklæringernes rigtighed. Man har nok været så sikker på at manden ved falsk ed røg lige ned i Helvede, at ingen anden trussel behøvedes.

- 5) Kilde: Vejle Amts Årbog 1922.
6) Vigtigste Kilde Vejle Amts Årbog, 1972.
7) Antallet af skolepligtige børn 5 til 12 år er efter mit bedste skøn vurderet ud fra folketællingerne 1769 og 1787.

Provst Volqvartz har i sin beretning om skoleforhold af 16/1 1790 større tal, men han regner fra 5 år til konfirmationsalderen, som vel normalt har været ca. 15 år men godt kunde være væsentligt højere.

- 8) Carsten Volqvartz, født i Trondheim 1/1 1721, cand. theol. 5/3 1743, personlig kapellan i Skogn (vistnok i nærheden af Trondheim) 23/4 1745, sognepræst i Farup ved Ribe 7/9 1753, sognepræst ved Nikolaj kirke i Kolding fra 30/3 1770 til 7/6 1803 og død i Kolding 9/2 1808. Han var en grundig prædikant og en god »Cat.«, som må betyde katekisor. Han var provst i Brusker herred, men jeg kender ikke tidsrummet.

- 9) Henrik Henriksen Bytzow er født i Øls ved Hobro 8/4 1727, student i Viborg 1743, teologisk kandidat 2/8 1745, kateket i Aalborg ca. 1752, sognepræst i Hassing og Villerslev i Thy 19/5 1753, sognepræst i Rerslev og Vindinge ved Roskilde 7/5 1756 og sognepræst i Øster Starup og Vester Nebel fra 5/10 1771 til sin død 23/8 1798.

Lindholm skriver i »Starup sogn«, at han byttede kald med den forrige præst Jens Ottosen Høyer, og at han havde det økonomisk meget småt.

Faderen Henrik Christopher Olufsen Bytzow er født i Kolding, hvor hans far var præst ved hospitalet 1689 - 1708. Han blev student i Kolding 1709, teologisk kandidat 12/1 1715, feltpræst 2/7 1719, sognepræst i Øls - Hørby og Døstrup 28/6 1720, sognepræst ved Viborg domkirke 11/7 1741, M, sognepræst ved Aalborg Budolfi kirke 30/6 1747 M og sognepræst ved Københavns Vor Frue Kirke 1/3 1754, M, død i embedet 9/7 1763.

Gjorde sig fortjent af skolevæsenet i Øls - Hørby - Døstrup, hvortil han også gav et hus.

Han var stiftsprovst ved de 3 sidst nævnte kirker.

M betyder magister.

10) Kilder: Ribe bispearkiv, som befinder sig på Landsarkivet i Viborg, og kopibog over kongelige åbne breve til Jylland (Jydske Tegnelser), som befinder sig på Rigsarkivet.

11) Hans Dreyer de Hofman, født 10/7 1713 på Skerrildgård, død 3/2 1793 i Fredericia. Historisk samler og landøkonomisk forfatter. Ejede Skerrildgård i Nebsager sogn 1744-60. Præsident i Fredericia 1760-73, amtmand over Koldinghus amt 1773-93. Han var en overmåde flittig og dygtig embedsmand, der gjorde sig almindelig afholdt og havde evne til at forlige gemytterne.

12) Tønne Bloch, født 7/1 1733 i Barrit, død 5/9 1803 i Odense, student 1749 i Aalborg, cand. theol. 1752, feltpræst 1758, sognepræst i Middelfart og Kavslunde 1763, biskop i Ribe 1775 (en overraskende forfremmelse formentlig ikke uden medvirken af hans gamle velynder førstedeputeret i danske kancelli Bolle Luxdorff), dr. theol. 1779 og biskop over Fyns stift fra 1786 til sin død 1803. I kirkelig henseende var han en stor tilhænger af det gamle, og han var modstander af mange af tidens reformideer.

Han syntes ikke om de store skolereformer og især ikke brødrene Christian Ditlev og Johan Ludvig Reventlows virksomhed på skoleområdet.

Han var en dygtig administrator og ualmindelig flittig til at visitere.

Han var myndig og fordringsfuld og kunde virke stødende.

Han havde betydelig forkærlighed for det søgte og kunstlede, hvilket viser sig i hans underskrift, som første gang man ser den er næsten ulæselig, men meget karakteristisk, så man der efter

aldrig er i tvivl, for den ligner ingen andres.

13) Christian Urne, født 4/3 1749 i Kerteminde, død 28/6 1821 i Sorø, 1757 page og 1768 hofjunker hos enkedronning Juliane Marie, som hjalp ham til at studere lovkyndighed og statskundskab ved Sorø akademi, 1772 kammerjunker hos enkedronningen, 1773 juridisk kandidat, avskultant (bisidder uden stemmeret) ved højesteret og 1. kammerjunker hos kronprins Frederik (som da var 5 år), 1775 amtmand over Halds amt, 1776 tillige stiftamtmand i Viborg, 1780 stiftamtmand i Århus, 1781 stiftamtmand i Ribe stift og amtmand i Riberhus amt, 1790 justitarius (formand) i højesteret og 1794 overpræsident i København, hvorfra han afskedigedes 1809.

14) Danske kancelli må betegnes som et ministerium for danske anliggender.

15) Rentekammeret må tilsvarende betegnes som et finansministerium.

16) Geheimstatsrådet var et råd, med hvis medlemmer den enevældige konge drøftede afgørelsen af de sager, der forelagdes ham.

Under Christian den Syvendes sindssygdom var det jo naturligt, at rådet kom til at træffe de endelige afgørelser. Kongens underskrift var dog stadig nødvendig.

17) Christian den Syvende er født 29/1 1749 på Christiansborg, død 13/3 1808 i Rendsborg og begravet i Roskilde domkirke. Det menes, at medfødte anlæg i højere grad har været årsag til hans sindssyge end den meget uheldige opdragelse, som han fik. Han efterfulgte sin far Frederik den Femte på tronen den 14/1 1766, knapt 17 år gammel.

Hans første regeringsår var præget af vilkårlighed og udskejelser, men ind mellem også af en begavet og værdig optræden.

Fra 1771 blev han ude af stand til at varetage sin kongegerning. Kongens livlæge, den tyskfødte Johan Friedrich Struense, født 5/8 1737 og død 28/4 1772 i København, var den første, der forstod, at kongens mærkelige optræden skyldtes en fremadskridende sindssygdом.

Ved en forstående holdning over for kongen, der vistnok var forpint ved sin situation, vandt han kongens hengivenhed og på kort tid også den politiske magt.

Fra september 1770 regerede Struense næsten enevældigt. Selv om han gennemførte mange reformer, som vi synes var gode, vakte hans styre dog harme i de ledende befolkningsgrupper, som afsatte ham ved et kup den 17/1 1772 og sørgede for, at han blev henrettet.

Resten af sin levetid skrev han automatisk og viljeløst under på alle breve og dokumenter, som man rakte ham.

Det var jo nødvendigt, for at formaliteterne kunde overholdes.

- 18) Ancher Johannes Lauridsen Bruun er født i Tågelund og døbt i Egtved 19/3 1760, død i Vester Nebel 14/7 1829.

Faderen Laurids Bruun, som var skoleholder i Tågelund, begravdes 17/7 1763.

Moderen giftede sig 14/10 1763 med Frideric Madsen fra Bølling, der overtog skoleholderhvervet.

Det fortysskede fornavn kunde tyde på, at han var forhenværende underofficer, og at han kunde have haft sine skolekundskaber derfra. Ancher

Bruun har formentlig sine skolekundskaber fra stedfaderen. 20/11 1781 trolovedes i Bramdrup Ancher Bruun og enken Anna Thuesdatter. Vielsesdatoen har jeg ikke.

Hun var enke efter sognedegnen Peder Olesen, som også var skoleholder i Bramdrup, og som begravdes 23/2 1780 i Bramdrup, 55 år gammel.

Anna Thuesdatter er født i Ejstrup, døbt i Harte 26/3 1739 og begravet i Vester Nebel 26/4 1812, 73 år gammel.

Hun førte 5 børn fra 3 til 12 år med ind i ægteskabet.

Ancher Bruun blev far til en datter Appelone, som 27/10 1782 fik sin dåb bekræftet i Bramdrup kirke.

Ancher Bruun blev i 1815 afskeditget som lærer i Vester Nebel af pastor Lund i Starup.

Han har vistnok der efter virket som vikar forskellige steder ind til sin død.

1829 var han konstitueret skolelærer i Gelballe, men blev syg og kom hjem til datteren i Vester Nebel, hvor han døde.

De 3 breve, der er bevaret fra ham, viser en smuk men lidt kunstlet håndskrift.

Anna Thuesdatter førte en beskedne formue med sig i ægteskabet, og de har holdt godt hus med deres beskedne indtægter og derved forbedret deres økonomi betydeligt.

- 19) Johan Friedrich Struense, født 5/8 1737 i Halle, død 28/4 1772 i København.

Livlæge for Christian den Syvende 5/4 1768.

Vandt kongens tillid og fik fra september 1770 den reelle magt.

Afsat ved kup 17/1 1772. Dømt for

majestætsforbrydelse og henrettet 28/4 1772.

- 20) Juliane Marie, født 4/9 1729 i Wolfenbüttel, død 10/10 1796 på Fredensborg, begravet i Roskilde Domkirke.

Frederik den Femtes anden dronning efter den engelskfødte dronning Luise. Hun var mor til arveprins Frederik.

Trods sin tyske oprindelse talte hun dansk, hvad der ikke var nogen selvfølge den gang.

Blev sent indviet i kupplanerne mod Struense, men udstedte på kongehusets vegne de nødvendige ordrer til kuppet den 17/1 1772, uden hvilke det næppe kunde være gennemført.

Hun var kongehusets mest indflydelsesrige medlem i Guldbergperioden.

Efter kronprins Frederik (den Sjettes) kup 14/4 1784 var hun ikke politisk aktiv.

- 21) Arveprins Frederik, født 11/10 1753 på Amalienborg, død 7/12 1805 på Amalienborg, begravet i Roskilde domkirke.

Søn af kong Frederik den Femte og dronning Juliane Marie.

Far til kong Christian den Ottende.

Han fik en dansk præget opdragelse.

Han var i Guldbergperioden den formelle leder af regeringsarbejdet, men på grund af middelmådig begavelse havde han dog kun ringe indflydelse.

Efter kronprins Frederik (den Sjettes) kup 14/4 1784 var han uden politisk indflydelse.

- 22) Ove Høegh-Guldberg, født 1/9 i Horsens, død 7/2 1808 på Hald. Adlet 11/10 1777.

Opvoksede under fattige kår. Fik dog studentereksamen 1749.

Historiske studier. Professor i veltalenhed ved Sorø akademi 1761. Blev 1764 lærer for arveprins Frederik og 1771 hans kabinetssekretær. Han havde på dette tidspunkt et ret omfattende forfatterskab bag sig. Han mente, at der umuligt kunde opstå nogen strid mellem den sunde fornuft og den kristne lære.

Den strengeste ortodoksi i kirkelig retning forenet med en ærbødighed over for kongemagten og de kongelige personer, der grænsede til hellig ærefrygt, var fremtrædende karaktertræk.

Han afskyede Struense og hans politik og var en af hovedmændene ved kuppet mod ham den 17/1 1772.

Guldberg nød hoffets fulde tillid, men på grund af manglende politisk erfaring var hans indflydelse på regeringsarbejdet den første tid begrænset, men voksede stærkt gennem hele Guldbergperioden, som afsluttedes med kronprins Frederik (den Sjettes) kup den 14/4 1784. Hans politik var konservativ og lidet fremskridtsvenlig.

Efter kuppet udnævntes han til stiftamtmand i Århus, hvilket embede han røgtede med nidkærhed og pligttroskab.

- 23) Frederik den Sjette, født 28/1 1768 på Christiansborg, død 3/12 1839 på Amalienborg, begravet i Roskilde domkirke.

Han fik aldrig noget forhold til sin sindssyge far, og moderen blev taget fra ham som 4 årig.

Den øvrige opdragelse var gennemgående dårlig og hans undervisning noget forsømt.

Han kom i modsætning til Guldberg, enkedronning Juliane Marie, arveprins Frederik og kredsen omkring dem.

Han blev derfor et naturligt centrum i bestræbelserne for et systemskifte.

Lejligheden kom, da han som 16-årig kort efter sin konfirmation den 14/4 1784 for første gang deltog i statsrådet ved kongens side.

På rette tidspunkt brød kronprinsen ind og bad kongen om tilladelse til at forelægge en indstilling.

Han oplæste derefter et dokument om statsstyrelsens fremtidige ordning og om udnævnelse af nye ministre og rakte det straks til kongen, som beredvilligt skrev under.

Under den efterfølgende forvirring søgte arveprins Frederik at få fat i kongen for at få dokumentet omstødt, og det kom til sammenstød med kronprinsen, men arveprinsens forsøg mislykkedes, medens de øvrige tilstedeværende så på uden at turde blande sig i håndgemænget, hvilket vilde have været en majestætsforbrydelse.

Det siddende styre fik derpå besked på at indgive deres afskedsbegøring.

Dermed var kuppet fuldført, og der fulgte nu en årrække med nogle af de betydeligste fremskridt i Danmarks-historien, men det hører ikke med i denne fremstilling.

- 24) Christian Ditlev Frederik Reventlow, født 11/3 1748 i København, død 11/10 1827 på Kristianssæde.

Lensgreve og statsminister.

Ejede godserne Kristianssæde og Pederstrup på Lolland.

Havde stor indflydelse på de store landboreformer i 1700-tallets slutning.

Gjorde en stor indsats i den store skolekommission af 1789, som førte frem til skoleloven af 1814.

Oprettede forbilledlig gode børneskoler på sine godser og et seminarium. I næsten 40 år var han en ledende politiker, og få har fået så meget ros af eftertiden, som han.

- 25) Nicolai Edinger Balle, født i Vestenskov ved Nakskov, død 19/10 1816 i København.

Teologisk professor i København 1772.

Sjællands biskop 1783 til 1808.

Medlem af den store skolekommission af 1789.

- 26) Johan Ludvig Reventlow, født 28/4 1751 i København, død 1/3 1801 på Brahetrolleborg. Bror til Christian Ditlev Reventlow.

Ejer af Brahetrolleborg gods på Fyn.

Både på landbrugsområdet og skoleområdet indførte han så store forbedringer, at de først nåedes 100 år senere i det øvrige land.

Porskærfundet

af Svend Nørregaard Hansen¹⁾

Målet

Hensigten med denne artikel er ikke at beskrive Porskærfundet eller at vurdere dets videnskabelige betydning. Dels er det en opgave for arkæologer, og dels er det allerede gjort - ud fra den tids forudsætninger - af Conrad Engelhardt for over 100 år siden. Men det kunne nok have nogen værdi at se på stedet og at bore lidt i de meget uklare omstændigheder omkring fundet.

Navnet

Porskær hedder i nutiden det dalstrøg, der strækker sig fra Nim skov vestpå til Gudenådalen på skellet mellem Nim og Underup. I 1700-tallet kaldtes stedet gentagne gange Præsthulen. Det skete i flere indberetninger om vildtbanens afmærkning. Her ved Præsthulen stod først en vildtbanepæl af træ og senere, fra 1744, to af de otte vildtbanesten om Nim sogn. De står nu på den moderne vejdæmning, der omved 1940

afløste den gamle landevej, der slog et sving mod øst for at omgå Porskærdalen og det lille vandløb, der løber mod Gudenåen.

De geologiske forhold

Terrænets udformning i disse egne tilskrives det østjyske isfremstød. Geologen Poul Harder beskrev det i 1908 som et tilbageslag til ny istid, efter at den store is var forsvundet fra Jylland. Isen trængte frem påny og fulgte i begyndelsen de store dale, Horsens fjord, Bygholmlavningen og Hansted ådal. Isen nåede frem til Gudenåen både ved Rask Mølle og ved Underup. Begge steder skød den randmoræner op, der lukkede for vandafløb fra Gudenåens opland til Horsens fjord. Gudenåen måtte tage den store omvej nordom til Randers for at komme til havet.

Vandskel kaldes sådanne høje steder, hvor vandet skilles og løber bort til to sider. Vandskellet nord

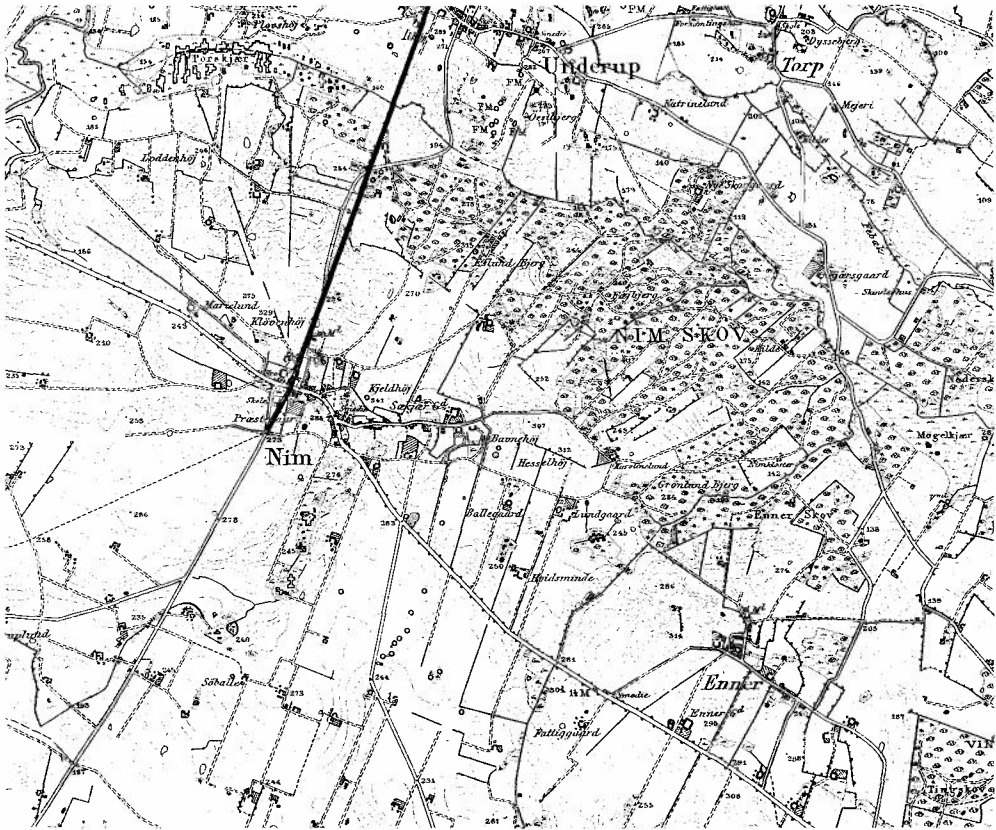

for Nim skov adskiller altså Gudenåens og Hanstedå's vand, og samtidig forbinder det landet nord for med landet mod syd. Landet nord for er fuldstændig omkranset af vand, nemlig Gudenåen, Kattegat og Hanstedå. Det er en meget stor del af Midtjylland, der herved er omflydt, nemlig området indenfor stedet her, Silkeborg, Randers, Grenå, Århus, Horsens og tilbage til Porskær fra den anden side - kun ca. 300 meter er tørt land på dette lange stræk. Det må i fortiden have givet dette sted en ganske særlig betydning, som vi næppe kan vurdere i dag.

Udsigten over Porskær mose. Billedet er taget fra den moderne vejdamning af Marius Welner Jensen.

Vand

Det danske landskab har i årtusinder været præget af vand - stående, sivende og løbende vand. Først det sidste par hundrede års menneskelige flid har afgørende ændret landskabets karakter. Vandløbene er uddybede og rettede ud. Kanaler og grøfter afvander de lave arealer, og drænledninger gennemkrydser de enkelte marker. Denne bortskaffelse af vandet er så effektiv, at vi næppe kan forestille os, hvordan

landet så ud for århundreder og endnu mindre for årtusinder siden.

Færdsel

Vandskellet må have været en oplagt færdselsrute i fortiden. Færdselen var nødt til at indrette sig efter naturforholdene. Helst gik vejene udenom de våde steder, men når det var uundgåeligt at overskride vandløb, søgte de sammen ved de mest bekvemme pladser. Her opstod vadestederne. Vandskelspas-

Kortet er Geodætisk Instituts målebordblad fra ca. 1900. Mellem Nim og Underup er indtegnet den nye landevej, der anlagdes omved 1940. Den inderste ende af Porskær blev herved skåret fra af den meget høje vejdamning. (Geodætisk Institut. Copyright).

sagen ved Porskær er i princippet det modsatte af et vadested men har den samme virkning, at samle vejene.

Spørgsmålet er, om der altid har været fri og uhindret færdsel over vandskellet, eller om der tværtimod

har været lagt hindringer i vejen, og hvem der i givet fald har gjort det.

Territoriegrænse?

Kyndige folk er på det sidste begyndt at skimte et stammeskel, en territoriegrænse netop i disse egne tværs over Jylland, (Hans Neumann: Olgerdiget). Var det Hastedå, Gudenå og Skjernå, der var grænse? De tre vandløb når i forlængelse af hinanden tværs over Jylland fra Horsens fjord til Vesterhavet med undtagelse af de tre hundrede meter ved Porskær og det vel dobbelt så lange mellemrum mellem Gudenå og Skjernå ved Tinnet. Har naboerne på begge

I 1928 fotograferede Hugo Mathiessen de to vildtbænsten på deres oprindelige plads. Den gamle landevej slår her sit sving udenom det lille vandløb, der er Porskærs inderste ende. I højre side anes vestenden af den tidligere nævnte vold. I baggrunden to gravhøje og en del af Ørstbjerg. Flere gravhøje findes i granplantningen.

sider af skellet været fjender, der har bekæmpet hinanden?

Porskærs strategiske betydning

Stedet har været velegnet til forsvar, dog især hvis angrebet kom fra syd. Netop på vandskellets smalleste sted har ligget en ca. 100 meter lang vold. At den nu er næsten bort-

gravet tyder på, at den var en naturdannelse, afsat af isen. Efter den bevarede østende at dømme har volden været en halv snes meter bred og ca. 3-4 meter høj. Morænevolden har sammen med en del gravhøje og den store morænebakke, Ørstbjerg, nord for været en stærk forsvarsstilling med gode muligheder for anbringelse af skjulte reservestyrker. En dygtig hærfører har nok ved udnyttelse af terrænets muligheder været i stand til at slå selv en større fjendtlig styrke. Porskærfundet viser, at stedet i hvert fald én gang har været valplads.

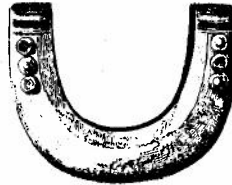
Var det en af historiens (eller snarere forhistoriens) mange invasioner af fjendtlige folk sydfra, man søgte at standse her, eller er fjenden kommet fra den anden side? De store våbenofferfund i Illerup mose tolkes som et nederlag for en invasionshær, kommet fra øst over Kattegat. For Porskærs vedkommende kan svaret næppe gives for øjeblikket.

Porskærfundet

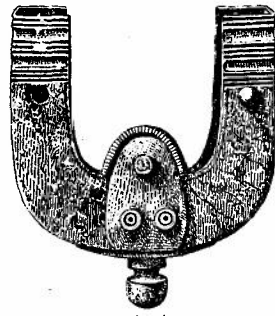
Brøndsted nævner i Danmarks Oldtid Porskærfundet i sammenhæng med flere mosefund fra Fyn og Jylland. Omtalen er ret kortfattet: »Bortset fra et af mosesyren stærkt medtaget tveægget jernsværd og et antal spydspidser og skedefragmen-

10. †.

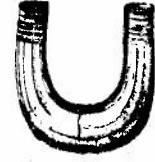
13. †.

14. †.

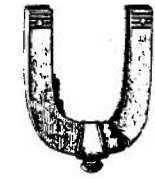
11. †.

12. †.

15. †.

16. †.

17. †.

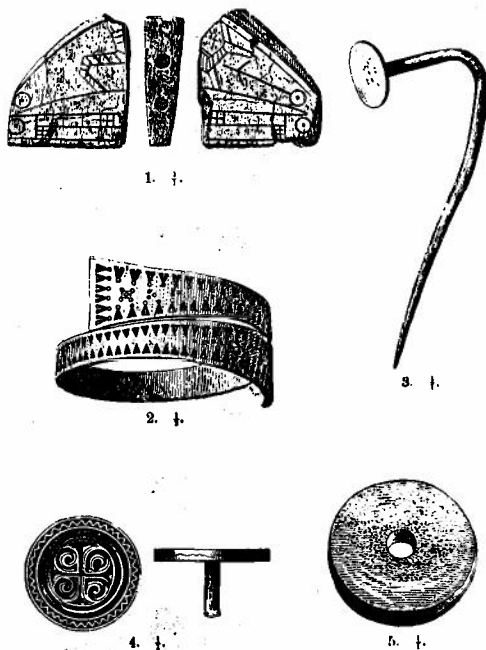
Porskærfundet dateres af Johs. Brøndsted til første halvdel af 500-tallet.

ter bestod fundet udelukkende af småsager, først og fremmest dopsko til sværdsleder, ialt ca. 70, alle Uformede, dernæst mundblik, dele af

sværdfæster (heriblandt aflange fæsteknapper, afsluttet af dyrehoveder), rembøjler, rembeslag, spænder, hængedopper, niptænger, alt af bronze, endvidere et guldspiralarmbånd, et stykke betalingsguld, dele af benkam, perler af glas, rav og ben.« Senere daterer Brøndsted fundet til første halvdel af 500-tallet.

Fundomstændighederne

Af Nationalmuseets skriftlige materiale om Porskærfundet fremgår det, at der i 1867 blev indleveret nogle få genstande til herredsfogeden i Vor-Nim herreder i Horsens. Det var husmand Peder Christensen i Underup, der ved tørvegravning i sin moselod i Porskær mose havde fundet menneskeben og et guldarmbånd i to stykker samt et stykke snoet guldstang og en spydspids. Herredsfogeden sendte de fundne genstande til stiftamtmanden i Århus. Denne sendte tingene videre til Det kongelige museum for nordiske Oldsager i København, ledsaget af en skrivelse, hvori det indstilles, at finderens løn guldværdien udbetalt. Senere samme år kom en ny sending fra herredsfogeden, der samtidig fortæller, at tørvejorden i mosen, hvor fundene er gjort, ketsjes op, det vil sige, at den trækkes op med skovle, fordi der altid er

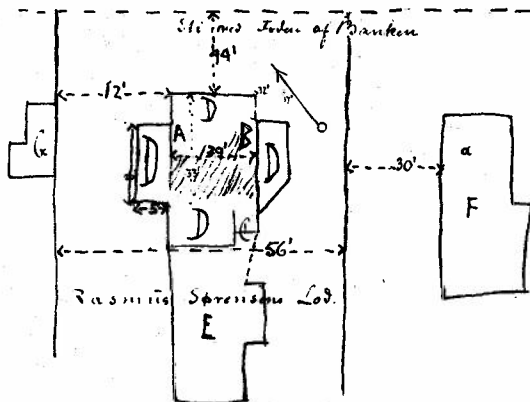

Fra Porskær Mose: 1. Kam af Ben. — 2. Guldarmbaand. — 3. Bøiet Bronceaal med fladt Hoved. — 4. Bronceknop med forgyldt Overseite. — 5. Benperle.

Fra Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1881. Fundet fra Porskær mose.

vand på stedet, hvad der vanskeliggør en nøjere undersøgelse. Herved blev det i adskillige år.

Med mellemrum indsendes enkelte smådele af folk, der tilsyneladende har tilknytning til museet. I 1879 afleverede en anden finder, boelsmand Rasmus Sørensen, 6 metalstykker, »der formodes at have henhørt til sabelskeder.« Atter i 1880 fandt Rasmus Sørensen spændende ting. Det hedder i herredsfog-

- A. Oldsager Ketchik i 1879.
 B. Jærgravning 1880; det vidst indvundne Fund
 III Spæde Oldsager, fundet i det i største Læg ved Svendsen'ske Gravning i 1880.
 C. Bonning sat i 1880 ved Mærke's Gravning, Vandhul - Enkelte begravninger fundet ikke undersøgt systematisk for Landets Skyld.
 D. Gravningen i 1880 i største Læg - ingen Oldsager.

E gammel Vandgrav, hvori der ikke er fundet Oldsager. F Stor, gammel Jærgrav fra Naboløden. Ved a er fundet et Guldsarmbaand og nogle Jærskjold; de gamle Jærgrav fra Naboløden har ved Skjelleh; der er ikke fundet Oldsager.

gedens skrivelse: »Det består af en del dupsko og andre dele af sværdske-der, nogle bælteknapper, 2 af rav, 1 af glas og 2, der blev til en masse, der ligner kalk eller kridt, samt nogle tynde stykker beslag, som man næppe kan røre ved, uden at de går i stykker. Deraf har jeg henlagt 3 for sig i rødt papir. De er trykkede og giver tildels et billede af en kriger, hvorhos der findes en inskription. - Det er at anbefale, når man tager sagerne frem, at benytte et knivsblad i stedet for at tage det med fingrene.« Desuden fremgår det af dette brev, at professor Engelhardt forrige år havde besøgt mosen.

Engelhardt's rids af udgravningsfeltet, 1880.

Conrad Engelhardt var tidens ekspert i mosefund. Han havde ledet udgravningerne af de store våbenofferfund ved Thorsbjerg og Nydam (med bl.a. Nydambåden). Senere kom de kendte fund fra Viemose og Kragehul på Fyn, alle »klassiske« jernalderfund. Nu undersøgte Engelhardt selv Porskær

beretning herom er dateret Nim Kro den 2. juli 1880:

»Udbyttet af mine gravninger i Underup mose tillader jeg mig herved at fremsende: Brudstykke af et knivskaft af træ, 24 dupsko, 5 sværdknapper, 1 midtbeslag til en sværdskede, 2 spænder, 2 niptænger i ringe, brudstykke af en kam af ben, 1 hængedup, 8 knapper og perler, 1 glasperle, 1 træperle, rund og flad, der gik i stykker ved uforsigtighed, 1 hængeprydelse med øsken, 4 beslag, brudstykker af lerkar og 3 dyreknogler.« Alt var fundet på Rasmus Sørensens lod, »der har matrikelnummer - «. Nummeret mangler. Ingen ved i dag, hvor Engelhardt gravede.

Herefter sænkede stilheden sig over Porskær.

Det, vi her har set, er det åbenlyse, det officielle handlingsforløb i forbindelse med Porskærfundet. Der synes dog at være foregået en hel del mere, som ikke har været helt i overensstemmelse med lovgivningen om danefæ. Det er tydeligt, at mange oldsager fra Porskær er gået til private samlere eller for guld- og sølvsagers vedkommende til guldsmede. I denne forbindelse kan nævnes, at Viggo Pedersen, der var født på ejendommen Eslund, har fortalt, at hans bedstemoder, der boede i Underup, engang i

1870-erne fandt en guldring i mosen. Ringen blev solgt til en guldsmed. Desuden havde Viggo Pedersen hørt mange fortællinger om fund af oldsager i Porskær. På direkte forespørgsel om findestedet mente Viggo Pedersen, at det lå på Underupsiden af mosen omtrent ned for den første ejendom mod vest. Denne oplysning er faktisk det eneste spor, som kendes i dag.

En af egnens private samlere af oldsager var læge Lindemann i Horsens, og hermed kommer vi til den anden side af sagen, nemlig Porskærfundet i Horsens Museum.

Læge Lindemann

praktiserede i Horsens i mere end et halvt århundrede, nemlig fra 1857 til han døde i 1909. Foruden at være en fremtrædende læge, bl.a. jernbanelæge i en årrække, deltog han også i det offentlige liv som medlem af byrådet. Desuden samlede han som nævnt på oldsager.

»Cataloget«

I 1883 foretog læge Lindemann en registrering af sin samling, nemlig i »Catalog over oldsager for størstedelen indsamlede i Horsens Omegn.« Alt tyder på, at kataloget er en status, et øjebliksbillede af samlingen i 1883. Det er næppe resultatet af en fortløbende registrering.

25.	Hjpsko af brøue, den ene arm er loddet.	Porskjær mose.
26.	Hjpsko af brøue - Müller 374.	Ibidem.
27.	Hjpsko af brøue (slidt).	Ibidem.
28.	Hjpsko brøue med 2 naglehüller paa hver arm.	Ibid.
29.	Hjpsko af kobber med isiddende nagler af sølv.	Ibid.
30.	Hjpsko af messing med naglerne.	Ibid.
31.	Hjpsko af brøue med nagler.	Ibid.
32 a.	Hjpsko af lys brøue med naglehüller.	Ibid.
32 b.	Hjpsko af brøue, slidt.	Ibid.
33.	Flad perforeret rødkuap	Ibid.
34.	Sølvkuap, flad med tap rimeligvis til et balle.	Ibid.
35.	Sølvkuap fordybet hvori et forgyldt billede vel af en eller anden gød (Idol).	Porskær mose.
36.	Malet perforeret glasperle.	Ibid.
37.	Sværdkuap - Müller 364.	Ibid.
38.	En lille smal brøuepibeet.	Ibid.
39.	En perforeret rødkuap hvorigenem gaaer en mindre kuap med skeer (Ill. 406).	Ibid.
40.	Jernspyd - Ill. 433.	Ibid.
41.	Kobberkedel med paaattet hænd. Overkanten først bjet udad derefter atter lidt indad, 4 hüller i kanten modsat hinanden til hank eller baand. Indlæs hænd er slaet op i hülheden, lige som siderne er gennemstikkue med spydstik.	Ibid.

Det er tydeligt, at læge Lindemann var en kyndig og seriøs samler. Når han gentagne gange henviser til Müller nr. - eller kun M nr. - er det Sophus Müllers »Ordnung af Danmarks Oldsager«, han sammenligner med.

Længere fremme i kataloget findes endnu en halv snes numre med betegnelsen Porskær mose. Ibidem betyder samme sted.

Kataloget er inddelt i sten-, bronze- og jernalder. Ved en løselig beregning ses, at samlingen da bestod af nogle hundrede stykker, i hvert fald under tusind. Kataloget findes i Horsens Museum sammen med en maskinskrevet afskrift, der formodentlig er væsentligt senere. På forsiden ses Lindemanns signatur, så vi må tro, at den smukke håndskrift med et næsten nutidigt præg er hans egen. Nogen »lægeklo« ligner den ikke.

Efter læge Lindemanns død erhvervede den nyoprettede (1906) Horsens Museumsforening hans oldsamling for 4000 kroner, dog først efter at Nationalmuseet havde udtaget de værdifuldeste stykker. Til købet af samlingen indsamledes privat 2568 kroner, mens Horsens Kommune gav 1500 kroner. - 4000 kroner var mange penge før den 1. verdenskrig. Formentlig har man kunnet købe et godt hus for beløbet.

Indlagt i kataloget findes en optælling af genstandene i Lindemanns samling. Det er nærliggende at tro, at optællingen er foretaget af museumsforeningen og ikke af Lindemann. Ved opgørelsen har man sorteret samlingen i henved en snes forskellige kategorier af oldsager. Der er flest stenøkser, nemlig 1182. Af bronzegenstande er der 326, af dolke 230. Endelig kan nævnes 177

genstande af jern, noget der især har interesse i denne forbindelse. Der må altså være kommet det meste af et par tusind stykker til, siden Lindemann foretog sin registrering i 1883. Nogle af disse kan fortsat være kommet til fra Porskær, uden at det er muligt at konstatere det i dag.

I Lindemanns katalog nævnes 28 stykker udtrykkeligt som fundne i Porskær. Andre er kommet fra Nim, fra Nim (Porskær mose), fra Underup eller fra Underup mose. Disse forskellige benævnelser kan muligvis også dække Porskær.

Blandt de 28 stykker fra Porskær nævnes en halv snes dupsko (eller dopsko, hvad man vil). En dupsko er et U-formet beslag, der har holdt de to sider af en sværdskede sammen ved spidsen. Det menes, at skeden har været af træ eller læder, der forlængst er forsvundet. Dupskoene angives at bestå af både bronze, kobber og messing. Desuden nævnes nogle knapper af rav og af sølv, bl.a. »Sølvknap, fordybet, med et forgyldt billede af gud eller idol«. Endvidere nogle sværdknapper, forskellige beslag og hængedupper, spænder og pincetter. En af de mest spændende ting er »Kobberkedel med pånittet bund, overkanten først bøjet udad, derefter lidt indad, 4 huller i kanten til hank, bunden

Findematerials Samling

Lerker	102
Jern	177
Indler	14
Rør	4
Bronce	326
Flækker	208
Stikker	20
Bor	46
Skæringspølser	20
Blotke	8
Fra Skoldyngel	53
Gjæser	1182
Skaller	12
Skinner og Spydspidser	76
Dolke	230
⊙	13
Sæve	65
Pilspidser	110
Smykker	5
H. Gjæser	10
<u>Ialt. I. H.</u>	<u>2661</u>

1410.

+ Kjøptallet Lis
 Ann. Pris af 10
 2 Brillekoner

2700

Uden tvivl er det Horsens Museumsforening, der har foretaget denne optælling.

slået op i hulheden, siderne gennemstukne med spyd.« Af egentlige våben nævnes kun et spyd af jern, hvilket er påfaldende. Lindemann nævner 10 dupsko og Engelhardt 70 (i *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1881), altså repræsenterende 80 sværdsleder. Af sværd, der vel burde høre med, nævnes kun et enkelt jernsværd og nogle dele af sværd. I Illerup er der fundet mange gode romerske sværd, men de synes altså at mangle i Porsker.

Lindemanns testamente

Det var Lindemanns eget ønske, at

Udvalgte genstande fra Horsens Museum jernalder-samling. Øverst det bulede og gennemstukne kobberkar. Derunder dupsko og andet beslag. I midten til højre ses ansigtsknappen, der kun måler ca. 2 cm i tværmål.

oldsamlingen skulle søges solgt til Horsens kommune. Men samtidig blokerede han for en umiddelbar løsning ved at ansætte værdien af samlingen til en urealistisk høj pris. Lindemanns testamente findes blandt hans private papirer i en pakke, Pr 1290, i Landsarkivet i Viborg.

Punkt 3 i testamentet:

»Min store samling af sten-

bronze- og jernoldsager, der for den væsentligste del er fundet i Horsens omegn, min møntsamling og mine arkæologiske værker samt de til samlingen hørende skabe og hylder ønsker jeg, at mine exekutorer skulle tilbyde Horsens kommune for en pris af kr. 30000 - tredive tusinde kroner. Køber kommunen samlingen, er det mit håb, at den kan blive uafhængig af Staten, thi i modsat fald kan det risikeres, at denne vil se at få samlingens bedste stykker i sin besiddelse. Skulle kommunen ikke købe samlingen, anser jeg det for det heldigste for boet at få den afsat samlet til udlandet.«

I registreringsforretningen over boet hedder det, at vidnerne og alle nærværende stemte, at denne værdisættelse kunne passe. Desuden nævnes at et katalog over samlingen, bestående af 3 små hæfter, blev fremlagt, men det oplystes, at det ikke var nøjagtigt. Til sidst hedder det, at de arkæologiske værker anbragtes i oldsalen. Møntsamlingen vil blive deponeret i Banken for Horsens og Omegn, og nogle ringe af guld og sølv - danefæ - ville blive indsendt til Nationalmuseet.

Kommunen støjede, da prisen blev kendt. Borgmesteren udtalte, at man overhovedet ikke ville drøfte

sagen, før en sagkyndig vurdering af samlingen forelå. En sådan viste det sig svært at få. Ingen ville påtage sig at sætte en kontant pris. Der findes i pakken en meget omfattende korrespondance mellem arvingerne og en række personer i ind- og udland. Også Nationalmuseets direktør, Sophus Müller, blev inddraget. Det endte med, at han skrev, at hvis arvingerne kunne opnå 10000 kr. for samlingen, ville han råde til at slå til. Heller ikke dette beløb kunne opnås nogen steder, og det endte som tidligere nævnt med, at man måtte slippe samlingen for 4000 kr.

Konklusion

Det er, som det vil være fremgået, næppe muligt at udskille Porskærfundene af Horsens Museums jernalderudstilling. Nogle af museets genstande kan identificeres efter Lindemanns beskrivelse i kataloget, mens andre kun som en formodning kan henføres til Porskær. På den anden side kan der spørges, hvor de ellers skulle være kommet fra.

Fremtiden

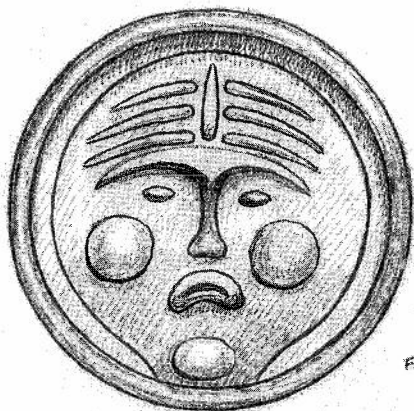
Det er svært at frigøre sig fra den tanke, at der måske stadig kunne gøres fund i Porskær. Engelhardts undersøgelse i 1880 omfattede kun et lille stykke på ca. 10 meter på den

ene led og 6 - 7 på den anden. Der er meget store områder tilbage, som ikke er undersøgt. Nutidens arkæologer har da også et godt øje til Porskær. De mangeårige udgravninger i Illerup ådal er nu afsluttede definitivt - i hvert fald i denne omgang. Det er velkendt, at resultaterne derfra har været strålende. Den ene af udgravningslederne, Jørgen Ilkjær, har da også udtalt håbet om

tid og lejlighed - og navnlig penge - til en fornyet undersøgelse af Porskær. - Måtte det lykkes.

Noter

- 1) Svend Nørregaard Hansen.
Født 1913.
Udlært som mejerist 1933.
Senere mælkehandler i en årrække.
1972 til -78 museumsbetjent ved Horsens Museum.

Det var dette ansigt, Lindemann kaldte et forgyldt billede af en gud eller idol.

En svensker tændte »det hvide lys« i Vejle 1895

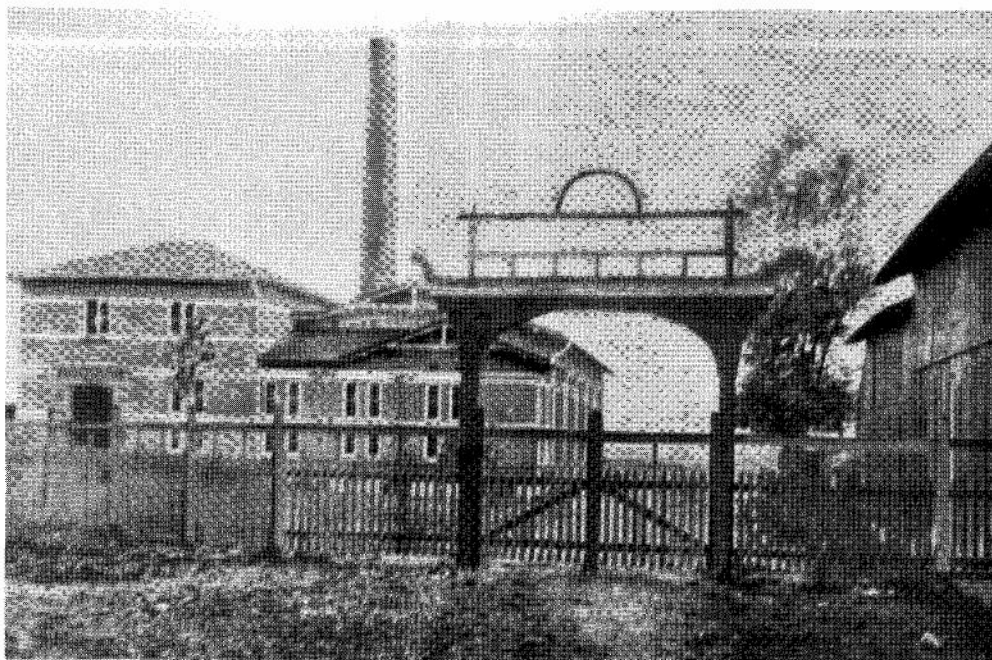
Af Jens Lampe¹⁾

Et ret forsømt område inden for historien er elektrificeringen af Danmark. Der er skrevet en del om de enkelte el-værkers historie og om elektricitetens historie i bred almindelighed, men yderst lidt om, hvorledes udviklingen i Danmark foregik - skridt for skridt - samt en helhedsvurdering af elektricitetens betydning for den øvrige udvikling. Nogle af vore store Danmarkshistorier nævner den slet ikke; andre berører den flygtigt i et par linjer.

I anledning af Vejle kommunale Elektricitetsværks 25-års-jubilæum kom der et festskrift i 1934, som også omtaler det private aktieselskab, som drev el-værket fra 1895-1909, men naturligvis lægger det hovedvægten på det kommunale værks historie og betydning. Derfor skal der her forsøges at supplere oplysningerne fra de første 14-15 år.

Vejle amt indtager en central rolle i den danske elektrificerings historie, idet Jyllands første elværk begyndte i Vejle i 1895 og Kolding fulgte efter 1898, Horsens 1906 og Fredericia 1907. Allerede i 1897 havde mølleren i Kjær mølle, Hejls sogn, omdannet sin vandmølle til et lille elektricitetsværk, senere med en dieselmotor som reservekraft. Han var blevet tilskyndet dertil af højskolelærer Poul la Cour (1846-1908) i Askov, som havde sine tanker og visioner om landbrugets elektrificering ved hjælp af særligt indrettede møller. Mølleren i Hejls blev et eksempel for andre mindre elværker i amtet. Før Vejle kom kun Odense, 1891, Køge samme år og København 1892, men flertallet af de danske elværker blev anlagt i årene 1900-1914.

Det var byerne og de tættere bebyggede områder, som begyndte.

De første elværker var nemlig damp- og dieseldrevne jævnstrømsværker. De kunne ikke forsyne længere end 0,4 km væk fra værket. Først o. 1910 gjorde vekselstrøm det muligt at transportere større elmængder over store afstande.

Det, man dengang først havde i tankerne, var en elektrisk »lysstation«, som man benævnte den. »Det hvide lys« kaldte man det i modsætning til gasblussenes og petroleums-lampernes rødgule skær. Man tænkte især på belysningen af kontorer, butikker, tegnestuer, forlystelseslokaler og i gaderne og ikke så

Vejle Elektricitetsværk 1895. (Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv)

meget på oplysningen i hjemmene. At de første elværker blev bygget for jævnstrøm var naturligt, idet jævnstrømsteknikken allerede på det tidspunkt havde nået et relativt fremskredet udviklingsstadium. Anvendelsen af vekselstrøm og kraft var endnu inde i en eksperimenterende fase. Endvidere havde jævnstrømsanlæg den fordel, at man kunne anvende akkumulatører, der på tider, da elforbruget var mindre end produktionen, kunne opsamle

den overskydende elektricitet og afgive den igen på tider, da forbruget oversteg, hvad dynamoen kunne producere.

Initiativtagerne til det første elværk i Vejle var *Carl Christian Boeck* (1849-1921), der titulerede sig selv ingeniør og løjtnant, uagtet han ikke er opført som sådan i datidens biografiske kilder. Han kom fra Horsens og døde i Holte, Søllerød sogn. Den anden var vejlsener, løjtnant og købmand *F. C. Peschardt* (1868-1915).

Den 26. februar 1894 sendte Boeck en ansøgning til Vejle byråd om at måtte få koncession på anlæg af »en elektrisk centralstation for belysning, særlig for private ejendomme.« Byrådet havde i mange år haft et belysningsudvalg, idet Vejle allerede i 1858 havde fået et gasværk og siden gaslygter i gaderne. Det var derfor naturligt, at byrådet overlod dette udvalg at forhandle med andrageren og muligvis andre, som fremkom med forslag i lignende øjemed.²⁾

Det lader til, at byrådet var interesseret i at lade det private initiativ gøre et forsøg og se resultaterne og det økonomiske afkast, inden man turde vove en større investering, men en del Vejle-borgere var meget skeptiske med hensyn til et elværk og mente, at det ville blive alt for

dyrt og næppe effektivt nok. Belysningsudvalget, hvis formand var mejeriejer P. Sørensen, fandt det formålstjenligt at indhente flere tilbud på anlægget.

Den 24. juli var der indsendt tre tilbud, nemlig foruden fra ovennævnte Boeck og Peschardt også fra ingeniør Werner, Vejle og fra A/S Det danske Elektricitetskompagni ved Koefoed & Hauberg, Odense, som i 1891 havde bygget og monteret det første elværk i Odense.

Den 21. august samme år vedtog byrådet efter afstemning (12 stemmer mod 1) at gå ind for Boecks og Peschardts tilbud og byrådet anmodede belysningsudvalget om at udarbejde et forslag til kontrakt med de to entreprenører. Denne overenskomst vedtoges af byrådet den 11. september 1894. Tilbudene på bygning af »den elektriske lysstation« på Flegborg åbnedes den 22. maj 1895. I forvejen havde Boeck andraget byrådet om at måtte overdrage sin koncession til et A/S »Veile Elektricitetskompagni« samt søgt om godkendelse af en priskurant på private installationer inden for bygninger. Denne fremgangsmåde skyldtes formodentlig, at Boeck og Peschardt gerne ville have byrådets koncession, før man begyndte at tegne aktier. Der var 1308 kroners forskel på højeste og

laveste tilbud. Det laveste var afgivet af murermester *Chr. Christoffersen* (1857-1922) og tømrermester *Jørgen Petersen* (1847-1916), og man må gå ud fra, at byggeriet er blevet igangsat i slutningen af maj 1895. Den 16. august ankom dynamoen eller »lysmaskinen«, som man kaldte den, fra firmaet *Lahmeyer* i Aachen og blev opstillet, så da må bygningen have været færdig.

Bestyrelsen for aktieselskabet var blevet konstitueret i marts 1895 og havde overretssagfører *L. A. Damm*, Hellerup, (1861-1928) som formand. Øvrige medlemmer af bestyrelsen var *C. C. Boeck*, Horsens, købmændene *F. C. Peschardt*, *J. C. Christiansen* (1836-1908) og broderen *Mads Christiansen* (1841-1918), alle Vejle. Indehaver af den største aktiepost var firmaet *Kemp & Lauritzen*, København. *Peschardt* blev valgt til forretningsfører. Arkitekten, der havde projekteret og haft tilsynet med anlægget, var *H. F. J. Estrup* (1854-1904), Horsens. Af aktiekapitalen var de 25% indbetalt, mens resten indbetaltes efter behov.³⁾

Vejle byråd havde i 1894 besluttet, at der skulle indføres husnumre overalt på ejendomme i Vejles gade- og vejnet og det lettede naturligvis også tilrettelæggelsen af nedlæggelsen af kabler og indførelsen af

I. C. Christiansen, Fabrikant. (Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv).

stik til interessenterne af elektrisk belysning. Vejle var da en købstad på knap 10.000 indbyggere.

Den 23. juli 1895 opbrød man brostenene på strækningen Rådhusortvet-Sønderbro for at nedlægge det elektriske hovedkabel, og fem dage efter ankom de store 45 HK dampmaskiner med kedler til elværket på Flegsborg. Maskinerne kom med en stor blokvogn forspændt fire kraftige bryggerheste fra firmaet *Møller & Jochumsen* i Horsens.

I november nedlagdes elkabler i

jorden fra Vestergade ad Horsensvejen gennem Vissingsgade fra Nørregade til Dæmningen. De to første offentlige bygninger, som fik el-belysning, var Rådhuset og Sct. Nikolaj-kirke, og Løveapoteket var den første private ejendom, som fik tilført stikledning. Til belysningen dengang anvendtes kultrådslamper og buelamper og de var kostbare både i anskaffelse og drift. Metaltrådslampen blev først opfundet i 1903.

Byrådet havde i juli 1895 vedtaget, at kun autoriserede installatører måtte indlægge el-ledninger og sådanne var der endnu ikke mange af og slet ingen i Vejle. C. C. Boeck havde det tekniske og administrative ansvar som direktør for værket, men han havde et mildest talt mangelfuldt kendskab til elektriciteten og især dens installation. Han måtte derfor have sagkyndig assistance og det fik han af firmaet Kemp & Lauritzen,⁴⁾ som var etableret på Nytorv 5 i København i 1882 og rådede over tyske, svenske og nogle få danske korttidsuddannede montører, for begreberne »elektriker«, »montør« og »installatør« havde endnu ikke fået klare, entydige og afgrænsede indhold og betydninger som idag. Der var endnu ikke fastsat uddannelsesmæssige krav eller prøver, der skulle bestås,

Mads Christiansen, Købmand. (Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv).

men autorisationerne var overladt til byrådet, der i Vejle havde en teknisk konsulent, ingeniør *Ib Windfeld-Hansen* (1845-1926), som i øvrigt senere blev Københavns første belysningsdirektør. Han var broder til direktøren for bomuldsfabrikkerne i Vejle, konsul C. M. Windfeld-Hansen og fik af byrådet fuldmagt til at godkende »montør-medhjælperne«, som de kaldtes. Det var oftest smede, mekanikere, maskinarbejdere, kobbersmede, instrumentmagere, urmagere, snedkere

og stukkatører, der fik en kortvarig omskoling. Selv om installationerne langtfra svarede til senere tiders strenge krav, gjorde de første »elektrikere« god fyldest i en lang årrække og blev - såvidt vides - ikke årsag til nogens død eller kvæstelser, men man siger jo, at lykken står de kække bi. Byrådsmedlem, blikkenslager *Hans Emil Glud* (f. 1853) og mølle- og maskinbygger *Hans Jensen* (1855-1920) var de første borgere, der fik tilladelse til at udføre installationer i Vejle, men hovedkraften var en svensker, som siden bosatte sig i Vejle, blev en kendt mand og byens første faguddannede og autoriserede installatør.

Han hed *Carl Magnus Jansson* og var født den 3. oktober 1863 i Vi-restad i nærheden af Älmhult i det sydlige Småland som søn af husmand Jan (Johan) Andersson og hustru Maria f. Carlsdotter. Om hans uddannelse og virke i Sverige vides ikke meget andet, end at der af en udtalelse af direktøren for Örtofta Sockerfabrik, F. Ritter, fremgår, at Jansson fra den 19. oktober 1890 til den 1. april 1895 har været maskinpasser på sukkerfabrikken og haft ansvaret for en dampmaskine, en dynamo samt den elektriske belysning, herunder reparationer af installationer og ledningsnet. Di-

Carl Magnus Jansson
f. 3.10.1863
d. 9. 8.1944
(Foto i Privateje).

rektøren udtaler, at Jansson har varetaget arbejdet med flid, dygtighed og god opførsel, hvorfor han kan give ham den bedste anbefaling. Af et »frejdbetyg«, dvs. en attest for borgerlig uberygtethed, udstedt af sognepræsten i Örtofta og Lilla Harrie sogne i Malmöhus län, Albert Lundgren og dateret den 1. juni 1895, fremgår, at maskinisten Carl Magnus Jansson »nyder medborgerlig tillid.«⁵⁾

Meddelelse

Nr Mr. <i>Montør Jansson</i> <i>Veje</i>	For Aktieselskabet Veje Elektricitetsværk. Dato, d. 17-7-1896
--	--

Det er mig og den forrige Bestyrelse for, Veje Elektricitetsværk en stor Fornøjelse at kunne beredende Dem den Tjeneste at udtale, at Elektricitetsværket aldrig har været overordentlig godt tilfreds med Dem Tjeneste, og at vi haaber, at De vedblivende, saalange De maatte passe Dem selv, vil finde Anvendelse for Dem Dygtighed, Hæder og Ansvarlighed her i Værkets Tjeneste. Og endvidere oplyser, at De altid - ogsaa her - har tegnet Dem fuldstændig og gennemsigtig.

12. Principaler - har født et hødt og strømt og ædrueligt Element i Dem.

1897. Veje den 17-7-1896 C. M. Jansson
Direktør

(Dokumentet venligst udlånt af familien)

Det ser ud, som om Jansson samme år har fået arbejde hos firmaet Kemp & Lauritzen, København.⁶⁾ De to navne stod for ingeniørerne for elektriske anlæg og installatører af elektrisk lys, lynafledere, telefon m.m.. Det var som overmontør for dette firma, Jansson kom til Veje den 5. juni 1895 og firmaet karakteriserer ham som »en flink og dygtig montør og et pålideligt og ædrueligt menneske.«

Montørerne fik dengang 40 øre i timen, overmontøren 50 øre og montør-medhjælperne 20-30 øre i timen. Efter tidens forhold blev det

imidlertid betragtet som en stor løn. Hjælpemontør-ordningen skulle have været afskaffet i 1911, men fortsatte faktisk helt op til o. 1920. C. M. Jansson fik ved sit virke i Veje overdraget et stort ansvar og en kompliceret opgave, idet han stort set var den eneste, der havde en fuldtud kvalificeret uddannelse som elektriker og derfor skulle give aldeles nøje og grundige instruktioner til sine medarbejdere og bagefter kontrollere, om arbejdet var gjort tilfredsstillende. Der fandtes faktisk ikke nogen beslægtede fag, men forstandige og fingernemme

håndværkere med anden faglig uddannelse kunne med den fornødne instruktion klare de stillede opgaver på en forsvarlig måde. Den første lovgivning om autorisation af elektro-installatører blev først gennemført 1903 og autorisationsretten blev henlagt til kommunalbestyrelsen. En elektricitetskommission blev først oprettet i henhold til lov om elektriske stærkstrømsanlæg af 19. april 1907, paragraf 2, da de fleste købstæder i Danmark havde fået deres el-værk, men en lov af 1889 om foranstaltninger mod ulykkestilfælde ved maskiners brug var dog også anvendelig ved elektriske ledninger til kraft-overførelse og i 1891 blev der vedtaget en lov om arbejde i elektriske belysningsstationer på helligdage.

Da montørarbejdet var afsluttet, blev C. M. Jansson driftsleder af Veile Elektricitetsværk A/S. Som den første af sin art i Vejle fik C. M. Jansson autorisation som elektrisk installatør af byrådet den 8. juni 1897. Han havde allerede på dispensation etableret sig i 1895 på Dæmningen, men flyttede senere til Kirketorvet 18. En af de mange, han uddannede på sit værksted, var den senere så kendte amatør-astronom *Nicolai Arvad Møller Nicolaisen* (1874-1954), som etablerede sig som elektroinstallatør i

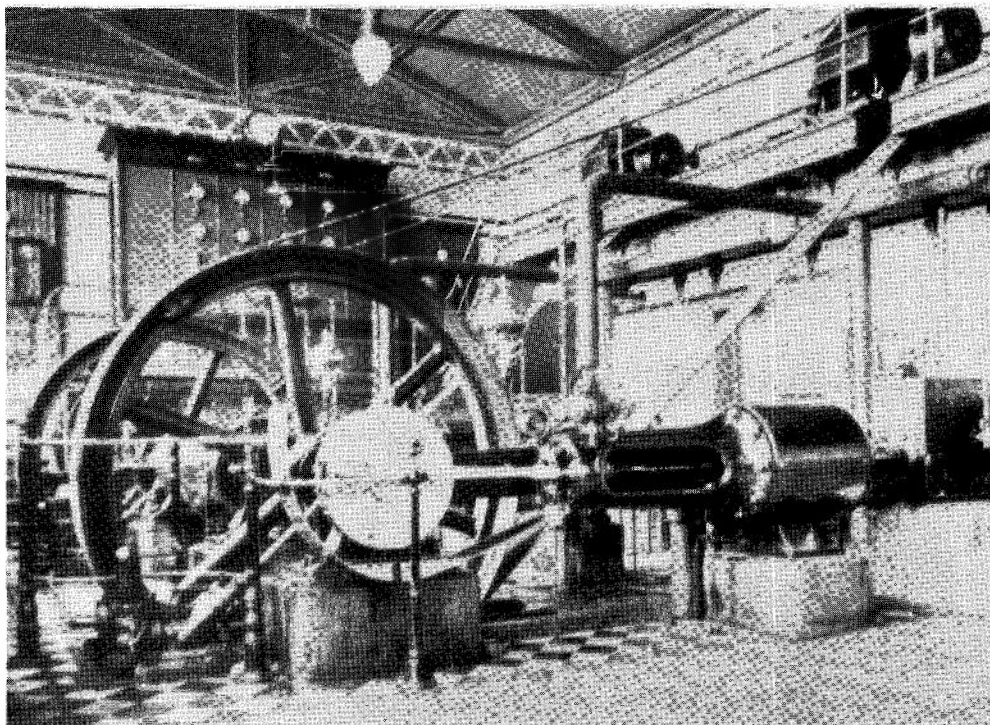
Carl Fabian Jansson

f. 5.10.1888

d. 4. 4.1957

(Foto i privateje)

Ørstedsgade i Vejle 1905. Hans egen søn, *Carl Fabian Jansson* (1888-1957) lærte faget i faderens forretning i årene 1903-07, tog eksamen som elektroinstallatør i København 1909 og etablerede sig i Søndergade 24, Vejle i 1915. Senere flyttede han til Søndergade 18 og efter faderens død i 1944 til Kirketorvet 18, hvor faderens forretning videreførtes efter de gode traditioner,

faderen havde skabt. Carl Fabian Jansson døde i 1957, men i 1953 var forretningen solgt til ingeniør *P. Ørum Meier*. Jansson jun. var i en årrække formand for Vejle Installatørforening og for Vindingland og Omegns Transformatorforening.

El-værket toges i brug den 1. oktober 1895 og var indrettet som en dampcentral med 180 HK og en dynamo (el.lysmaskine) med 2 x 110 volts spænding, og det var Carl Magnus Jansson, der som primus motor i foretagendet tændte »det

Det private Værks Maskinsal. (Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv).

hvide lys« i Vejle. Et af dagbladene beskrev den epokegørende begivenhed således: »Det elektriske lys strålede, som alt bebudet, i aftes her i byen, i flere butikker, og samlede, som man kan tænke sig, talrige tilskuere uden for disse i aftenens løb. Buelamper uden for glarmester Hansens og købmand Alfred C. Winkels butikker, der fuldstændig oplyste de tilstødende kvarterer af

gaderne, tiltrak sig særlig opmærksomhed.«

Men den officielle indvielse fandt først sted den 30. december 1895, da bestyrelsen for A/S Veile Elektricitetskompagni indbød byrådet, entreprenørerne, overmontør og hjælpemontører, pressen m.fl. til at tage det nu helt fuldførte anlæg i øjesyn. Værket fik med årene større og større tilslutning og kunne i længden ikke opfylde behovet efter elektricitet og desuden var dets priser, 6 øre pr. hektowatt-time, højere end nabobyernes.

Af stor betydning for Vejles industri og håndværk blev elektromotorens fremkomst o. 1900, idet det nu blev muligt at drive relativt billige maskiner med en relativ billig kraft. Elektromotorerne afløste damp-, gas- og petroleumsmotorerne, der lugtede og kunne være brandfarlige. El-værket måtte udvide i takt med udviklingen.

Formelt var C. C. Boeck selskabets direktør og leder af elværket, men reelt var det C. M. Jansson, der tog sig af det tekniske og praktiske, og da Boeck boede i Horsens om vinteren og på Lille Grundet i Hornstrup sogn og senere på Paradisgården i Søllerød, fandt man det praktisk og rimeligt at ansætte en værkfører. Det blev *Hans Ludvig Koch* (1854-1928), som kom fra fir-

H. L. J. Koch

Værkfører paa det private Værk, Kabelmester ved det kommunale Værk.

(Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv).

maet Paasch, Larsen & Petersen i Horsens. Arbejdsmand *Niels Hansen* (1848-1924), som havde været med til at nedlægge kablerne, blev ansat som fyrbøder på værket og lærte elektrikerfaget hos C. M. Jansson. Han er den første person i Vejle, som i kirkebogen er indført som elektriker ved sin død. Skomager *Peder H. Gylding Hansen* (1866-1929) fra Horsens hjalp også med kabelnedlægningen og blev senere pedel ved Nyboesgades skole.

Af andre veteraner fra det private elværk kan nævnes assistenterne *Carl Jørgensen* og *H. Danielsen*.

I 1908 vedtog Vejle byråd at købe A/S Veile Elektricitetskompagni og gøre værket kommunalt. Købesummen var 150.000 kr. og overtagelsen fandt sted den 10. december 1909. En del af medarbejderne fortsatte som kommunale tjenestemænd eller funktionærer. Man kunne drage fordel af de erfaringer, det private selskab havde gjort og af det stigende behov for elektricitet til håndværk og industri, som nu var opstået.

Henvisninger og noter:

- 1) Jens Kongsted Lampe, som tidligere har haft artikler i årbogen, er født 1. maj 1917 i Ullerup ved Sønderborg og har

lærereksamen fra Tønder 1938, handelsfaglærereksamen 1962 og har studeret kunsthistorie på Århus universitet efter sin pensionering som handelsoverlærer i Sønderborg. Han bor nu i Brabrand, Århus.

- 2) Vejle rådstuearkiv. Byrådssager 1894 - 95. L. A. Viborg.
- 3) Kongeriget Danmarks Handels-Kalender, Kbhvn. 1896/97.
- 4) Som nr. 1.
- 5) Skolepsykolog, cand. psyk. Semmi Jansons slægtsarkiv.
- 6) Firmaet blev grundlagt af Otto Niels Kemp (1845-1905) og Severin Lauritzen (1850-1924).

Endvidere henvises til »Vejle kommunale Elektricitetsværk 1909 - 34«, Vejle, 1934, - »Vejle Bys Historie« (red. C. V. Petersen), Vejle, 1927, side 329 ff. og Th. Gelardi m.fl.: »Elektricitetens Historie og dens Mænd«, bd. I - III, 1939 - 40.

Gamle breve fra Skjold¹⁾ præstegaard

Af Johs. Birkedal Nielsen²⁾

I 1885 døde i Skjold præsten Carl Fog. Han havde været sognets præst siden 1840. Den eneste fra hjemmet i præstegaarden, der overlevede ham, var datteren Julie. Hun byggede sig et hus paa »Kirkebjergget«, hvor hun boede som en agtet dame til sin død i 1923. I andet bind af værket »Minder fra gamle grundtvigske Hjem«³⁾ naaede hun kort før sin død at fortælle om sin slægt og livet i det gamle hjem.

Carl Fog var den syvende og sidste i en lige linie af præster. Som student var han med i en venneklok, der kaldte sig Tylvten. Flere af kammeraterne blev kendte mænd - Vilhelm Birkedal, Fr. Barfod, C. C. Hall, D. G. Monrad, lensgreve Fr. Knuth, og venskabet med dem fik livet igennem betydning for familien i Skjold. Som theologisk kandidat blev Fog huslærer for børnene

hos godsejer Tutein⁴⁾ paa Møen. Der traf han sin tilkommende hustru, der var søster til godsejerens frue. Hun hed Emmy Eckard og var datter af en etatsraad, der havde været kolonibestyrer paa Sct. Thomas og dér var blevet gift med en vestindien-anerinde. Etatsraad Eckard var født i Lauenborg og havde tysk som sit modersmaal.

Hans frue talte kun engelsk. Det var derfor naturligt for den unge præstefamilie, at de i de første aar af deres ægteskab udelukkende talte tysk indbyrdes. Men da krigen kom i 1848, var det dem umuligt at tale tysk i deres hjem.

For etatsraadens datter var det en naturlig ting, at familien fik venner paa egnens store gaarde, hos grev Frijs paa Boller⁵⁾, baronens paa Møgelkjær⁶⁾ og Langhorn paa Christiansminde. Men lige saa in-

Skjold Kirke

BRÆDSTRUP I AUGUST 1954
Kaj M. Jørgensen
 ARKITEKT MDAL

derligt var venskabet med lærer og kirkesanger K. V. Jensen, som Julie Fog omtaler som »vor kære, trofaste ven, der i 27 aar var Faders støtte og hjælp, til hvem hele vort hjem var knyttet med de stærkeste baand.«

I Julie Fogs skildring kan man læse om, hvor stor betydning det fik for pastor Fog at holde forbindelsen med ungdomsvennerne. Hjertevennen var Vilhelm Birkedal⁷⁾. Da han ved sin forflyttelse fra Sdr. Omme til Ryslinge i 1848 skulde rejse til Fyn, var Lillebælt spærret af tyskerne. Saa maatte rejsen gaa om ad Skjold og Juelsminde. Det var Bir-

Skjold Kirke, tegnet i forbindelse med planen om tilbygning af tårn, 1954.

Planerne blev senere afvist af menighedsråd og stiftsmyndighed.

kedal, der fik Fog knyttet til den grundtvigske bevægelse. Da Grundtvig begyndte at udsende sine smaa salmehæfter, fik Fog dem indført i Skjold kirke. Det vakte biskop Brammers⁸⁾ vrede. Maaske har det bidraget til de vanskeligheder, pastor Fog fik, da han engang nægtede at vie en fraskilt kvinde. Fog fik befaling om at udføre vielsen eller nedlægge sit embede. En af præstevennerne tilbød at udføre

vielsen, og det kom Fog til gode, at Hall og Monrad paa det tidspunkt var blevet ministre. Pastor Andersen, som vennen hed, havde sin søstersøn med sig, han var theologisk student og hed Christoffer Bågø⁹⁾. Det førte i 1863 til forlovelse med Fogs ældste datter, Louise. Bågø var da blevet lærer ved Blaagaard Seminarium. To aar efter skulde de have bryllup. Bågø var ankommet til præstegaarden og gæsterne var paa vej, da bruden pludselig blev angrebet af skarlagensfeber. Fire dage før bryllupsdagen døde hun. I 1866 aabnede Jens Nørregaard sin højskole i Testrup, og Bågø blev lærer ved skolen. Julie Fog fortæller derom: »Dermed kom vort hjem og Nørregaard til at kende hinanden og snart til at staa hinanden meget nær. Mange var de rejser, der blev gjort fra Skjold til Testrup og omvendt. Da Bågø i 1871 blev gift med Anna Margrete Feddersen, fik vi kun en kær og nær veninde mere. I begge hjem havde musik en fremtrædende plads«.

1880 kom med usigelig tunge tider. Sønnen Eckard havde som læge været ansat et aar ved kryolitbruddet i Ivigtut. Da han i 1877 kom hjem, slog han sig ned i præstegaarden for at virke som læge. Vinteren 79-80 var han tit ikke rask. Natten til skærtorsdag døde han

pludselig af et hjerteslag. Om morgenen fandt man ham død i sengen. Man har i Skjold fortalt mig, at der i Bjerre blev holdt auktion over den dødes efterladenskaber, og at kammeraad Schwartz tog med paa auktionen og købte lægens guldur for at kunne give det tilbage til hjemmet. Forældrenes kraft var nu brudt, Fog maatte have kapellan. I 1884 døde fru Fog, og juledag derefter prædikede Fog for sidste gang. Søndag den 11. januar var han med i kirke for sidste gang, og om eftermiddagen døde han. Et halvt aar efter var det gamle hjem lukket. Præsteembedet i Skjold var et lille embede. Men Fog var økonomisk uafhængig og ønskede aldrig at forlade det. Nu hviler hele familien i den smukke begravelse ved kirkens vestgavl.

I 1907 skænkede Julie Fog et orgel¹⁰⁾ til Skjold kirke. Hun spillede selv paa det saa længe hun levede. Hun blev menighedsraadets første formand og virkede, til samarbejdet med en præst af Indre Mission blev hende for vanskeligt.

Julie Fog havde en trofast hus-hjælp i Dagmar Rasmussen. Naar vennerne sendte hilsen til frk. Fog, var der ogsaa altid en hilsen til Dagmar. Da hjemmet paa Kirkebjerg lukkedes, flyttede Dagmar sammen med sin søster Elisabeth til Ølholm.

I deres stue har jeg i krigsaarene set ophængt de røde, uldne gardiner med runde kvaster, der før 1885 havde hængt i den gamle præstegaard.

I aaret 1944 ønskede Elisabeth Rasmussen, der nu var blevet ene, at give en gave til Skjold kirke til minde om Dagsmars 25 lykkelige aar på Kirkebjerget. Det var naturligt at anvende gaven til en fornyelse og udvidelse af Julie Fogs orgel. Ved den lejlighed overgav Elisabeth Rasmussen mig en lille pakke breve, som frk. Fog havde gemt. Jeg finder det naturligt her i minde-aaret at fremdrage nogle af disse delvis meget rørende ting.

Øverst i brevbunken ligger et lille brev fra Eckard til storesøster Louise. Det er skrevet paa et ark børnepost og er tydeligt opbevaret som et klenodie. Eckard stammede og blev sendt til behandling i København hos en »Psykolog«, der hed Bansmann¹¹⁾. Løverdagen den 15. skriver han »kjære Louise, tusind Tak for dit rare Brev, du maa ikke være vred paa mig, fordi jeg ikke har skreven til dig, for du ved jo nok, at jeg er ingen Helt til at skrive og jeg synes det er godt gjort at skrive et Brev om Ugen, saa vil jeg dog benytte denne gode Lejlighed, da Jensen er her og tager Brevet med tilbage, til at skrive dig et lille Brev. Du

kan tro, at jeg blev rigtig glad ved at se Jensen igaaer, det gjør saa godt at se nogen fra Jylland, det er dog det rareste Sted at være i hele Verden. I maae nu vel have Kornet inde, thi den sidste har det været deiligt Veir. I gaaer spadserede Onkel og to andre Herrer ud paa Landet og kom hjem til Middag lige efter at Jensen var gaaet, det var rigtignok kjedeligt, men Jensen kommer herud igjen paa Mandag, saa Onkel kommer nok til at tale med ham. Hos Bansmann gaaer det godt fremad. Hils Fader og Moder og sig, at jeg kan ikke forstaae hvorfor jeg skal plages med at gaae i Dandseskole, og det er nu heelt modbydeligt, hils dem alle mange Gange fra mig din hengivne Eckard«.

Onkel er godsejer Peter Tutein paa Marienborg. Familien Fog havde et meget hjerteligt forhold til dette hjem. Naar nogen af dem var i hovedstaden, tog de ophold her. Venskabet rakte frem til den tid, da Julie Fog kom til at staa alene. Da fik hun opfordring til at tage ophold paa Marienborg.

Det sidste brev kommer i december: nu vil jeg skrive det vigtigste jeg ved, og det er at jeg vist skal rejse herfra den 18. hvis det bliver godt vejr. Jeg har været paa Det kongelige Theater og set Genboerne, det var rigtig mageløst morsomt, det er

skade, at I ikke ogsaa kan se det. Hos Kyhns er det ikke godt, fru Kyhn har faaet brystbetændelse og er meget syg. Nu maa jeg holde op, for jeg skal hen hos Kynhns og tegne, og naar jeg kommer hjem, kan jeg bedre fortælle jer det.

Da Eckard i 1866 er blevet student, skriver han hjem til Julie: Kære Lulle, du kan nok tænke, at jeg har det herligt herovre, idet jeg nyder min studenterværdighed og aandelige storhed, naar jeg med cigaren i munden og min hvide hue paa snur slentrer ned i studenterforeningen. I academisk skyttekorps er jeg ikke kommet, da medlemmerne nu skal have en uniform, der koster 18 rigsdaler, det maa jeg summe mig noget paa. I morgen aften skal jeg hen til Triers til et lille afskedsgilde for Bågø, hvor Nørregaard ogsaa kommer, og paa løverdag til et hos Bågø selv. Forleden aften var jeg i Studenterforeningen, hvor Mantzius¹²⁾ læste Holbergs Den ellevte Juni op, det var mageløst at høre, bagefter havde vi et lille sold. I onsdags var jeg nede hos Ida og Frits om aftenen, hvor jeg traf Else og Bruun, frøken Rosendahl og Theodor Borup og havde en voldsom kamp med dem, hvori jeg forsvarede Bille¹³⁾ og de nationallibérale mod dem. Du ser saaledes, at jeg har bondevenner nok at slaaes

med, saa du kan vel nok indse, at det kan være dejligt at komme ned i foreningen og indaande ren og frisk national-liberal luft. Men nu kan jeg tænke, at du har faaet nok af min politik, thi vi er vel desværre ikke enige. Jeg tænker snart at jeg lader mig fotografere, men jeg er endnu tvivlraadig enten jeg skal lade tage 6 brystbilleder eller 3 brystbilleder og 3 hvor man ser hele personen med hvid hue paa, det sidste bliver vel et par mark dyrere. Triers er ikke hjemme i aften, de er rejst til Vallekilde, hvor nok Ernst Triers skole skal indvies en af dagene. I november fortæller Eckard sin søster, at han har været til sexa paa foreningen med Lundenserne, der sang flere sange, navnlig Brudéfærd fra Hardanger, der er noget af det dejligste, jeg har hørt. Det var jo den, Uppsalenserne sejrede ved i Paris. Paa søndag skal alle Horsensstudenter baade gamle og unge sammen spise Mortensgaas, vi bliver mellem 20 og 30.

Da Eckard er blevet medicinsk kandidat, rejser han som skibslæge til New York. Den 17. juli 1874 skriver han herfra. Kjære Fader! Endelig er vi da efter en meget lang rejse velbeholdne ankommen hertil. Rejsen fra Antwerpen hertil varede fra 27. juni til 15. juli, men vi havde ogsaa haft modvind hele tiden, saa

vi slet ikke kunde bruge sejlene. Den 7. juli blæste det op med en rygende storm. Det var noget af det mest storartede jeg har set at betragte de bølger, de var i virkeligheden højere end huse. Jeg kunde let være kommen til skade, jeg stod oppe paa kommandobroen hos captain Denicke, da der kom en vældig sø og fejede os begge ned paa dækket, ham kastede den over mod skorstenen, saa han forvred sin venstre arm i skulderbladet, medens jeg blev kastet hen paa nogle ruller tovværk. Jeg maatte straks gaa i gang med at kloroformere ham og trække armen i led, hvilket var temlig besværligt under den voldsomme slingren og huggen i søen. Jeg kan egentlig ikke sige, at byen tiltaler mig. Noget af det mest prisværdige er den fornuftige ugenerthed, der hersker i klædedragt. Veste er noget her næsten ukendt, flipper ses ogsaa temlig sjældent, og gaar man ind paa en restauration, smider man strax frakken og sidder i skjorter og buxer, men deres linned er hvidt som sne. For resten er her propfuldt af mordere og tyve, saa vi gaar her fra skibet ikke gerne i land uden at være 3 eller 4 sammen, bevæbnede med revolvere, og saa endda kun ved højlys dag. Jeg tænker at gøre den næste rejse med. For resten tænker jeg at kunne gøre et lille

svip hjem mellem de to rejser. Jeg kan ikke forlade skibet medens vi er her, da en af mandskabet har en meget daarlig haand og arm, som jeg maa forbinde hver dag.

Nu prakticerer den unge læge et par aar fra præstegaarden hjemme i Skjold. Men han har faaet smag for søen, for i 1876 prakticerer han et aar i Ivigtut. Den 28. april skriver han herfra til sin moder. Rejsen var begunstiget af det skønneste vejr, undertiden næsten sommerligt. Paa den 16. dag passerede vi Cap Farvel, men kom derpaa i storisen. I den laa vi og baxede i 4 dage, hvilket var ganske interessant. Saa kom vi endelig den 7. april om morgenen ind paa fjorden, men kunde paa grund af is ikke naa helt op til Ivigtut, saa capitainen og jeg over fjeldene gik til Ivigtut, hvor jeg saa blev, medens han gik tilbage i skibet. Næste dag var jeg med 4 mand nede at hente noget af mit tøj. For resten synes jeg meget godt om det her oppe. Personalet er meget flinkt. Kl. 7 kommer Jens, min oppasser med kaffe. Kl. 8 spises frokost hos lieutenanten, kl. 12 middag, kl. 6 1/2 aftensmad. Kosten er god og drøi. Jagten har der ikke været noget ved endnu, da fjorden er tillagt, saa jeg har kun skudt 2 edderfugle, 3 ravne og skudt halen af

en falk. Af husdyr har vi et meget stort svinetillæg, 20 à 30 søer og et par orner, 15 geder, der forsyner os rigeligt med mælk, og 70 høns uden at regne med 50 duer. Grønlænderne er meget skikkelige, men taler et forfærdeligt sprog, som jeg vist ikke lærer meget af. Jeg vil gerne bede dig sende mig et par morgensko til, 2 flonelskjorter og 6 haandklæder. Skjorterne kan vist faas hos H. C. Hansen, naar han faar en af mine hvide at tage maal efter. Den 29. april. Fjorden er i dag ganske isfri, saa jeg tænker, vi kan komme ud at fiske i aften, hvilket er en af hovedadspredelserne tillige med jagten. Der er ogsaa tale om en keglebane, der skal anlægges til sommer.

Fra Louise er bevaret et lille brev, hun har skrevet til sin fader, da hun var ti aar. Det er en lille blaa seddel, som hun har forsegleet med en oblat. Der staar:

Og naar min Tro befindes svag
Blandt mange Stød og Hinder,
Saa hjælp, at som den Lyse Dag
Den snart igjen oprinder,
Pust op igjen den rygende Brand
Og sæt det knuste Rør istand
Ved Aandens Kraft og Glæde.

Min kjære Fader jeg ved ikke, om du synes om dette Vers, jeg har skrevet til dig, men jeg haaber i al

fald at du vil gjemme det. Jeg har før bedet dig om at ville skrive et Brev til mig, vil du huske det? Da er jeg glad.

Fra din Louise Fog

Et par aar senere sender hun Julie en lille seddel:

Min søde kjære Julie, jeg veed ikke andet at skrive, end at jeg holder saa gruelig meget af dig. Din tro Søster Louise.

I 1861, da Frederik den Syvende var i Jelling for at lede udgravningen af Gorms høj, fik Louise lov til at opholde sig i præstegaarden der. Den 17. juli skriver hun hjem:

Kære søde Moder, vi svømmer i fryd siden igaar aftes kl. 12, da kongen kom. Vi stod i præstegaarden lige ved trappen op til gangdøren, du kan tro det mageløst at se kongen og Svendsen¹⁴⁾ hilse paa hinanden. Det var saa dejligt for os at vi kom ind i haven, hvor der ingen var uden os, og der saa vi, da kongen gav embedsmændene audients. Saa forskelligt som han modtog dem. Du skulde have set det yndige udtryk i kongens ansigt, da Sveistrup¹⁵⁾ kom ind, han saa ikke saa mildt til nogen af herrerne og præsterne som til ham. Men tænk, gravkamret har de ikke fundet endnu efter at være kommen 47 alen ind

i højnen, vi har været der inde, der er en dejlig port af træ derinde. Du kan ikke tro hvor yndig Svendsen og frøken Milo er imod os, hun og jeg har bunden en stor egekrands til kongens buste i seminariet, hvor der skal være taffel. Han sidder hele formiddagen i et telt uden for Gorms høj og ryger sin pibe; for lidt siden kom biskop Daugaard¹⁶⁾ for at hilse paa ham. Vil du hilse Fader fra Svendsen og sige, at for at faa saadan en rejsekammerat som Fader, saa kommer han til Horsens fredag morgen og følges med Fader, strax da han hørte Fader vilde med, saa var der ingen ro paa ham, inden han fik det indrettet saadan at han kan følges med ham. Fortæl Fader det, det vil vist fornøje ham. Alting er saa kongeligt her i Jellinge, saa det er en lyst, gid I ogsaa var her. Kongen er saa optaget af højnen, han og Worsaae¹⁷⁾ sidder og taler saa ivrigt sammen, du skulde se hvilket prægtigt livligt ansigt den sidste har, alle her i byen synes saa godt om ham. Farvel kære yndige Moder, din egen Louise. Sveistrup og Rambusk ere herinde og beder om at hilse mange gange. Sveistrup glæder sig til at Fader rejser til Norge. Ida sender jeg ogsaa en varm hilsen.

Norgesrejsen gælder tydeligt deltagelse i det nordiske kirkemøde,

der holdtes i Kristiania dagene 29.-31. juli 1861.

Louise har nu faaet sit eget brevpapir, mærket med et skjold med initialerne LF, de tre nordiske flag og to grene, der lige som flagene er haandkolorerede. I 1863 opholder Julie sig hos familiens venner paa Marienborg, og den 8. september skriver Louise til hende:

Min egen sødeste Lulu, nu skal vi da til at skrive til hinanden, det er rigtignok en anden historie end at spanke afsted som tilkørte heste ud ad skoven til, men det gaar vel ogsaa nok. Hvordan har du det dog der ude paa »din egen stig«, jeg kan vel tænke, du har det udmærket, og det er saa fornøjeligt at vide, Moder og jeg gaar nu ogsaa og glæder os over, at Fader er i København godt og vel, det var dog prægtigt, at han kom afsted den kære lille Fader. Det var dog helt underligt men dog saa fornøjeligt at se jer drage af i mandags. Holger og jeg kunde se dampskibet til vi var næsten ved Boller mølle. Det gaar meget stille til her. Moder spillede saa yndigt for os igaar, idag har vi spillet 4 hændigt, Don Juan, det du holder saa meget af, og saa tænkte vi paa dig Lulu. Naar du nu faar dette brev er du sagtens paa Marienborg, idag er du

da i staden endnu, hvem der bare kunde se alt, hvad I tager jer for. Lad mig nu se, du hilser og kysser oncle Peter og tante Anna saa usigelig kærligt fra mig. Giv Alice et kys fra mig. Tusind hilsener har jeg til dig min egen Lu fra Benert, Amalie og pigerne, især Morten. Farvel da for aften min egen lille søde Lulu, og tænk lidt paa din trofaste søster Louise.

Allerede torsdag aften den 10. september kommer der et nyt brev. Oven over de kolorerede nordiske flag er skrevet: Hurra for de to bag den gyngende bro!!!

Skjøndt jeg allerede har skrevet 4 sider til Fader er det mig ikke muligt at lade være med den daarlighed som mange formodentlig vilde synes det er at begynde paa et til dig min egen søde liden Lulian, kære hvor dit brev dog frydede mig, tak skal du da have for det, min egen ven.

Du ved ikke, hvor her er uendelig stille i disse dage, vi 4 sidder ene hver dag fra morgen til aften og er grusom flittige, og saa spiller jeg saa det har baade fynd og klem, 4 1/2 time igaar og 2 1/2 idag, hvad synes du vel, jeg tænker, jeg er bleven en hel virtuos til du kommer hjem igen. Det er saa sært at sidde og

spille dem, jeg er vant til at høre dig spille. Det var da udmærket, at Bågå ikke lod sig gaa paa, det kan jeg lide ham for. Bare jeg nu snart maa faa brev fra ham, men han har sagtens saa travlt med mange ting, det var rigtignok en glæde for mig, at I to saadan fik talt sammen. Jeg gad da vidst, om du kommer med til Ankers og Maries bryllup¹⁰⁾. Jeg maa huske at fortælle dig om alle de breve, jeg fik idag, tænk du, syv med dit, var det ikke voldsomt? Jeg læste naturligvis dit først, nu skal du da høre hvem de breve var fra, Marie Friis (mange kærlige hilsener til dig), Augusta og Georgia Birkedal, Charlotte, Methilde og Elise, hvad synes du nu vel. Saadan grueligt vejr vi dog har, mon den regn aldrig holder op, vi kan ingen steder komme hen, og ingen ser vi til. Naar nu dog vi maa kunde faa kornet ind i næste uge, tænk paa Møgelkær staar det og gror, det er rædsomt for de stakler, og de har ikke ophøstet endnu. Du kan ikke tro, hvor det er underligt, naar jeg kommer op paa højen og ser ud i øst saa at vide dig og Fader der ude over sø og saltan hav. Ja, det er en yndig ven jeg har faaet Lulu, og det er da saadan glæde, at vi stemmer overens i alle de vigtigste ting, det ved jeg da at du ogsaa gør med ham, nu tænker jeg rigtig I er blevet gode venner,

lad mig se, du holder lidt af ham, det er han nok værd. Jeg længes saa efter at høre din sangrøst, de kan sagtens paa Marienborg. Hils dem nu endelig allesammen tusind gange, men især oncle Peter og tante Anna. Et varmt kys og omfavnelser i svær mængde fra din Louise.

Onsdag den 21. september skriver Louise fra Skjold og fortæller, at greven var ved kirken i sidste uge og sagde, at om tre uger skulde restaureringen¹⁹⁾ være færdig. Du skulde dog se hvor mageløs yndig den bliver, vaabenhuset er jeg nu helt indtaget i, den hvælvede egedør og saa de smaa yndige buede vinduer paa hver side tager sig saa udmærket ud. Nu har de begyndt paa alteret, tavlen kommer nok i denne uge. Allerede fredag aften kommer det næste brev. Jeg kan ikke lade være at sende dig en lille lap, sødeste Lulu, og sige tusind tak for dit brev, jeg fik idag. Jeg længtes da saadan efter et, saa det kom rigtig tilpas. Idag tærsker de ærter oppe i toften og er ikke færdig med alt endnu, Amalie og jeg kommer lige der oppe fra, det er et dejligt maaneskin, og folk er i godt humør deroppe. Jens Kromand lader ikke munden staa et minut, og saa skulde du se Albert med sit bredeste

grin, for smil kan det vel vanskeligt kaldes, og holde lygten for dem, Lunte har naturligvis været der næsten hele dagen, han er saa ulydig, saa det er svært, endda jeg kæler for ham, alt hvad jeg kan. Det gaar i lutter travlhed i denne tid, en storvadsk er fra haanden, og i morgen skal der rives kartoffelmel, jeg synes, du skal vide alt, hvad der bliver gjort herhjemme. Det er rart, at vadsken kommer saa tidligt fra haanden, for saa skal vi nok slagte sidst i oktober inden Amalie rejser, og det var rigtignok godt for os at have hende med til det. Synes du ikke, det er fornøjeligt, at ærterne er saa udmærkede og gode, meget mere end Fader troede, foruden dem vi selv beholder bliver der over 20 tønnder at sælge, Fader er saa fornøjet derover og vi andre med. Den kære Fader er altsaa nu kommet hjem, men Julie har faaet lov at blive paa Sjælland.

Den 28. september skriver Louise igen. Du skulde vide, hvor det er rædsomt naar du er borte, det synes nu ogsaa alle dem her hjemme, ja jeg siger alle dem, for her har været ordenlig rykind i disse dage. Lørdag eftermiddag kom Elise Slebsager spadserende og blev til søndag eftermiddag, lørdag aften kom de 6 fra Horsens (Eckard med kammerater fra latinskolen), hvor blev jeg

glad for at se Mexer, han var saa sød, du kan tro, det var rart at komme i skolen igaar og høre den kære lille Fader igen, der var mange, 6 seminarister fra Jelling²⁰⁾, dem var det fornøjeligt at se, de 4 var de samme, her var ifjor efteraar, de andre har ikke været her før. De var her ikke igaar, men Hans Jensen og flere Overby folk, Fader fortalte da en hel del rigtig rart om mødet (vennemødet paa Grundtvigs fødselsdag), og saa hen paa eftermiddagen tog de alle bort. Ane var her ogsaa, hun er saa yndig, og vi to travede en fornøjelig tour ud i skoven sammen. Da vi kom hjem, kom Paludans (Præst i Raarup) lidt efter og blev om aftenen. I formiddags gik Fader, Moder og jeg til Møgelkær for at hilse paa Idas forældre, nej da for mennesker det dog er, hendes fader ser saa ædel og smuk ud, han ligner Kyhn meget, saa kan du vel vide, at han er smuk. Moder spillede lidt for dem, og saa fru Mackeprangs søster fra Varde, hende synes vi ogsaa godt om. Fader og Moder sagde til de Jelling-seminarister om at komme her og spise idag, saa de kom her lidt efter vi kom hjem fra Møgelkær, Carlsen var her ogsaa, saa det var et ordentligt selskab. Søren Jensen fulgte med dem, han er her ogsaa i aften og Jens. Det gaar meget langsomt med at skrive i

aften da de andre taler saa ivrigt. Hvor det dog snart kan blive vinter, jeg synes da ikke det er saa længe siden, da vi gik ned ad diget og rapsen duftede og gøgen kukkede, nu er allerede sommeren fløjet hen. Moder og jeg var ude i eftermiddag, vi var først ovre i kirken, nu er tømmerne færdige, og malerne kun tilbage, altertavlen er sat op, den er ingen kunstværk, det er langtfra, men saadan jævn hen, og man kan nok lade være at forarge sig over den, tror jeg, efter hvad vi kunde se, mer maa vi jo ikke forlange eller vente. Men forresten bliver kirken yndig. Godnat da sødeste Lulu, jeg er saa voldsom søvrig i aften, saa jeg ikke kan mere. Nej hvor yndigt, naar jeg ikke alene skal vandre op i seng om aftenen, men har dig med.

Det sidste brev fra Louise til den bortrejste Julie er fra mandag den 5. oktober 1863: Kan du tænke dig den utrolige begivenhed, at Fader, tænk Fader rejser med Jens og Laura Nielsen til Peder Larsens høstgilde²¹⁾ (i Dons), han har meget lyst til den tour, de tager afsted onsdag morgen kl. 5, og saa vil de nok blive der en dag over, hvad synes du nu vel om Fader, jeg er da saa kisteglad over at han har saa god lyst til den rejse, Jens kører for dem. Du maa ikke være vred over skriften, men jeg har ingen tid, og du kender

jo nok hvordan det gaar her en høstgildedag. Lige i dette øjeblik har vi her inde drukket din skaal, og nu runger kongens skaal ude i folkestuen, du kan vel vide Mexer og Poul sidder der ude hver med sit puncheglas og det gaar lystigt. Sungen har de saa det klang efter af den blaa bog (Brandts sangbog), naa da hvor de sidder og drikker skaaler, nu faar Fader en, kæreste Lulu hvor det er sært, du er saa langt borte og ikke her imellem os andre. Jeg har da savnet dig saadan, ja rent gruelig og længtes efter dig idag, især i aften, det er nu allerværst siden jeg ved, du sidder ovre paa Vesterbro hos de velsignede venner, o nej da hvem der kunde se ind til jer i aften, det er da saa underligt, at der er saa meget vand og land imellem en og dem man tænker saa paa og længes efter. Kom dog snart hjem kære søde Lulu, min egen liden søster, jeg kan næsten ikke holde det ud længer, og de andre er nok omtrent lige saa vidt som jeg. Morten er nu saa længselsfuld og siger jeg maa bede dig endelig komme snart for hun kan ikke undvære dig mere. »Og dette skal være Jomfruens skaal, hurra«, der fik vi et hurra min pige alle vi 4, kan du ikke mærke hvor de raaber hurra for os, det er helt sært at sidde og skrive medens det gaar der ude med skaaler og

hurraer, du husker nok naar Jens Kromand stemmer op med sin harmoniske røst. Hør fortæl nu Bågå at hans skaal blev drukken med et kraftigt hurra, »for han hører med til vort selskab« siger Morten.

Et brev fra Marienborg den 9. oktober, som aabenbart er forældrenes sølvbryllupsdag, bærer overskriften: Hurra for Far og Mor!!!!!!

Nu kommer vi lige fra middagsbordet, oncle Peter udbragte jeres skaal, det var stolt for Lulu og mig at tage imod den, nu er jeg faret her op i en lynende fart for at sende en ekstra kærlig hilsen fra Lulu og mig. Her er en del til middag. Flaget, det store dejlige flag har været oppe for jer idag, ellers er kun vimplen der. Kærlig hilsen paa jeres hædersdag fra Lulu og jeres egen Louise.

Vennernes deltagelse i sorgen over Louises død har været stor. Der er kun opbevaret eet brev fra denne lejlighed, det er fra Vilh. Kyhn, der altid opholdt sig i præstehjemmet i Skjold, naar han malede i Jylland. Han skriver: Herren gav, Herren tog, Herrens navn være lovet!

Kjære Fog! Det har aldrig været mig saa svært at skrive et brev som dette, og jeg vil heller ikke skrive et saadant, da jeg ikke kan og ikke vil profanere sorgen ved at udtale en deltagelse, som jeg ved De kjender,

kun vil jeg sige, at jeg ikke veed, jeg har holdt af Nogen som af Deres to pigebørn, altsaa jeg vil ikke skrive et brev, men jeg vil fortælle Dem en lille historie. -

Der var, og der er og vil altid være en herremand, som har store herligheder som overgaar, hvad alle herremænd have af herligheder. Samme herremand har en mængde planter af meget forskjellig natur, dejlige, kraftfulde, store, smaa, svage, prunkende, beskedne, ja med uendelig forskellige egenskaber, nogle med dejlige blomster, andre med god frugt, andre med begge disse egenskaber, nogle med blomster og frugter, som menneskeøjne ikke opdage, men alle med spire og evne til at bære blomster og frugt. Og han holder gartnere til at pleie, støtte, hjælpe sine planter og hver giver han sit antal, efter som de have evner og kræfter. Blandt disse gartnere havde han en, som gjorde sin gjerning efter sin herres villie og det gik ham som det gaaer enhver gartner, at enkelte af sine væxter har han større kjærlighed til end andre. Saa kommer herremanden naar han trænger til en plante og tager den hjem med, og han kom da til denne gartner og sagde: »Jeg trænger til den plante i min bolig«

og han pegede paa een, og gartneren blev mod i hu, thi det var netop een af dem han havde kastet en stor kjærlighed paa og han sagde til herremanden: »Hvi vil De netop have denne« Og herremanden sagde: »Er de ikke alle mine« Og gartneren sagde: »Det er alle dine, og jeg elsker dem alle, og kan ikke sige, tag hellere den eller den, men hvi vil du netop have denne?« Og herremanden svarede: »Vel pleier du mine planter, men det er dog hændet dig, at een er gaaet ud, at een har noget svagt, at een er voxet vild og saa fremdeles, men har du nogensinde seet, at den jeg tager i mit huus og under mine hænder er gaaet ud eller er voxet vild?« Han svarede ikke, men herremanden saae, at han mente Nei! Denne plante er pleiet vel og staaer med deilig blomst, den skal bære frugt under mine øjne, men du har mange tilbage, plei dem ligesaavel og du gjør min villie, og dermed fare du i fred. Og herremanden tog sin plante hjem til sit huus, og gartneren vendte sig til pladsen hvor den stod og han savnede den, men da han hævdede sit øje, da saae han de andre trængte til pleie og røgt, og han tog fat paa sin gjerning i kjærlighed og fordi, han vilde gjøre sin herre til maade.

Amen.

Modtag sluttelig alle vore kjærligste hilsener, Deres hengivne

Vilh. Kyhn

Sidenhen, da Julie er blevet ene, faar hun et fødselsdagsbrev uden datering fra Kyhn, hvor han skriver: Kjære Julie! Det havde jeg ikke troet, at jeg skulde komme paa papiret til Deres fødselsdag i aar, men daarlighed kan tage magten fra os og siger »Du bliver pænt hjemme«. Jeg maae neje mig for mine fodsaaler som ikke egner sig til i dag at gaae paa. Jeg ønsker Dem alt Godt fremtidig, paa hvad maade ved jeg ikke, thi hvad der er os bedst, vide vi jo ikke, men Vorherre gjør det, som tjener os bedst, og vi kunne jo ikke være under bedre regimente. Han holde sin haand over Dem! Mig er det naturligvis en stor skuffelse ikke at skulle se Dem idag. Jeg kan vide at De ser gode venner og bring dem min hilsen, thi jeg troer, at de have ogsaa noget tilovers for mig. Lev saa vel og Gud velsigne Dem, Deres hengivne gamle ven Vilh. Kyhn.

Den 12. februar 1866 skriver Bågø og minder om Louise paa halvaarsdagen for hendes død, og han fortæller om planerne paa Testrup, hvor han sammen med Jens

Nørregaard skal begynde den nye højskole.

I 1871 foretager Julie en længere rejse til vennerne paa Møen og Marienborg. Hun har gemt flere breve, som hun i disse uger faar fra sin moder og fader. I det første af brevene fortæller fru Fog om et besøg, de glæder sig til at gøre paa Testrup i anledning af sommerskolens aabning. Gamle Amalie glæder sig meget til at se os, skønt hun klager over, at du ikke kommer med. De har allerede 64 piger og venter, de bliver 70. De 58 faar kost og logis paa skolen. Amalie er slet ikke forknyt over mængden, men glad og tilfreds og synes, det er herligt, det gaar saa godt med skolen. Jeg glæder mig meget til den lille rejse, og at se de kære mennesker der oppe.

I brevet er ogsaa nyheder hjemmefra. Vor kære Langhorn har været farlig syg. Vi fik det tilfældigvis Torsdag aften at vide igennem Tofte, som havde været her og stemt klaveret om middagen, tog saa som sædvanlig til Kristiansminde og derfra til Møgelkær, hvor han vilde blive natten, men de kunde ikke have ham, da huset var fuldt af Skels fra Birkelse. Saa kom han her op og bad om nattekvarter, hvilket han fik, og dit flygel havde gavn deraf, thi han stemte det efter den næste morgen inden han gik. Vort

sorte faar har faaet et snehvidt lam, dit har ikke læmmet endnu. Gid jeg kunde snart melde, at det har faaet to store lam. Igaar fik jeg vore to rokke sat op paa loftet, jeg vandt da sejr og spandt dit og mit hør af.

Naar du faar dette brev, mit elskede lam, er du nok hyggelig indkvarteret paa det dejlige Marienborg, du har forresten vist ogsaa havt det yndigt hos Hages²²⁾. Hils de kære mennesker allesammen saa inderlig kærlig fra mig, især min egen søde lille søster, kys og knug hende fra mig. Alle herhjemme hilser dig tusinde gange, ligesaa Jensens, store og smaa, især Lise. Fader og jeg favner og kysser vort kære, søde lam det bedste, vi kan i aanden. Gudfader velsigne og bevare dig min Lulle, det er den tidlige og sildige bøn af den trofaste Moder.

Det næste brev er fra Fog, det eneste brev fra sin fader, Julie har gemt. Det er en lang skrivelse, fuld af lune og hjertelighed. Min egen datter! Fra Moder, som lige nu var inde hos mig, skal jeg »hilse, knuge og kysse dig«. Saadan noget plejer man jo at ende med, men hvorfor skal man lige altid ende paa samme maade? Saa nu vil jeg begynde med enden idag, begynde at opdække rosinerne i pølsens ende for dig. -

Tak for dit brev, derved blev vi i stand til at følge dig igaar paa klinten og fryde os med dig og for dig over det efter omstændighederne smukke vejr, langt gunstigere i det mindste end til den første klintefærd med Bojsens²³⁾ i mandags, saa det var gunstigt, at du fik touren gjort om igjen og fik det bedste til sidst. Vi havde da og forleden et rart brev fra Onkel Peter, der melder iblandt andre bagtalelser om din tilbøjelighed til orgelspil, og at du flittig øver dig. Jeg tænker, at det bliver ved den første bestemmelse med Eckards afrejse (til Ivigtut), og at du altsaa endnu er og bliver nogen tid paa Marienborg. Nu først har fortegnelsen over officers personalet paa »Jylland« staaet i Fædrelandet, og det bestyrker min formodning, at de ikke kommer ud før 1. juni. Det er da en forfærdelig masse lieutenant, der skal med, ikke mindre end 8, men overlægen bliver en anden, end Eckard mente, ikke Münster, men Brønnicke. Hvor det gaar langsomt med vegetationen og med - dit faar! Agnete Petersen er nedkommet, dit faar derimod ikke, og dog vilde det sidste være betimeligere end det første, men det er vanskeligt at holde orden i de dele. Til sidst tillader jeg mig at favne min egen kære datter. Din gamle fader Carl Fog.

Om søndagen er det moderen, der fortsætter: Hvor er det dog dejligt du kære barn at Vorherre vel-signer rejsen saadan for dig, og lader dig møde velvilje og kærlighed, hvor du kommer hen. Det er dog den bedste glæde paa Jorden, og hvad man ellers kan have for nydelse, kan ikke sammenlignes med den at blive baaren af kærlighed alle vegne, og ikke se andet end milde øjne. Fader skrev nok til dig om vort besøg paa Møgelkær i onsdags, det var morsomt at se engen og møllen og hele gaardens besætning. Dan-neskjolds kom jo som dumpende ned fra maanen, da vi troede dem vel forvarede paa Samsø, vi havde jo hellere været alene med vore venner, men Henriette var rar, og jeg havde glæde af at tale med hende, hun bad mig hilse dig mange gange. De tager først imorgen til Frijsenborg. Jeg synes, det er rørende, at Annagrethe saa gerne vil have dig med til sit bryllup (Bågø bliver gift med Annagrethe Feddersen), gør som du selv synes du kan og vil, min egen Lulle, jeg kan bedst forstaa at det vil ikke være let for dig at være tilstede. Frøken Morgenstjerne talte en hel del med mig om det, at Annagrethe følte sig saa underlig draget til dig, og at det var hendes dybe inderlige ønske at kunne blive en søster for dig og faa en i dig, da

hun selv ingen har, og Vorherre har taget din fra dig. - Kan du ikke give Fader og mig et godt raad, vi vilde gerne give dem en bryllupsgave og sende den til Amalie, saa at hun kan sætte den paa deres værelse naar de kommer til Testrup.

Jeg har tænkt saa meget paa vores egen kære Mexer i dag, da han for første gang skulde møde paa logis skibet, hils og knug min egen søn dygtig og inderlig kærlig fra mig.

Vi har i disse dage en frygtelig urydde i huset og paa gaarden og i haven ved tækningen fra køkkenet af og til enden af huset. Jomfru Petersen er fortvivlet over mælkestuen, da ingen vindu kan lukkes op og melken er dækket til for støvets skyld. Du vil glæde dig, naar du kommer hjem mit lam at se alt i skøn orden igen, og at der tillige er kommet et vindu i taget lige overfor loftstrappen til havesiden, saa nu skal vi ikke rage om i mørket deroppe mere..

Fader og jeg synes godt om din og Idas ide at give Bågø og Annagrethe et kønt billede. Vi overlader det ganske til eder at vælge, enten et bibelsk eller andet billede. Fader sender dig indlagt 5 Rd. dertil, og hvis du finder et kønt et som maaske skulde koste et par daler, ja selv 5

Rd. mere, vil jeg gerne lægge dem til, saa vil du nok gøre udlæget, og jeg skal sende dig, hvad du udgiver mere end de 15 Rd. - vil du saa min egen Lulle sende det godt indpakket direkte til Testrup, og jeg vil en af de første dage skrive til Amalie derom, og bede hende pakke det ud og sætte det op paa deres værelse. - Det er rart, at du har talt med Annagrete selv, og at hun kan forstaa, at det vilde være svært for dig at være hos dem bryllupsdagen. - Vi længes efter at høre lidt fra Testrup, fader og jeg skrev straks til Nørregaard og Anna, da vi havde været der, men har ikke hørt en stavelse fra dem siden, vi længes efter at høre lidt fra dem. - Hils vores kære Mexer tusind gange naar du ser ham. Da han ikke selv skriver, maa du fortælle os lidt om ham, hvordan det gaar ham paa logis skibet, og om han nu har alle sine ting i orden til rejsen. Paa løverdag sender jeg ham det smør, han ønskede, men skriver nok selv til ham engang i denne uge, naar vi sender ham pengene. I morgen begynder vi foraars rengøring, da det nu lader til, man kan snart holde op med kakkelovnsvarme til stadig brug, hvilket vi hidtil har havt. Vi begynder med gæsteværelset og Mexers og raden nedad. Dit værelse venter vi naturligvis med, indtil vi hører, naar du

kommer. Hvor det bliver frydefuldt at tage imod dig i Horsens, du søde Lulle, og have dig hos os igen, hvor vi skal kæle for dig og hygge om dig det bedste vi kan. - Nu skal jeg fortælle dig, min egen Lulle, hvordan det gik os i eftermiddag. Vi gik ned til Elverhjem, hvor der var fortryllende dejligt. Skoven er bleven halv grøn siden igaar, og det var frydefuldt at sidde ved engen og høre fuglene synge, Fader og jeg nød det af hjertet. Men tænk, da vi kommer tilbage og er lige ved ledet, hvem kommer os imøde? Baronen, Ida og fru Mackeprang, som havde været kørende op til os for at blive aftenen. - Muckadell sagde til fru Mackeprang forleden, at hvis Skjold ikke var dem saa nær, saa var Møgelkær dem et skidt sted at være.

Det sidste brev fra fru Fog er skrevet den 2. juni 1871:

Fader og jeg har lige i disse dage skreven til gamle Bojsen for at anbefale Otto Paludan til kapellaniet i Stege, hvilket han søger, da de ikke kan komme ud af det hvad finantserne angaar i Raarup. Kirketerp og vi alle er enige i, at han bør søge et andet embede, især da de faar saadan velsignelse af børn, nr. 3 er jo i vente. De ventede grumme mange pintsegæster paa Marienborg, og Emma frygtede, det vilde blive for meget for Tante

Anna. Hele William Tutein familie, gamle Ferdinand Tutein, Benedikt-sen og flere andre ventedes. Godt er det, du havde dem lidt i ro medens du var der. Altsaa kaptainen kaprede Ida Bojsen, det er jo godt, saa knuser hun vel ikke flere hjerter.

Det er dog skrækkeligt i aar med kulden, det har været i nat paa frysepunktet og er kun 4-5 gr. idag ved solskin. - Det er yndigt, at du og Mexer har havt saa godt af hinanden. Naar du faar dette brev, er han vel ombord paa sin fregat, saa skulde du se ham igen, inden du rejser fra byen, saa hils vores elskede søn 10.000 gange fra os. - Jeg fik saadant et rart brev Pintse Lørdag fra ham. Jeg vilde grumme gerne se ham i hans uniform. - Jeg fik et rart brev fra Amalie, hun er saa glad ved pigerne (paa Testrup) og siger der er kun to iblandt dem som ikke ere rare og forlanger lækker mad, men Nørregaard forstaar saa godt at sige dem sandheden, skriver hun, det kender vi nok. Amalie kommer saa godt ud af det med arbejdet, da pigerne ere saa villige til at hjælpe med alting. Idag venter hun de rejssende hjem. - Jeg har opgivet at gaa til Møgelkær, da den kolde stærke blæst ikke har lagt sig. - Fader er til Stourup at berette Jens Jørgen Thomsen som ligger meget syg. Vi har faaet alle havebænke, bordet og

stolene malet, saa der ser saa kønt ud i vore lille kære have, at du vil glæde dig over det. Hele huset og alle venner længes efter dig, saa du modtages med aabne arme og hjerter, naar du kommer tilbage til os. Din trofaste moder.

Carl Ploug fratraadte i 1881 redaktionen af bladet »Fædrelandet«. Frk. Fog har aabenbart ved den lejlighed sendt blomster til redaktøren af hjemmets avis. For den 2. november skriver Ploug: Kjære Frøken Fog! Modtag min inderlige tak for det Rosenflor, hvormed De glædede mig paa min 68.de fødselsdag! Men det er uret at kalde det »blegt«, det ere de blomster aldrig, der komme fra varme hjerter, og allermindst ere de det for en gammel mand, netop fordi han har set saameget Andet blegne. De maa tro, at har det været vemodigt for en ikke saa ganske lille kreds af »Fædrelandet's« læsere at skilles fra det i dets gamle skikkelse, saa har det sandelig ogsaa været en sorg for mig at lade det daglige samkvem med dem ophøre. Men det var efter den nøjeste overvejelse nødvendigt, at jeg trak mig tilbage. Bevar i venlig erindring Deres hengivne C. Ploug.

Da pastor Fog døde, og Julie som den sidst overlevende af familien var blevet alene, fik hun denne hilsen fra Marienborg:²⁴⁾ Intet vilde

være os kjærere, end at du vilde komme til Marienborg - ikke som en gjæst, men som husets kjæreste yngste barn - og at du vil betragte Marienborg som dit hjem og os som dine ældre sødskende. Du ved, hvorledes begge mine forældre elskede dig (lige som dine forældre elskede os), og at de begge ønskede af deres ganske hjerte at have dig hos dem. Fader spørger jo dagligt »naar kommer Julie« ... Din tro gamle Alice.

Men Julie Fog valgte at blive paa det gamle sted. Den 19. september 1905 fik hun brev fra hjemmets gamle ven, lærer K. V. Jensen; han boede nu i Næstved hos en søn: Tusind gange inderlig tak kæreste Frøken Fog for Deres varme, hjertelige brev, der kaldte taarer frem strømmevis, da jeg lige før middag sad alene hernede i haven og linie for linie lod mig kvæge af al den venlige tale, De rettede til mig. Der er ingen, der bedre end jeg selv ved, hvor meget der for min egen persons vedkommende er tilbage at ønske, hvor lidt der er grund for mig til at hæve mig op over andre og tiltro mig noget som helst fortrin, kortsagt blive stor i egne tanker. Tværtimod - jeg har i den henseende været trykket langt ned, men saa ogsaa faaet lov til at kvæges af livets strøm, som i

Ved Skjold kirkes vestende står gravsten for medlemmer af familien Fog. Her ses bl.a. Julie Fog og hendes far Carl Fogs gravsten.

forening med alle de kære menneskers kærlighed, jeg mødte i Deres velsignede hjem. Deres fader og moder lod mig fra den første tid forstaa, hvor meget de skattede mig,

og endnu bærer jeg fra kirken et uforglemmeligt minde om, hvor varmt og inderligt Deres moder efter en gudstjeneste rakte mig haanden med tak og bøn om, ikke at forlade dem. Og nu kommer datteren og bevidner mig gentagende om den samme inderlige kærlighed gennem svundne tider og savnet af mig paa den plads, jeg stod gennem den lange række af aar. Jeg siger min himmelske fader tak for al hans naade og Dem, kære Frk. Fog, tak for al Deres anerkendelse. De tror mig nok, naar jeg siger, at De har glædet mig i mit hjertes inderste. Hvor er det velsignet og godt at have venner af den slags. Jeg følte det især levende sidste vinter, da jeg kom til at ligge forladt og afkræftet i det gamle hjem, at der var en kreds omkring mig, der havde endnu mere til overs for mig end det velgørende, deltagende ord, de udtalte ved mit leje. De havde ogsaa en bøn at fremføre til Ham, der raader for liv og død, saa jeg atter kunde staa op og faa lov til endnu en stund at færdes iblandt dem. ... De ved, jeg tænkte paa en hel ny seng, naar jeg igen satte bo. Jeg har vist sagt Dem, at jeg vil anvende den i Skjold kirke indkomne penge gave i nævnte øjemed. Hvad kan vel heller daglig være mig et bedre minde om dyrebare venners opofrende sindelag og tæn-

kemaade imod mig. Kærligst hilsen fra Jfr. Brandt og Deres inderligt hengivne K. V. Jensen.

Blandt brevene er opbevaret sanghæfterne fra fru Fogs og pastor Fogs begravelser, et særtryk fra Horsens Avis af de taler, der blev holdt ved pastor Fogs begravelse, og Dagmar har vedlagt en afskrift af den tale, pastor Andersen i Glud holdt ved Julie Fogs begravelse den 19. marts 1923.

Selv har frk. Fog ikke ønsket at skaffe af vejen den kladde til et svar, hun engang har skrevet til en bejler:

De har ret i at mene, at Deres brev vilde overraske mig i høj grad, det har det gjort, men tillige været mig pinligt, da jeg ikke forstaar, hvordan Deres tanker kunde falde paa mig, som er Dem en saa fuldstændig fremmed. Jeg beder Dem opgive enhver tanke baade nu og fremtidig om at jeg skulde blive tilbøjelig til at svare Ja til Deres spørgsmaal til mig - det vil aldrig ske. Da jeg i fuldkommen god tro tog imod Deres følgeskab paa vejen til Skjold og Deres besøg næste dag i mit hjem, kunde det ikke falde mig ind at anse det for nogetsomhelst andet end almindelig opmærksomhed og velvillig følelse over for mig, foraarsaget ved, at hr. og fru Ravn havde omtalt mig med venlighed,

saa det er mig pinligt at vide, at jeg her har staaet over for tanker og ønsker, som jeg mindst af alt kunde ahne og som jeg har været langt fra at ønske at fremkalde. - Hvis dette mit svar skulde foraarsage Dem skuffelse - hvad jeg synes er umuligt, da De jo ikke kender mig paa nogen maade nærmere, vil det gøre mig ondt at være skyld deri, men svaret kan kun blive det, jeg her har givet, med den tilføjelse, at jeg aldrig vil eller kan være nogen mands 2. hustru, og jeg beder Dem ikke bevare andre følelser for mig end - en velvillig Fremmeds overfor en anden. Julie Fog.

Vilh. Kyhn har ca. 1860 malet et stort billede fra et lysthus i præstegaardshaven i Skjold. Pastor Fog sidder med bladet »Fædrelandet«. Datteren Louise og urmager Kyhn, malerens broder, plukker syrener. Billedet er i 1930erne erhvervet af Statens Museum for kunst, hvor det er ophængt.

Noter:

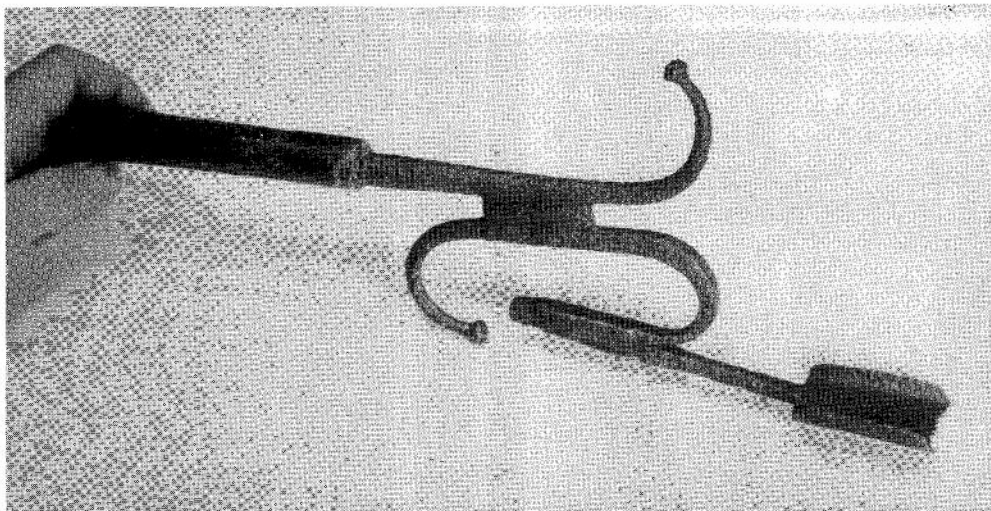
- 1) Sognets navn blev i ældre tid stavet Skjolde. Seminarieførstander Martin Kristensen fra Gjedved, der tilbragte sine ældre aar i sognet, paaviste, at eet er en lokativendelse. Denne stave-maade svarer til den stedlige udtale af navnet, der er uden stød. Men formen er aldrig blevet godtaget af befolkningen. I nogle aar anvendtes den af Geodætisk Institut.
- 2) J. Birkedal Nielsen var i aarene 1934-47 sogneprest i Skjolde.
- 3) Præstehjemmet er udførlig omtalt i Vilh. Birkedals »En livsførelse«, i Frederik Barfods »Et Livs Erindringer« og i Morten Eskesens Erindringer foruden i Julie Fogs artikel i »Minder fra gamle grundtvigske Hjem« bind 2.
- 4) Godsejer P. A. Tutein (1797-1885) gift med Anna Eckard (1810-1887). Han var uddannet jurist, blev medlem af Roskilde stænderforsamling og deltog i forsamlingerne i alle aarene, den eksisterede, 1834-48. I 1840 udtalte han frimodigt i en debat, at der ikke fandtes den fornødne tillid til kronprinsen (Fr. VII) som vordende bærer af enevoldsmagten. Han var medlem af Folketinget 1854-56. 1821 købte Tutein godset Marienborg paa Møn for 228.000 Rd. I 1853-54 opførte han en ny hovedbygning i to etager og med en 25 m. høj taarnbygning. Han udførte paa Møn megen godgørelse. I dyrehaven er der rejst en 3 m. høj mindesten for ham med en marmorportrætmedaillon. Paa Damsholte kirkegaard i en jordhøj med en muret hvælving hviler hofjægermesteren og

- hans hustru. Her er en bronzebuste af ham.
- 5) Boller slot er kendt som hjemsted for Ellen Marsvin og datteren Kirstine Munk. Gaarden var i 1844 kommet til at tilhøre grevskabet Frijsenborg. Grev C. E. Krag-Juel-Vind-Frijs (1813-96) opholdt sig ofte paa Boller og døde der. Han var konceilpræsident 1866-70 og er blandt andet kendt for, at ham med en grundtvigsk indstilling indførte loven om valgmenigheder.
 - 6) Gaardene Møgelkjær og Christiansminde hørte til Boller gods. Møgelkjær blev i 1945 gennemgangslejr for danske og norske koncentrationslejr-fanger, da de med »de hvide busser» hentedes hjem fra Neuengamme. Derefter blev den fængsel for landssvigere og er nu ungdomsfængsel. Det kan ikke nu konstateres, hvem den logerende baron paa Møgelkjær var.
 - 7) Vilhelm Birkedal (1809-92) blev efter valgmenighedsloven i 1868 den første valgmenighedspræst.
 - 8) G. P. Brammer (1801-81) var biskop for Aarhus stift 1845-81. Han protesterede imod, at pastor Fog havde indført Grundtvigs »Festsalmer« som salmebog i Skjold kirke.
 - 9) Christopher Bågåø (1836-1913) var ungdomsven med Jens Nørregaard. De tilhørte en venneflok, der kaldte sig Lille Theologicum, hvor de mødtes med Ludvig Schrøder og Ernst Trier, der grundlagde folkehøjskoler i Askov og Vallekilde. Nørregaard tog doktorgraden paa en afhandling om B. S. Ingemann. En dattersøn af ham er Grundtvig-forskeren dr. theol. Kaj Thaning.
 - 10) Frk. Fogs orgel var leveret af orgelbygger Markussen i Aarhus. Det blev restaureret af orgelbygger Frobenius' afdeling i Horsens. Kgl. bygningsinspektør V. Norn tegnede den nye facade.
 - 11) Chr. Bansmann, Dr., helbreder for Feil i Udtalen, Store Kongensgade 24 (226) (Kjøbenhavns Veiviser, 1862).
 - 12) Kristian Mantzius var skuespiller ved Det kgl. Teater. I ungdommen var han digteren Chr. Hostrups bedste ven.
 - 13) Carl S. A. Bille var nationalliberal politiker og deltager i drøftelserne før og efter krigen i 1864.
 - 14) H. I. M. Svendsen (1816-72) var sognepræst og seminarieførstander i Jelling. Han sagde om kong Frederik VII: Der er to personer i kongen, en sjoever og en konge. Taler man til sjoeveren, kommer sjoeveren frem, men taler man til kongen, kommer kongen frem.
 - 15) H. Svejstrup (1815-93) var sognepræst i Nørup. Derfra kom han til Rødding i Sønderjylland. Da tyskerne fordrev ham, blev han sognepræst i Vejen.
 - 16) J. B. Daugaard (1796-1867) var biskop i Ribe 1849-1867.
 - 17) J. J. A. Worsaae (1821-85) født i Vejle, var videnskabelige arkæologis grundlægger, ledede udgravningerne i Jelling.
 - 18) Den norske højskolemand Herman Anker blev gift med en datter af pastor F. E. Boisen i Stege, kaldet Budstikke-Bojsen. Datteren blev kaldt Mix Anker.
 - 19) Grev Frijs ejede kirkerne under Boller gods og sørgede for en grundig og ret haardhændet restaurering af flere af

- dem. Ved restaureringen af Skjold kirke i 1863 fik kirken sit kedelige skifertag, og kirkens indre mistede sit oprindelige præg. Den nye altertavle var et jævnt snedkerarbejde, der først i 1942 blev afløst af en udskaaen altertavle, udført af billedskærer Emil Hansen fra Ryslinge.
- 20) Pastor Fogs tilknytning til Svendsen i Jelling medførte, at Fog ofte fortalte for eleverne paa seminariet og at det hændte, de nogle gange en tidlig søndag morgen spadserede til gudstjeneste i Skjold. Afstanden er omtrent 40 km.
- 21) Peder Larsen Skræppenborg begyndte paa sin gaard i Dons flere dages høstmøder, der blev forløbere for de siden almindelige efteraarsmøder paa højskolerne og i forsamlingshusene.
- 22) Handels- og finansslægten Hagen var nær knyttet til familier paa Møn. Maaske var det hos dem »paa Vesterbro«, Fogerne holdt til, naar de opholdt sig i hovedstaden.
- 23) Klintefærden med Bojsens: den pastor F. E. Bojsen i Stege, der var gift med Eline Bojsen, hvis erindringer netop er udgivet.
- 24) Hvis Julie Fog havde taget imod opfordringen til paa sine ældre dage at tage ophold paa Marienborg, var det kun blevet kortvarigt. 1888 blev godset solgt til grev H. V. Moltke.

Frem i lyset

Billede nr. 1.

Billede nr. 1

»Gode grejer til godt værk«.

Det kunne lyde som overskrift til en værktøjsannonce og ville dér nok ikke være uden effekt.

Men hvad er det egentlig for ting og sager, der fortjener hædersnavnet »godt grej«?

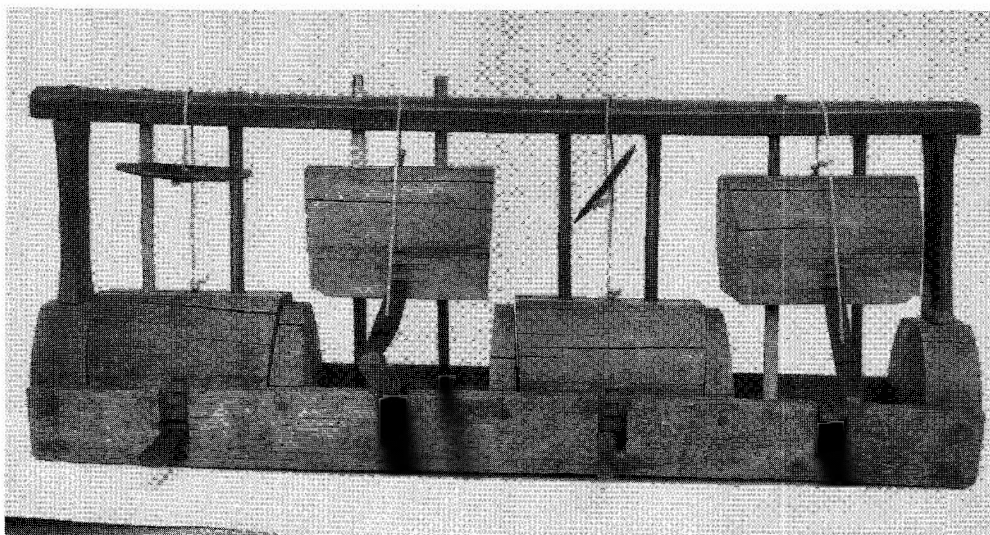
I forsøg på en slags forklaring kan det måske siges at være ethvert værktøj, der under kyndige brugeres hænder har udviklet sig til en slutform, der ikke alene sikrer optimal effektivitet, men måske endog i ukyndiges hænder kan være en hånds- og øjenslyst.

Det her afbildede stykke værktøj viser her - ikke uden en vis elegance

- en velgennemtænkt udformning af et redskab til at ridse, skære, skubbe, høvle og udglatte i et ikke alt for genstridigt materiale.

Selvfølgelig hestehoven, der som bekendt delvis består af parallelstrenget hornstof.

Genstanden her er håndsmedet og har hoveddimensionerne: længde incl. træhåndtag 38 cm., stående højde til øverste knap 13 cm. Træhåndtaget er måske det oprindelige; men andre lignende genstande har haft længere eller helt kort stang, evt. endende med en paddechatformet trykknop af træ. Muligvis har den »lukkede« håndbøjle været beregnet til én-hånds-betjening, når

Billede nr. 2.

sådant var aktuelt; men med håndfæste i både hel- og halvbøjlen opnåedes selvsagt en endnu sikrere føring og tillige et fortrinligt håndværn. Med nuværende skæftning ligger balancepunktet nøjagtigt under midten.

Vægten er 400 gr.

Altså: et specialredskab til beslagsmede.

Ja, et såkaldt virkejern.-

Som bekendt foregår skoningsprocessen i følgende faser:

1. afbrækning af nedslidte sko,
2. hovbeskæring ved hjælp af hovklinge(r) og trækølle, med efterføl-

gende afpudsning, hvortil hovrasp og virkejern benyttes.

Den faglige betegnelse på dette tilpasningsarbejde er »at virke ud«, hvilket altså har givet værktøjet sit navn. Dog bruges også - men i mindre omfang - navnet hovjern ell. hovspade.

3. tilpasning af de ny sko ved strækning, stubning eller anden varmsmedning,

4. påsømning af skoen og afklipning og vejning af sømspidser,

5. sidste afpudsning af hele hovområdet, hvortil kan benyttes en finere hovrasp og/eller virkejernet.

Hesteskonning har til enhver tid af smeden krævet både viden, hån-

lag og megen omhu, og ikke mindst har beskæring og anden tilpasning været bestemmende for arbejdets kvalitet - og dyrets velbefindende.

Og selv om det ikke er det hårdeste arbejde, virkejernet skal udføre, kan det nok alligevel tåle at blive regnet med til »de gode grejer«.

Ell-P.

Billede nr. 2

Den bastante »4-personers« musefælde er sandsynligvis fremstillet omkr. år 1900 eller i det mindste fra den udprægede husflidstid, der fra ca. 1850 til 1920-erne har efterladt sig et meget stort antal hjemmegjorte brugs- og pyntegenstande, som oftest udmærker sig ved absolut brugelighed, gedigen forarbejdning og ikke så lidt opfindsomhed.

Også genstanden her fremviser netop de samme egenskaber plus et par fikse løsninger.

Fældens data er: 54 cm. l., 22 cm. h., 10 cm. br. Totalvægt 3,6 kg og heraf de 4 klodser tilsammen 1,6 kg.

Den centrale bul med endestykker, overliggende »galge« med tilhørende 8 glidestænger er lavet af bøgetræ, resten af anden træsort.

De 4 faldklodser er savet direkte ud af samme, forudformede træblok (fidus 1) på en sådan måde, at hverken de tilbagestående skillelægge

eller de ditto-endestykker kan hindre klodsernes op-og-ned bevægelser på de glatte styrestænger.

I bundkassen er de violinformede »skeer« til lokkemaden kun fæstnet med en hængselsnor, så at den svageste berøring vil udløse faldklodsen (fidus 2), fordi madbræt og stillebræt går udi-ét.

Ved indstilling af fælden til fangst anbringes de afglattede (hængende) stillepinde med støtte i en karv på både stillebræt og faldklods.

Dette foretages dog først, når lokkemaden er placeret.

Da fælden her har gjort mange års tjeneste i en ældre gårds bryggers og kælderrum helt op til 1920-erne, må det formodes, at dens effekt har været tilfredsstillende.

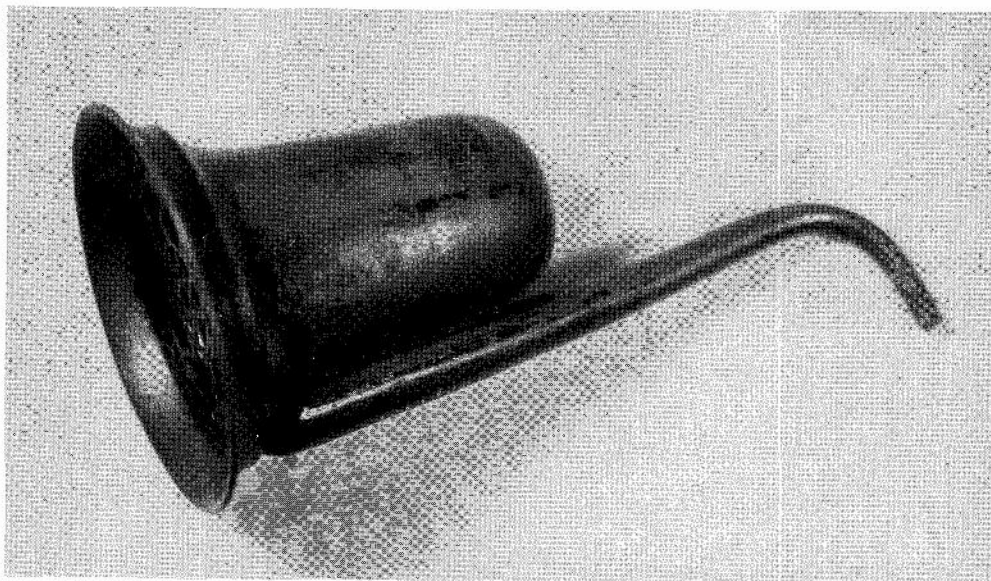
I 1986 indlemmedes den i egnsmindesamling - uden dokumentation for brugelighed.

Ell-P.

Billede nr. 3

Genstanden her kan næppe kaldes nogen skønhedsåbenbaring. Men kan der ses lidt bort fra dimensioner, symmetri, design og andre mærkværdigheder, så ser den da ud som en ret venlig og brugbar ting.

Materialet er messingblik af god kvalitet.

Billede nr. 3.

Den klokkeformede boble og det opdragende rør (skaft? hank? skorsten?) har oprindelig været sortlakerede, men fremtræder nu ret afslidte. Kun det fintudsavede messing gitter med tilhørende brede klokkring står i blankt metal.

Det opstigende rørs nederste (bredeste) del er ført ind gennem boblevæggen og vækker derved mistanke om forbindelse til et eller andet indvendigt »maskineri«.

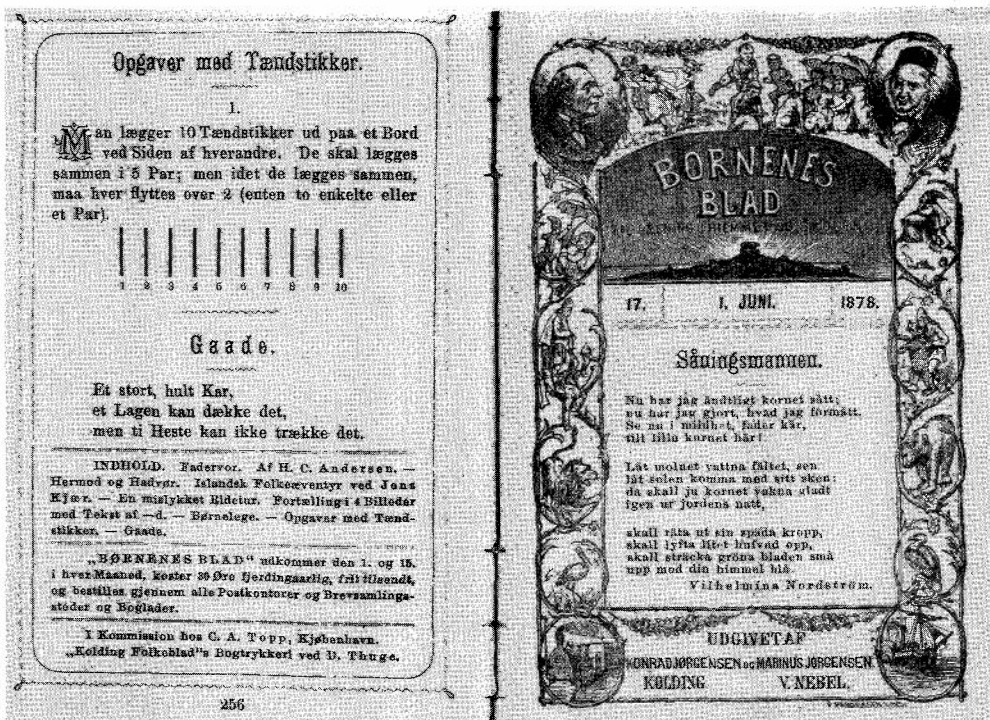
Gennem gitteret kan det dog ses, at det omtalte rør i samme tykkelse kun når ind til gitterets midte. Her danner røret en vinkelret drejning opad og fortsætter - men nu med til-

tagende diameter - næsten helt op under boblens top, hvor det ender med en ringformet tragtåbning med kun 4 - 6 mm afstand til boblens loft og vægge.

Det er hele mekanismen.

Og der er altså åben (omend ikke helt uhindret) passage fra gitteret gennem bobletop, opfangertragt og den lange, indsnævrende afgangsrør - eller vice-versa?

Da genstanden jo vitterligt er et ældre, ret primitivt høreapparat (hørerør), er det selvsagt lydbølger, der i størst mulig mængde skal opsamles af den brede klokkerand og gitteråbning, hvorfra de så - under

Billede nr. 4.

gentagne indsnævring - videretransporteres.

Sammentrængningerne af lydølgerne begynder allerede på vej mod boblens top. Herfra glider strømmen så videre over i (ned i) opsamlingsstragten, hvorved der sker en yderligere fortætning. Og sluttelig giver passagen gennem det indsnævrende ørerør en så tæt koncentration af lydølgerne, at det svage øre lader sig påvirke deraf.

I forbindelse med nærv. præsæn-

tation er der foretaget nogle (ret så uvidenskabelige) høreprøver, hvorunder det er konstateret:

1. at der ved almindelig talehøjde i 3 - 4 m. afstand af en normalthørende opnås tydelig forstærkning,
2. at en halvering af afstanden ikke fordobler modtagerstyrken, og
3. at der ved en taleafstand på 1,0 - 0,75 m. opnås maximal styrkeforøgelse, hvorunder der bl. a. udskiller sig en hel del »høje« lyde, der for

den normalthørende kan lyde skingert, men som måske netop kan tiltrænges af den svagthørende.

Det her viste hørerør har ifølge giverindens oplysninger været brugt af 2 eller 3 familiemedlemmer i tiden 1870 - 95 og var (vistnok) dengang forsynet med en tilpasset øreprop - muligvis af porcelæn.

Instrumentet befinder sig nu i Smidstrup-Skærup skoles egnsmindesamling.

Dets tekniske data er:

vægt 200 gr.

total højde 19 cm.

boblens højde 11 cm.

boblens største diameter 9 cm.

Ell-P.

Billede nr. 4

På en hylde i et privat bibliotek i Kolding har vi fundet denne lille, uanseelige bog, kun 9,8 x 13,6 cm, som viser sig at rumme en hel årgang, ialt 384 sider, af BØRNE-NES BLAD. Som udgivere står anført to brødre, nemlig Konrad og Marinus Jørgensen, hhv. Kolding og V. Nebel.

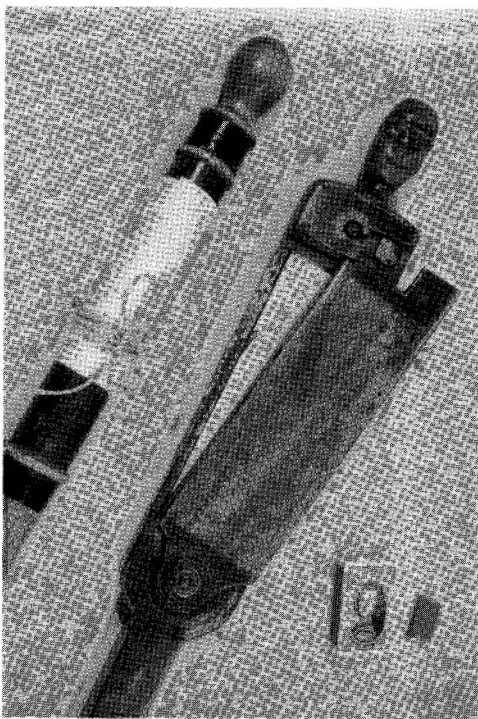
Nærværende bog i en tilsyneladende senere indbinding indeholder bladets 2. årgang 1877-78 til sidste nummer af 15. september 1878, hvor, som det fremgår af en meddelelse på sidste blad, Konrad

Jørgensen bringer en »sidste kjærlig Hilsen fra Bladets oprindelige Udgiver, min kjære Broder Marinus, der i Går (6. september 1878) er gaaet hjem til sin himmelske Fader --«. Samtidig oplyses, at bladet vil fortsætte under Konrad Jørgensens egen ledelse »i dobbelt Format og med nyt Titelbillede, men til samme Pris.«

En driftig mand, såvidt som samme Konrad Jørgensen også i 1876 grundlagde Højskolebladet, for hvilket han i mange år virkede som redaktør.

Men et børneblad på den tid, udsendt 1. og 15. i hver måned, omfattende 16 sider alsidigt og børnenvenligt indhold, suppleret med talrige smukke illustrationer, det var på den tid et særpræget initiativ. Prisen var 30 ører fjerdingårligt, frit tilsendt.

Og hvad frister så den driftige redaktion sine små læsere med? Hvert hefte byder på et rigt varieret indhold, spændende fra fortællinger (bl.a. af broderen Marinus J.), sagn og eventyr (E. Tang Kristensen og Carit Etlar), skildringer af historien og naturens verden. Også digte finder plads (bl.a. af Grundtvig og Ingemann), og endelig bringes remser, gåder og regnestykker, anvisninger på gode lege og legemsøvelser. Hist og her små underfundige

Billede nr. 5.

småvers, bl.a. forfattet af Konrad J. himself.

Som det ses er hvert hefte smukt udstyret med forsideblad, helt i tidens stil og som viser sig i lighed med flertallet af hefternes illustrationer at være udført af den kendte Xylograf F. Hendriksen, der i 1870 havde oprettet selvstændigt atelier i København og som snart efter skulle blive foregangsmand herhjemme for Xylografi og for dansk bogtryk og boghåndværk.

Årstallet 1876, der jo er det lille heftes første årgang, skal bemærkes, for det er just det år, Konrad Jørgensen etablerer bogtrykkeri i Kolding. Nærværende bog er altså sammen med Højskolebladet de første af trykkeriets faste opgaver.

Skulle nogen læser være i stand til at uddybe kendskabet til BØRNE-NES BLAD, enten dets 1. årgang eller den fortsættelse, som advise-redes, hører vi gerne herom.

Red.

Billede nr. 5

Billedet af de to stokkehoveder kan muligvis lede tanken hen på noget mindre behageligt, en ridefogeds kæp, politibetjentens knippel eller selveste Mor Nilles frygtede Meister-Erik. Men virkeligheden er ikke så barsk.

Begge stokkene stammer fra Smidstrup sogn, hvor deres fredelige funktion har været at bringe bud omkring til alle sognets beboere.

Fra udflytningsårene i begyndelsen af 1800-tallet og i resten af århundredet blev sådanne budstave et velkendt og ret så effektivt meddelelsesredskab i mange landbosamfund.

Især var det de såkaldte sogneforstanderskaber og senere sogneråd, der benyttede sig af stokkene, hvoraf der i et sogn (kommune) godt

kunne være brug for en budbringer til hvert enkel boområde.

Fællesreglerne for brugen af stokkene var, at den skriftlige meddelelse blev bundet til eller indlagt i staven, og at denne derefter ad en bestemt rute skulle viderebringes fra nabo til nabo inden for en bestemt tid, hvorefter sidstemanden skulle returnere den til udsenderen.

Smøleri med videregivningen var ikke velset hverken af afsender eller modtagere. I værste fald kunne det medføre bøde eller det, der var værre: et drillende øgenavn til synderen.

Af typiske meddelelser, der udsendtes fra de styrende organer kan bl. a. nævnes: skattebetaling, vejarbejde, ægtkørsel, snekastning, brandøvelser, off. vaccinationer, skovauktioner, valg og aflysninger af enhver art.

Da budstokkene hver for sig betjente et bestemt område af sognet, var de sjældent ensartede af udseende. Tværtimod blomstrede fantasien ofte i former, farver og eventuelle udsmykninger.

Forskellighederne kom også til syne i de navne, man, mand og mand imellem, bærede budbringerne med. Det var navne, der ikke sjældent kunne sige noget både om genstandens brug og om dens status i hverdagen. Heraf kan gives et ud-

drag, der delvis er optegnet efter ældre brugeres mundtlige beretninger 1968 - 1970: gadestok, bystok, budstik(ke), klemstok, ombuder, videstav, tingstok, varekjæp, meldetræ, rendepind, bykjæp ell. byssens stav.

Og hertil kom så adskillige øgenavne som f. eks. sladderkæp og dovendank m. fl..

»Dovendank« - det var enhver person (m/k), der gik dovnende og danglede den af, især med viderebringningen. Og fra disse (mange?) syndere er dovendank-navnet gledet over på selve den forsvarsløse budstok.

I Smidstrup sogn har der oprindeligt været dovendanke i følgende områder: Tiufkjær, Haastrup, Klattrup, Velling og Smidstrup. Et par af disse lokaliteter havde 2 budstokke i brug, de øvrige kun 1, i alt 6-8 eksemplarer.

Kun 2 af disse er bevaret til dato, nemlig de afbildede fra områderne Velling og Klattrup, (se foto).

Den helt enkle, 68 cm lange, drejede rundstok med påbunden melding er Velling-staven, der afsluttede sit virke omkr. 1930 og derefter fik ophold i nyoprettet telefoncentral. I 1962 blev den indlemmet i Smidstrup-Skærup Skoles Egnsmindesamling.

Den anden - stafferede og udsmykkede stok med oplukkeligt

gemme er fra Klattrup og befinder sig nu i Fredericia Museum efter at være benyttet sidste gang i 1915.

Klattrup-dovendanken er forarbejdet af et enkelt træstykke og er tildels håndsnittet. Dens totallængde er 95 cm, hvoraf »kroppen« med mandshovedet udgør en trediedel med en skulderbredde på 7 cm. Den firkantede understok har måske oprindelig været sortmalet, mens der er belæg for, at kassen - helt op til mandehovedet har været lyseblå. En svingklap med tilhørende fjedrende knaplås er dække over papirgemmet, som endnu indeholder den sidstudsendte, håndskrevne meddelelse:

Mandag d. 22. Marts kl. 6 Aften
modtages Kommuneskat i Klat-
trup Skole. Vejgræs bortlejes.

Anders Buck.

Noget specielt er også den håndskrevne låg-inskription, der trods afslidning og blegning kan læses som:

»Jeg bringer lidt Nyt, men maa ei
føre Snak. Til din Nabo mig bring
saa skal du ha Tak. Ærbødigst Do-
vendank, Klattrup

Skønt vor viden om de 4-5 »bortkomne« Smidstrup-dovendanke er ret spredt og temmelig usikker, kan det dog afsluttende oplyses, at der i

et gammelt ugeblad »Spøg og Alvor« 1898-99 findes en kort beretning om en dovendank, der trods nogen lighed med Klattrup-stokken dog afviger så meget fra denne, at der her må være tale om en ukendt (ældre?) Klattrupstok eller en af de »forsvundne« fra anden egn af sognet.

At genfinde ovennævnte eller anden af de gamle budbringere fra sognet ville allermindst være en glædelig begivenhed.

Og så får den ærværdige, men desværre forsvundne dovendank de sidste linjer:

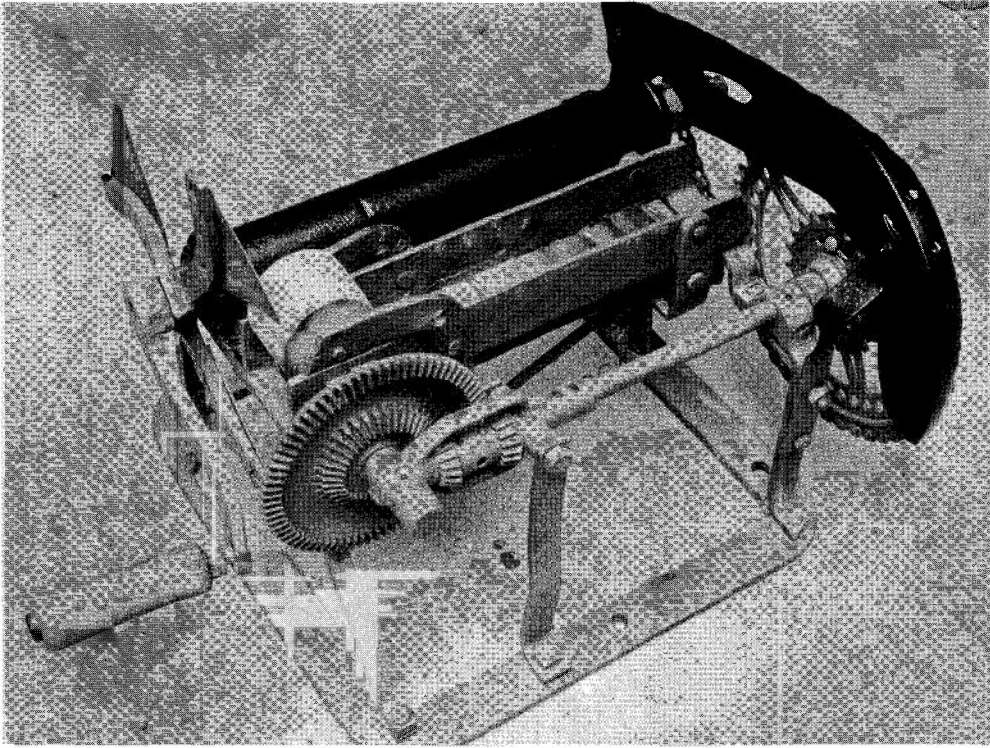
Ellkier-Pedersen
Søren Kyed Jakobsen

Billede nr. 6

Med garanti for, at tilsvarende materialevalg og konstruktion ikke kan ses noget andet sted, kan denne »maskine« vel med rette kaldes en éner.

Efter et nærmere eftersyn vil man måske også fristes til at kalde den en fornøjelig og temmelig fræk blanding af fusk, fingersnille og velberegnet håndværk.

En væsentlig del af det særprægede opbygningsmateriale er tydeligt nok hentet i skrotbunken: det solide håndsving måske fra en gl.

Billede nr. 6.

kødhakker, de 3 pånittede knive er fra høstmaskinen, det tykke akslerør er taget fra en fodpumpe, mens tandhjul og trækkæde og skærm råber højt om cykel, og kamhjulsudvekslingen måske kan være hentet fra en udslidt bæk-boremaskine. Et afsavet stykke u-jern danner midtertruget, der er forsynet med både en klemrulle og et fremføringsbånd - sidstnævnte af tykt, ugarvet svineskind. En under-

liggende trækstang med stålfederbelastning kan påvirke både rullens og båndets hastighed som en slags trinløst gear, og hele herligheden er anbragt på en solid jernramme, som endog kan skrues på et fast underlag, hvis (og når) høje præstationer skal ydes.

Men hvad er så meningen med denne ret så komplicerede mekanik?

Hvad skal den bruges til?

Kan det være noget med kødhakning f. eks. finkesnitting? eller måske en kombineret æble-, gulerødder- og rabarberskærer? Eller hvad med persille- og grønkålshakker og så anvendelig som småkage- og pebernøddeafsnitter? Ekstreme gæt som hakkelsemaskine (følstørrelse) eller blyantspidser (en gros) bør nok betvivles, og måske er maskinen bare en ganske almindelig pølse- og spaghettiafkorter.

Mulighederne synes legio. Men den barske alvor er jo, at det er rationeringstidens tobakshunger, der har stået fadder til mekanikken.

I slige trængselstider måtte man jo selv avle og viderebehandle sin bondetobak og måtte måske endda gribe til andre surrogater som kirsebær-, kartoffel- og rabarberblade, eventuelt med tilsætning af kamilleblomst og andre gode urter. Bundtvis lod disse grønne eller halvtørrede ingredienser sig gennem vor maskine udkære i flere finhedsgrader. Den grovskårne langpipetobak var mindre efterspurgt end den finere sort til Shagpipen og den allerfineste til cigaretfyld.

Glemmes må det heller ikke, at opsparede cigarstumper, pipeudkrads, indsamlede cigaretskod og

velaflygget skipperskrå udmærket kunne indgå i blandingen. Og kunne denne så endelig tilføres et pift af vanille-, mandel- eller citronessens, så var vel derved rygebehovet dækket både hjemme og hos de allerbedste venner - eller hos ivrige købere.

»Vor« tobaksskærer er fremstillet i 1942 og har været i brug til 1949-50.

Efter troværdigt sigende kunne der under skæringen fremkomme ikke så lidt affald, som dog også var anvendeligt: i en blanding, der kunne bestå af maste blommer, solbær, brombær eller swotbær godt blandet med skæreaffaldet, kunne en passende tyk papirsnor nedlægges til nogle dages »galvanisering«, der også kunne forbedres ved, at der efter smag og behov - tilsattes lidt reven peberrod, en dosis sennepspulver, om muligt et par skefulde honning og selvsagt mest muligt af pipeudkrads og ditto sovs.

Det gav en antagelig tyggeskrå.

At også opfejningen under maskinen blev taget i brug, er kun påstået af et enkelt par meddelere.

Så det er nok løgn.

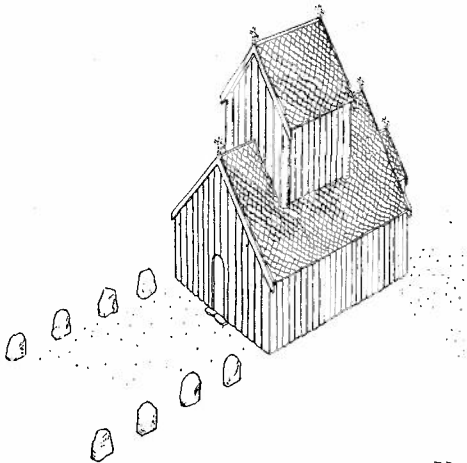
Ell-P.

Fragmenter af Lerbæks historie

af Christine Lind Christensen¹⁾

Kort over Grænsemarken mellem Daner, Sakser og Vender.

Johan Ottosen: *Vor Historie* (1901. Side 43)

Einar Dyggve: »Mindesmærkerne i Jelling«.
Nationalmuseet 1964. (Fig. 32, side 44)

J.D.

I Forhistoriens betydning

For nu at begynde med noget skal følgende²⁾ citeres: »Skriv og fortæl, hvordan du har det, og hvad du foretager dig, hvad sachserne siger til din forkyndelse, og om der er noget håb om DANERNES omvendelse.« Årstallet er 789, og ordene viser, at nye tanker og tider var på vej mod Danmark. Officielt foregik religionsskiftet ca. år 960 som et politisk klogt træk fra kongens³⁾ side. Da de førende magthavere altså var bosiddende i JELLING, er det indlysende, at tidens begivenheder først - og især - fik konsekvenser for dette sted med omegn.

Da bosættelsen blev stationær, d.v.s. afhængig af bolig og jord, skabtes begrebet BONDE (o: boende). Den til opdyrkning egnede jord deltes snart bønderne imellem, og efterhånden fremstod et velfungerende og ekspanderende samfund⁴⁾ med kongsgårde, herresæder og bøndergårde med fælles tingsteder og helligdomme⁵⁾, tæt ved ALFAR-VEJE. Selv om kongerne streddes om magt og rige, var der dog alligevel tale om ro og balance. Denne manifesteredes bl.a. i en fællesadministrativ opdeling af riget i lande (provinser), herreder og sysler⁶⁾ samt - på lokalt og kirkeligt plan - i sogne⁷⁾ og stifter o: bispe-

dømmer, hvorfra pionerarbejdet udgik.

I første omgang blev sognets nye religiøse samlingssteder, KIRKERNE, bygget af træ - sædvanen tro; men da tienden⁸⁾ omsider afløste tidekøb⁹⁾, fik kirken samt kongen, dennes bryder¹⁰⁾ og væbnerbønderne¹¹⁾ både råd og midler til at lade de små og simple (o: enkle) trækirker vige for større og mere imponante stenkirker, som heldigvis - på få undtagelser nær - består den dag i dag. Utvivlsomt har dette bygningsforetagende i langt overvejende grad været et sogneanliggende, hvilket ikke er vanskeligt at forestille sig ... M.h.t. Jelling syssel er det begribeligvis højst sandsynligt, at nogle af Danmarks ældste kirker (o: landsbykirker) skal søges her, f.eks.: Jelling, Hover, Skibet, Jerlev, Ødsted og Bredsten. Det er heller ikke tilfældigt, at flere af disse første kirker findes i umiddelbar nærhed af herregårdene, da det først og fremmest var godsbesiddere (o: stormænd), der afstod jord (byggegrund), fremskaffede materialer og leverede arbejdskraft (o: fæstebønder og ufries indsats). Kirken i Jelling er utvivlsomt rejst af kongsbønder på gammelt hedensk område (»VI« o: viet til guderne), mens derimod opførelsen af kirken i nabosognet HOVER må tilskrives

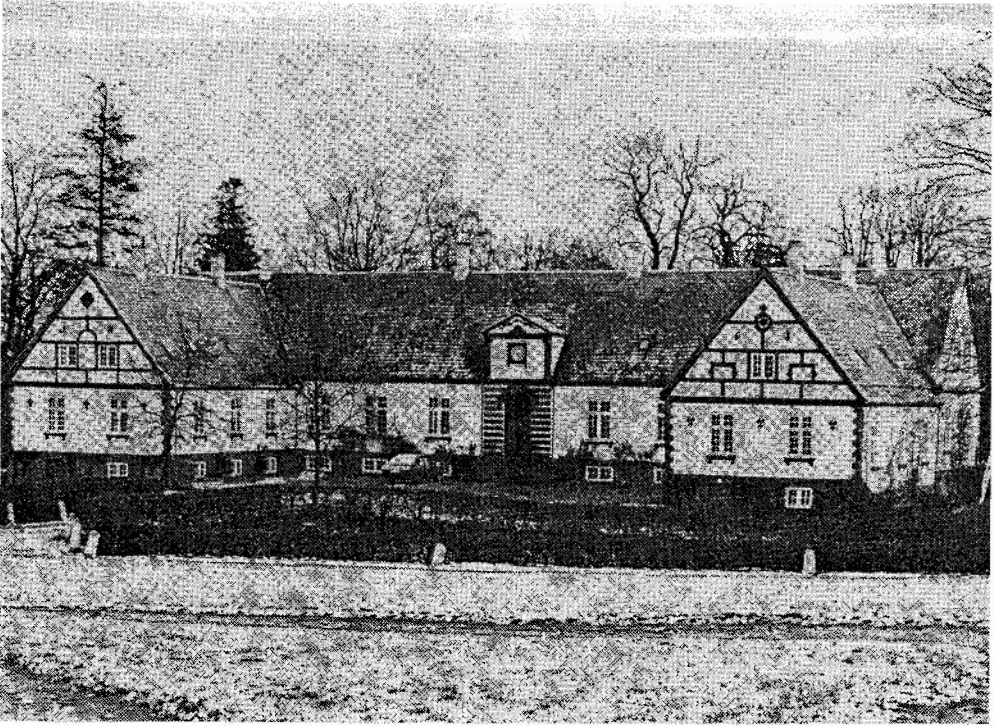

kongens hærmand (o: herremand)
på LERBÆK.

Således må LERBÆK tænkes at have været »fra begyndelsen«: BO-PÆL¹²⁾ for en af kongens egne mænd, overladt ham som belønning og/ell. forpligtelse - thi JORD har

Danmark ved Aar 1200
Johan Ottosen, »Vor historie«. (1901, side 192-93).

altid været eftertragtet som symbol på magt og indflydelse. Jord kunne erobres, mageskiftes, arves, men og-

så gives bort med det særlige formål for øje: At sikre sig andres gunst og tjeneste.

II Konge, adel og gejstlighed
En af Danmarks vigtigste købstæder var RIBE¹³⁾, hvor den ene af rigets biskoper residerede. Kirken tilhørte »katholicismen«, og snart skulle der tilgå gejstligheden så megen magt, at standen blev en farlig side af den rivaltrekant, som dannedes af konge, adel og kirke.

Lerbæks gods

»Skole og kirke i Hover sogn«.

L. Lauridsen. *Udg. af Vejle byhist. Arkiv (1977, side 9).*

Den førømtalte magtbalance blev for stedse brudt, thi nu gjaldt det for alle parter om at sikre sig frihed og frelse - »i himmel som på jord« - og ingen holdt sig tilbage. Saxo¹⁴⁾ fortæller:

»... blev Ribe Bispestol besat med Odinkar Hvide¹⁵⁾, en af de ypperste Mænd i Riget, som uden at forbe-

holde sig selv det Allermindste, skiænkede hele sit store Arvegods til gudeligt Brug, saa at de fattige Kirker bleve rige med Eet; ja, næsten alt hvad Jorde-Gods de jyske Dom-Kirker eller Bispe-Stole har, maa de takke denne fromme Mands Gavnildhed for.« Endvidere:

»men vistnok maa man ogsaa sige, at da han gav Slip paa den forfængelige Ære, stod den udødelige ham for Øje, da han frasagde sig den øjeblikkelige Besiddelse af timeligt Gods, regnede han paa Optagelse i de evig liflige Boliger«...

For kongen var og blev det nødvendigt at oppebære sikre og store indtægter; thi både kirken og adelen blev skattefri stænder, som udnyttede »do ut des«-princippet tilfulde og derved tvang kongemagten til at foretage modtræk.¹⁶⁾

Kristendommen førte også LÆRDOM til lands, og denne viste sig at blive en ny magtfaktor, som både konge og adel måtte tage i betragtning; thi udviklingen krævede, at der i langt højere grad end før behøvedes veluddannede, »gode mænd«, i kongens nærmeste kredsd.v.s.: viden og indsigt kom i højsædet.¹⁷⁾

Adelen sad efterhånden på velbefæstede sædegårde; de oprindelige, beskedne træhuse med kun et enkelt stenhus på voldsted¹⁸⁾ afløstes nem-

Konge og biskop

(»Sjællands Krønike«. Wormianum 1981, side 12).

lig af pretentiøse, grundmurede borge, grundet den øgede velstand. Denne tidlige, velsituerede adel havde både trang og råd til at sende deres unge *sønner* på kundskabs- og dannelsesrejser/ophold rundt om i Europa:

»Sprogkundskaber og Veltalenhed er ikke blot nyttige, men nødvendige for alle dem, der ikke ønske

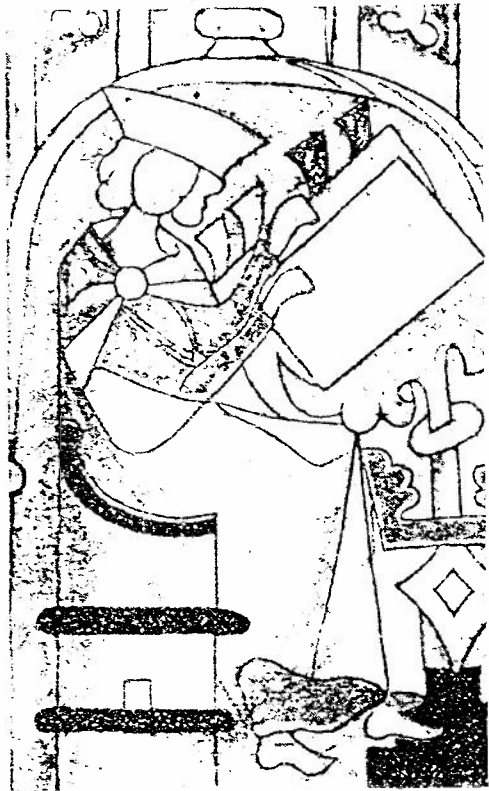
En ridder får sit sværd overdraget.

»Sjællandsk Krønike«. Wormianum 1981, side 19.

at leve i Skygge og Lediggang, men at færdes i Lys og Berømmelse, deltage i Sendefærd og sidde i Fyrsters og Kongers Raad.«⁽¹⁹⁾

III Lerbæk og dens første ejere

I dette mønster - med gaver til kirken samt uddannelse af den unge generation - påkalder ejeren af »BEJERHOLM«⁽²⁰⁾, Anders Jensen STANGEBIERG, sig særlig opmærksomhed. I 1413 bortgiver han »sin ejendom« til Haderslev domkapitel⁽²¹⁾, og han har i hvert fald sørget for sine sønners standsmæssige uddannelse, thi HENRIK nævnes 1427 som kannik⁽²²⁾ i Ribe og 1454 er han biskop samme sted. Ved sin tiltrædelse tilstod han domkapitlet dér »store begunstigelser«; om hans besiddelser kan læses i »Ribe oldemoder«⁽²³⁾, og de omfat-

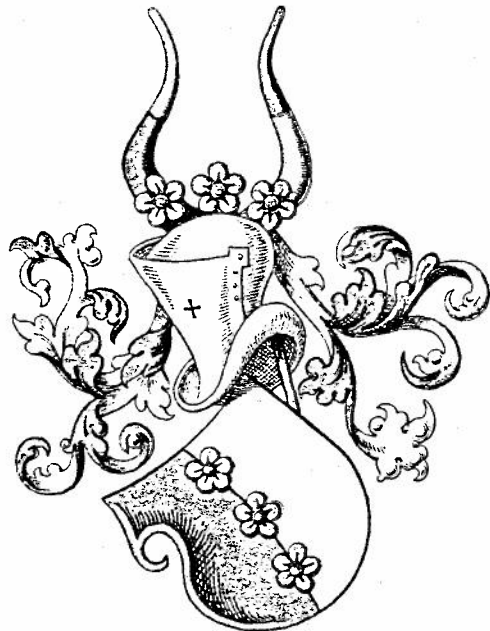
DEN LÆRDE. I byerne fandt lærdommen et tilflugtssted udenfor de snævre klostermure. Universitet er den ældste frugt af Middelalderens bykultur. Billedet viser en verdslig lærd ved sin læsepult. O. 1325. Keldby, Præstø A.

(»Den danske Bibel i Kalkmalerier«. R. Broby Johansen, Nordisk forlag 1947, side 159).

ter bl.m.a. Varde og JELLING sysler.

Broderen NIELS har åbenbart fået overdraget eller udset sig gården LERBÆK; for 1434 nævnes Niels Stangebjerg dels som væbner²⁴⁾, dels som gårdens først kendte ejer. Stedet må have behaget ham - og i 1457 afhænder brødrene Stangebjerg deres fædrenehjem i det sønderjyske (Bejerholm).

Niels Stangebjerg og hustruen Ingeborg²⁵⁾ havde datteren MAREN, som blev gift med PEDER BROCKENHUUS²⁶⁾, søn af JOHAN Brockenhuus, der var landsdommer på Fyn (1446-66) og som i 1438 ejede »en gård i nærheden af Lerbæk«... Mens slægten Stangebjerg tilhørte gl. jysk adel, var Brockenhuus'erne indvandrere fra Tyskland (nævnt første gang 1318). Peder Brockenhuus, som gennem sit giftermål med Maren Niels datter Stangebjerg fik Lerbæk, blev sin slægts rigeste og mest ansete mand, Han tjente i sin ungdom biskoppen af Århus, 1487 var han lensmand på Høneborg²⁷⁾ under kong Hans (1481-1513) og endelig virkede han fra 1495-1505 som landsdommer i Nørrejylland (Viborg). Han nævnes som rigsråd²⁸⁾ og var også ridder²⁹⁾, d.v.s. han var en af kongens mest betroede mænd.

Brockenhuus

I 1478 møder han op »på hjemmebane«³⁰⁾: »Alle mend, thette breff syer eller hører løsse, helsse wij Nis Persson, tinghører paa Tørrilherris tingh, *Per Brockenhusen aff Lerbeck*, Tetløff Chrestensson, *webnere*...«. Sagen drejede sig om »Holingsgordt, som ligger i Hoffverd sognen, med alle synne rethehed, skoff oe marck, agger oc eng, enemercke, møllested, enthet untaghet, (hører) til Hillekors althere ij Vedelby kircke.« - I juni 1488 møder han atter op på tinge, - da sammen med »Anders Frijs, ridher til Harresskær, Erich Tymesson til Englesteholim.«

Peder Brockenhuus og Maren fik kun een søn, Johan. Johan mistede sin moder, men faderen befandt sig 1495 i ægteskab med Gese Knuds-datter Rewentlow til Brangstrup og Damsbo.

Johan Brockenhuus blev sat til bogen. Han læste ved universiteterne i København (imm. 1499) og Rostock (imm. 1502). I året 1509³¹⁾ var biskop og gode bygdemænd stævnet til møde i Jelling kirke for at dømme i en sag, der vedrørte Øster Knaberup³²⁾; blandt de fremmødte var »Johan Brockenhusz ij Leerbeck, som vepner er.«

Anne Kjeldsdatter Juel blev i 1511 hans hustru; ægteparrets eneste barn og søn fik aldrig sin fader at se, thi denne døde 1512. Efter gl. hævd fik sønnen faderens navn. Da Johan nåede skelsår og alder, giftede moderen sig (1527) med Mads Gjordsen til Solvig.

Johan Brockenhuus gjorde tjeneste hos kongen³³⁾ og var lensmand på Hvolgård fra 1540-42. - Efter reformationen 1536 overgik alt kirkegods »til kronen«, men adelen vidste nok at gøre krav på »gamle besiddelser«! 1553 arver Johan et af biskop Henrik Stangebjerg i 1453 stiftet vikarie³⁴⁾.

Johan Brockenhuus giftede sig med Sophie Anders datter Skeel til Lunderup, med hvem han fik seks

Johan Brockenhuus (d. 1648). Udsnit af kobberstik af A. Ottesen 1650 (Frederiksborg).

(»Danske Slotte og Herregårde« bind 15, side 338)

børn. Det blev den yngste søn, Kjeld (f.1550, d.1616), der arvede Lerbæk. Kjeld fik sin skolegang i Varde og Hamborg, tjente Erik Lange til Engelsholm³⁵⁾ og Henrik Rantzau (f.1526, d.1598), drog til udlandet fra 1571-77 og tjente efter sin hjemkomst den danske flåde. Gennem Kronens Skøder (25. juli 1585) får man indblik i, hvilke interesser, der plejes, og hvilke fordele, der opnås af begge parter: Nævnte dato opnår Kjeld Brockenhuus

bl.m.a. »i Thørrild H., Bresten S. i Ollerup 2 G., i Forstbølle 1 G., i Hørup 2 G., Hofver S. og By 1 G., som ligger til Almindeligt Hospital i Kolding, og 1 Bol³⁶⁾, som ogsaa ligger til dette Hospital, i Uhre Kronens Rettighed i 1 Kirkebol, der giver Landgilde til Hofver Kirke; Nørvongs H., Hornstrup S. i Kirkebye 1 G. og 2 Stykker øde jord udenfor Vedle, det ene kaldet Kiersgaard og det andet Sidtzels Løkke«... Denne »godspolitik« fortsætter til kort før hans død (Kronens Skøder 1588 og 1615).

- I 1583 blev Edel Justsdatter Ulfeldt til Østergård (d.1633) frue på Lerbæk. Kjeld Brockenhuus og hans hustru fik tre sønner, hvoraf den yngste, Johan (f.1588, d.1648), påkalder sig særlig opmærksomhed.

Johan's opdragelse og uddannelse fulgte den tids gængse mønster; i de tidligste år var han i varetægt hos farmoderen og sine mostre, hvorpå han 10 år gammel sendtes i Sorø skole³⁷⁾. Fra 1603-16 opholdt han sig uden for fædrelandets grænser, men måtte vende hjem til Lerbæk for at overtage godset, - og her lod han sig »stille tilfreds« resten af sit liv.

I Jyske Lov (1241) findes en passus (III, 18), der tillod herremænd at »købe saa meget (JORD), de formår, fordi de svarer fuldt deraf, idet

de vover deres Hals for Kongens og for Landets Fred«. Den beskyttelse af en i forvejen privilegeret samfundsgruppe skadede især »rigets ældste«, selvejerbønderne. I 1500-tallet, da yderligere opdyrkning blev rentabel, ryddedes jord til nye fald (o: fælde) og tægter (o: tage)³⁸⁾, men mange herremænd annekterede bekvemt beliggende bondejord, og efter forordningen af 1682³⁹⁾ »lå landet åbent«; ødegårdsproblemet, der var opstået som følge af pest og krige, gav denne fremgangsmåde et sikkert velkomment skin af legalitet. Selv kongen holdt sig ikke for god til dette spil (ved mageskifter samledes jord til vildtbaner, : ryttergodsdistrikter kaldet).

Johan Brockenhuus påbegynder »jordspekulationen« (1574, Kronens Skøder), Kjeld Brockenhuus fortsætter, og sidstnævnte Johan Brockenhuus tager for alvor fat⁴⁰⁾; thi »Lerbech havde før dend keiserlige Krig, baade sine Ager- og Engskifter tillige med Bøndernes i Hover blandede, men paa det Velb. Johan Brockenhuus kunde faae ald dens Jord samlet, saa udskiftede hand Annexpræstegaarden med Kongen (Kronens Skøder 1634), og Præsten fik igien Vederlag i Herligheden⁴¹⁾ til Annexgaarden, som dend nu kaldes, i Rouballe, og

Styvl's Mark, som Jellinge Mænd giver 10 Skp. Rug og 10 Skp. Byg af aarligen. Der nu ald Hovre Bye hørte bemelte Johan Brockenhuus til, da lagde han 8te gaarde øde i Hovre, og deres Jord i et Stykke til Leerbech Gaards Enemærke, som blev indgryftet norden for Hovre og østen for Leerbech.«

En samtidig beskrivelse af adelsstanden, forfattet af Kornelius Hamsfort⁴²⁾, rummer forklaring på »et og andet«:

»Adelsstanden eier Landet og hæver deraf sine Indkomster. Det vilde ansees for en Plet paa deres adelige Ære, om de giftede sig med et Fruentimmer, der ikke var Adel, eller satte sig ned som Borger i en Kjøbstad; men, uagtet de forsmaae Kjøbstadlivet, drive de dog nu Handel, Borgerne til Skade. De gaae meget på Jagt, og det paastaae de Lovene hjemle dem udelukkende Ret til; om Andre jage, er det en halsløs Gjerning. De ere overdaadige i Mad og Drikke, klæde sig prægtigt, have et talrigt Følge og søge at trække Mængdens Øjne til sig. Som oftest er det en hovmodig Slægt, der plager sine Bønder uden Ophør med Arbeide og mishandler disse Stakler, som de endog kunne dræbe uden at befrygte at lide Straf derfor. Der gjøres aldrig et Bryllup, Gjæstebud eller Gilde, uden at det

Kort over Jelling og nærmeste omegn; bemærk Leerbech i Hovre sogn.

jo gaaer paa en Drikken løs, og, naar En halvforrykt eller aldeles uden Samling lægges hen paa en Seng, leer man og gotter sig derover som over tusinde Løjer. Adelen især fører saadant et Liv og glemmer Statens Forsvar. Den holdes for meest stridbar, som drikker meest; den, der er afholden, foragtes og ansees for en Kujon. I forrige Tider øvede Adelen sig i at kaste, løbe, brydes, ride; nu forsager den al Krigstugt og har ikke andre Vaaben end Bægret«...

- Johan Brockenhuus indgik ægteskab med Helvig Eriksdatter Bille til Billeshave (f.1601, d.1674), og af deres børn arver sønnen Erich fædrenshjemmet. - Nogen rolig og

tryk tid blev de mange år på Lerbæk (1616-48) imidlertid ikke for Johan Brockenhuus⁴³⁾; men det var de heller ikke for hverken kongen (Christian den Fjerde), land eller folk. Trods modgang og uheld satte kongens gode vilje sig varige spor, bl.a. med hensyn til SKOLE og UNDERVISNING.

IV Lerbæks skolefundats

En anden af vore fremsynede regenter, Christian den Anden (1513-23), forudså faren ved adelens og gejstlighedens stigende indflydelse (e: herredømme) og søgte gennem sit lovforslag at reformere (»bremse i tide«), men denne kongelige ønsketænkning⁴⁴⁾ stillede så uhørt store krav til de to stænders idealisme og økonomiske formåen, at den var dømt til fiasko. Gejstlig Lov af 1522, der foruden bestemmelser, som gik ud på at forbedre forholdene for bønder og borgere, også indeholdt Danmarks ældste skolelov, blev som et synligt bevis på kongens absolutte nederlag brændt på Viborg landsting 1523.

Men tiden arbejdede for ideerne, thi forkæmpere manglede SKOLEN aldrig, selv om henstillinger og ønsker kun magtede såre lidt over for det bestående samfunds modvilje, fordom og snæversyn. -

Kirkeskole fra 1500-tallets begyndelse. Kalkmaleri i Sæby Mariakirke.

R. Broby Johansen: »Skolen i Kunsten - kunsten i skolen«. (Danmarks lærerforening 1947)

Kirkeordinansen af 1539 rummer Danmarks egentlige skolelov og er udarbejdet af gamle katolikker og nye protestanter⁴⁵⁾. Vigtigst var nok, at kirke og skole nu *adskiltes*, og således gik det til, at degnen (e: diakon), som hidtil havde været præstens »højre hånd«, nu også kunne blive SKOLEMESTER for landsbyungdommen.

Men *langsomt* gik det! I 1562 skriver Frederik den Anden (1559-88) til sine biskopper og lensmænd:

»Vi forfare, at stor uskikkelighed findes iblandt sognedegne på *landsbyerne*, så at en part af dem findes

så vankundige og ulærde, at de ikke kan læse eller skrive, meget mindre synge eller forstå latin, som en sog-nedegn bør vide«. - Sagen var den, at loven var for idealistisk og virke-lighedsfjern, thi der var hverken åndelige eller praktiske »livsbetin-gelser« til stede. Flertallet af befolk-ningen var tavse (underkuede) fæstebønder, og de herskende klas-ser følte sig ikke forpligtede til at be-koste ALMUEN's⁴⁶⁾ skolegang. Vejforholdene var tillige elendige (»uantagelige«), bebyggelsen på landet meget spredt (enestegårde, bygder og torper) og af egentlige skolehuse fandtes kun et fåtal.

Christian den Fjerde var fuldt ud klar over »tingenes tilstand«, og der er mange lighedspunkter mellem hans og Christian den Anden's in-denrigspolitik. I 1604 udsendtes flg.:

»Det er kongens *ønske*, at det, som det somme steder sker, må på-lægges bønderne i de store lands-byer at holde skolemester og et lidet skolehus, hvor ungdommen kan un-dervises, og *de mest formuende* give noget dertil, efterdi det er deris børns lycksaligheds forfremmelses anliggende«. Men kongens ønske gik ikke i opfyldelse lige straks, og i 1629 lyder det resignerende i en ny forordning:

Skoledreng med ris. Skæring fra omkring 1500 på en nu forsvunden stolegavl fra Tunø kirke. Udvalgte peblinge - ordensduksen - skulle hver lørdag hente et nyt ris til skolemesteren, fordi det gamle var slidt op i ugens løb.

»Kan det ey ske om søndagen⁴⁷⁾, da om onsdagen eller en anden ef-termiddag«...

Men helt for døde øren talte kongen ikke; bl.a. havde præsten for Jelling og Hover sogne fattet meningen. Derfor skriver herr Jørgen Pedersen⁴⁸⁾ i 1635 pligtskyldigst til kongen og foreslår, at et gadehus, som årligt indbringer kongen 1 rigsort⁴⁹⁾ i lejeværdi, bliver indrettet til skoleformål. Dette initiativ⁵⁰⁾ får Johan Brockenhuus til Lerbæk nys om, og præsten hjælper til med affattelse af en SKOLEFUNDATS. Denne bekræftes af sønnen ERIK⁵¹⁾ og lyder som så:

»Jeg Erich Brockenhuus til Leerbeck kiendes oc gjør vitterlig, at eftersom min Hierte kierre Fader erlig oc velbiurdig nu sl. Mand Johan Brockenhuus til Leerbeck, saavelsom min Hierte kierre Moder erlig oc velbiurdig Frue Fru Helvig Bille, hauffer til GUDZ ÆRE OC LEERBECK - TIENNERIS BØRNS FORFREMMEELSE, stiftet og opbygget et Skolehuus her ved deris Sogne-Kircke Houer, huor udi skulle boe en dyetig oc lærd Person som fornt. Leerbeck-tienneris Børn deris Catechismo⁵²⁾ saavelsom i Regnen oc Skriffuen skulle oplære, och til hans Løn skulle giffues aarlig af dend, som fornt. LEERBECK besidder oc eyer, Renter af to Hundrede SpecieDaller⁵³⁾, nemling atton Slette-Daller, som hannem til Philippi Jacobi (1.

maj) aarlig skulle lefueris. Oc desforuden er hannem tillagt saa meget Jord ved samme Skolehuus, som hand Kand saa udi, Roug fire Skipper⁵⁴⁾, Biug fire Skipper, Hafre 16 Skipper og Engbond til sex Læs Høe, item maa hafve fri græsning paa Leerbeck Fællitmarck (3: overdrev, fællid) til to Kiøer og ti Faar, som skal holdes i Tiøre, item er hannem bevilget aarlig ti Læs Ved til Ildebrand (Brændsel), hvilcke fornt. Puncter alle oc enhver jeg fornt. Erich Brockenhuus bepligter mig oc mine efterkommende Arffvinger, som Leerbeck besidder, uryggelig at holde i alle Maader. Oc skal samme Person nest mig sielf være Bisp, Provsten og Præsten undergiffven at ansuare om hans Flittighed i sin Bestilling, och hvis hans Forsømmelse findes, loffver jeg det at straffe, enten ved Afsettelse eller andre Maader, saa samme Huus skal aldtid af saadan Person besiddes og icke til nogen anden Nytte henforvendis, og herhos strengelig forbiuder mine Efterkommere det i nogen Maade at forringe. Och skal samme Person være under Sogne-Præstens Inspection befalet, som nu er eller efterkommende vorder, som om hans Flittighed skal haffve Tilsuun, at hand oc hands Hustru kand holde et Gud fryctig Huus, ingen Kroeri med

Gaardens Folck eller andre at holde, meget mindre beryctede folck at tage til Huuse⁵⁵⁾, men i alle Maader at forholde sig, som en erlig Gud fryctig Person vel egner oc anstaaer, oc skal hand af Leerbeck Tinneris Børn icke tage om Ugen uden en dansk Skilling til Skolegield («skolepenge»). At aldt dette forskreffne ubrødelig oc uigienkaldelig til Gudz Naffn's Ære af mig oc mine Efterkommere som Leerbeck besidder evindelig holdis skall oc efterkommis, da haffver jeg bevilget en Copia heraf, Riber Capitel efter Kongl. Mayst. Forordning til goed Efterretning at bevaris. Til vitterlighed med egen Haand her underskreffvet og med Zignet (Segl-»signere«) undertrøgt. Datum Leerbeck den 26. February 1655.

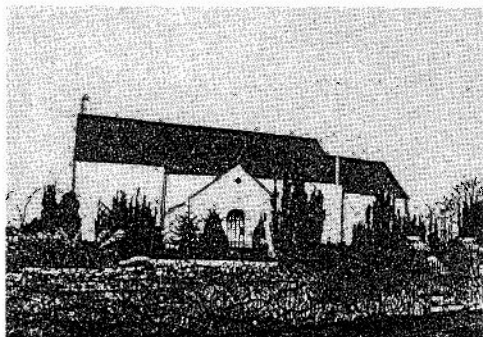
Erich Brockenhuus.
egen Haandt⁵⁶⁾.

Populært kaldes skoler af denne art »herregårdsskoler«, men betegnelsen er misvisende. I virkeligheden drejer det sig her om en privat skole, forbeholdt de børn, hvis forældre var knyttet til Leerbeck i kraft af deres ARBEJDE (tyende, fæstebønder m.fl.), hvorfor den i det flg. vil blive benævnt LERBÆKSKOLEN⁵⁷⁾. Den lå altså lige over for HOVER KIRKE, og for børnene i Hover sogn var det ingen sag »at

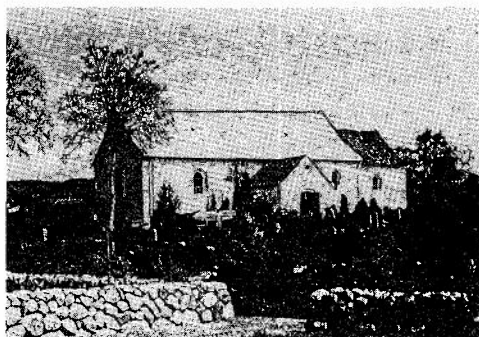
komme i skole«. Ganske anderledes forholdt det sig rigtignok for de børn, som boede »under biergene«⁵⁸⁾ og andre fjerne steder, thi Leerbeck's jorder strakte sig viden om og indbefattede bl.a. i SKIBET SOGN: Byen SLELDE, nogle huse samt gårdene Østengaard, OVER- og NEDER KNABBERUP og Kølholt.

Skolelyksaligheden skulle ikke vare ret længe⁵⁹⁾, for krigsurolighederne⁶⁰⁾ hærgede netop Vejleegnen i kolossalt omfang og lagde mangt og meget øde⁶¹⁾. Efter krigens afslutning blev der brug for al tænkelig arbejdskraft for atter at komme på fode ... der var hverken tid eller

Høver kirke

(Skole og kirke i Høver sogn v. L. Lauridsen. VBA 1977, side 42)

Skibet kirke

(Skibet kirke v. B. Hvidberg-Hansen. Udg. af Skibet menighed. 1981, side 7).

råd til SKOLEGANG og ABC ...

For Lerbæks vedkommende skete der *det bedrøvelige*, at Erich Brockenuus⁶²⁾ måtte forlade det sted, hvor hans slægt havde hørt hjemme i ingen ved *hvor* mange år. - Erich's hustru var en datter af Oluf Parsberg til Jernit; Ingeborg hed hun, ligesom den først kendte frue på Leerbeck

V Lerbækskolens skæbne

De præcise data for Lerbækskolens start og ophør meddeler det forhåndenværende kildemateriale ikke. Fornt. præst, herr Jørgen Pedersen, som var den første ansvarshavende for skolen, afløstes af sønnen, som imidlertid døde snart efter (og før faderen!), 1668. Det blev herr

Laurids Gonsager (1688-1703), der omsider tog fat på skolespørgsmålet⁶³⁾. Han skrev 1685 - i embeds medfør et brev til biskop Lodberg i Ribe, hvor en tilføjelse lyder:

»Der er it skolehuus ved min Annex-Høver-Kircke paa Leerbæks-gaards Grund, givet af Sl. Velb. Erich Brockenuus oc lagt 12 Rix Dir til Skolemesterens Løn, oc der *Opbudet*⁶⁴⁾ skeede med Erich Brockenuusis Gods Wiburg d. 26. Martij 1664 af Erik Liinau oc Knud Bilde, formeldis der da i den 2 : At samme Huus kan blive ved mact, har vi gaardens Taxt derefter modereerit, som ellers havde bleven satt høyre, oc tilkommer Creditorerne, som nu er udlagt Leerbeck's Hovedgaards Taxt, Grund oc Ei-

endom at holde enhver pro quota, ligesom dem er berettiget i Gaarden Husit med sine Priviligiere oc Pertinenties (tilbehør) blev som tilforne til dette Skolehuus Nu siden St. Welb. Otto Pogwisch og Sl. Welb. Landsdommer Nicolaus Nissen (d.1684) blev Ejer af Leerbeckgaard, gaves der ingen Løn«.

Af dette hjertesuk fremgår, at ejerskifterne medførte ubehagelige tilstande for skolen - og skolemesteren især! De nye besiddere ville nok have begunstigelser, men trods dem ikke overholde de i fundatsen klart udtrykte bestemmelser. Hvorom alting var - og der var MEGET! - så tabte præsten i striden om skolens eksistensberettigelse p.gr.af modpartens højst ufine metoder. Det hele endte med, at skolemesteren blev fjernet fra skolehuset og »ansat som fæstebonde«; thi fundatsen »bortkom«, og så var der jo frit slag! De allersidste ord om Lerbækskolen (som åbenbart fik lov at forfalde og forsvinde) forekommer i den redegørelse, som tilgik kongen⁶⁵, efter at denne i 1735 sendte flg. anmodning til landets bisper:

»Det er vor allernaadigste Villie og Befaling, I til os allerunderdanigst indberetter, hvor mange Skoler, der foruden vore egne paa Landet etablerede⁶⁶, i det Eder aller-

*Æ Skuel wa gammel law aagro,
æ Bindingsværk wa sempel,
æ Fag wa fo, æ Tag wa Stro,
aa ho wild ingen byyj di smo
saa rining et Læærdoms Tempel
Æ Kakkelow wa rø a Rost,
de lowt a sweede Huesse,
aa dæ wa Fjettebrø aa Wost
i aulld æ melldmadspuesse.*

Anton Berntsen

(Hjerl hede. Gads forl. 1956, side 66 og 70)

naadigst anbetroede Stift befindes, (og) hvad for Proprietairies de ere indrettede.«

Præsten i Jelling-Hover, som på det tidspunkt hed Michel Schytte⁶⁷, gør noget ved sagen og skriver om Hover sogn:

»... bestaar af 3 Byer og 2 Møller. De tre Byer gjør 15 heele Gaarde og er under Leerbeck, som i Sognet ligger og Hans Majestæt tilhører (Lerbæk solgtes til kronen 1720) saanær som 2 Gaarde og 1 Mølle, der er Ti-

ener til Grundet. Hvordan det er med skolevæsenet tilforn kand sees af en medfølgende Kopie, *en Afskrift af Erich Brockenhuuses Fundats af 1655*. I min Tid har der ingen Skole været, thi Huset ved Kirken er nedbrudt uden en lille Hytte (ligger over for Kirken), jeg har til min Hest. Lønnen fra Leerbeck tilbagetaget. Vilde Hans Kongelige Majestæt være saa naadig at lade Sognet nyde godt ad, var det bequemteste Stæd til et Skolehus ved Kirken, hvor det tilforn har staaet.«

Ja, den løsning havde været den rette, billigste og mest tilfredsstillende (for Hover sogn!), og det havde nok ikke været det allerstørste problem for Lerbæk's kongelige ejer at vedkende sig sit skoleansvar, men så nådig var kongen minsandten ikke! Kongen, som altså officielt viste interesse for skolesagens fremme, negligerede Jellingpræstens henvendelse, og det er ikke svært at finde ud af, hvad den gode Michel Schytte har tænkt derved! Det var simpelthen for dårligt; men med kongens tavshed besegledes Lerbækskolens endeligt. Det kan kun beklages, at Jellingpræsternes indsats for at bevare skolen vendtes til nederlag, men det er jo ikke altid, at »godt begyndt er halvt fuldendt«...

VI Lerbæks herligheder

Karen Blixen skriver (i »Daguerreotypier«) følgende: »Jeg kan huske, hvorledes en gammel Onkel, da en ung Mand i Familien havde købt en Gaard, straks forhørte sig: 'Er der nogen Herligheder?' Disse Gaardenes Herligheder var aldrig til at tage og føle paa, heller ikke kunde de omsættes i Penge. Det kunde være et Udsigtspunkt, hvorfra man kunde tælle elleve Kirker, eller en Række Kæmpehøje, eller en Lund af meget gamle Ege, der aldrig maatte fældes. Det kunde have med Jagt at gøre, og være Kronvildt eller Vildsvin, eller en egen Art Fuglevildt, som ikke fandtes paa Nabogaardene. Det kunde til Nød være et Sagn, som knyttede sig til Gaarden - og endelig maaske et Spøgelse, en 'hvid Dame'«.

Det var derfor en beroligende glæde for mig at erfare⁶⁸⁾, at en 'hvid dame' hører til blandt Lerbæks herligheder! Men selv om hun ikke vandrer rundt på stedet, vil det ikke været svært at opremse ikke så få herligheder!

Fundet af den store Jellingesten⁶⁹⁾ udmøntedes i stor og ægte følt interesse for Danmarks historie og fortidsminder. Lægen OLE WORM⁷⁰⁾ forskede heri og tydede runerne. På hans foranledning sør-

gede landets biskopper for, at præsterne nedskrev oplysninger om »antiquiteter«, i deres resp. sogne - og som sædvanlig griber Jellingpræsten sin pen! Det er fornt. herr Jørgen Pedersen (se note 48), som absolut ikke mangler stof⁷¹⁾ Der opremses i »Rouballe bye« ikke mindre end 21 høje (»stofferit med steene trint omkring«) og for »Høxholt bye« når antallet af høje op på 7 - samt en »Gyngoffn«⁷²⁾ I Ure findes der - foruden »stor skouff paa 500 suins olden« - 2 høje, en »steenstuffve«⁷²⁾, flere bække samt »mange schiøne steene«, dog der er ingen bogstaffver, hafver uden tvil været en steenaltere⁷³⁾. På Høgsholt mark lå Bavnehøj (oldn. bakn e: tegn, mærke), - dvs. brændestabelen tændtes ved fjenders komme; denne advarselsskik (kystsikrings-tjeneste!) viser meget langt tilbage i tiden. Disse bavnehøje ligger ofte på en tydelig, hedensk, hellig plads - og de omgivende »antiquiteter« er bevis på ældgammel bosættelse. - Alle højnavnene genlyder af »sagatone fra hedenold«, og visse stednavne under Lerbæks domæne viser ligeledes »bagud«⁷⁴⁾. Lerbæks herligheder⁷⁵⁾ var også de, der tilvejebragte pæne tal på indtægtssiden. Også m.h.t. den side af sagen var Lerbæk begunstiget: der var god og anselig skov, (på 300 suins olden

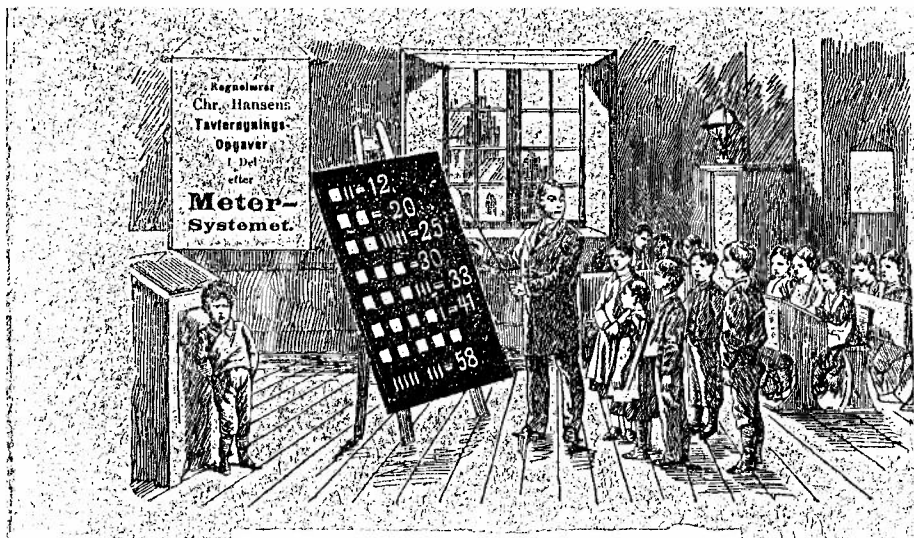

Udsnit af illustration hos Ole Worm, *Monumenta Danica* 1643, med' den største gård, »Fogedgården«, i Jelling.

(Ejner Dyggve: »Mindesmærkerne: Jelling«, side 14)

(1638)) - som var bedre end nabo-godsernes, hvilket forhold fremgår af skovskyllden de forsk. steder -, uopdyrkede områder (»Ure«⁷⁵⁾, »Trædballe«⁷⁶⁾) udmærket jagt, engarealer med ørred- og laksefangst samt tørveskær, adskillige landsbyer, kirke, mølle, (teglværk) samt ikke at forglemme - fæstegårdens tilliggende med afkast.

Bevæggrunden til denne artikel skyldes ikke alene almén, lokalhistorisk interesse, men nok så meget - og især - den omstændighed, at en af Lerbæk's fæstegårde i Skibet sogn hed »Neder Knabberup«. På dette sted boede og virkede igennem mange år min fædrene

slægt⁷⁷⁾, hvis generationer altså lige til udskiftningen ca. 1790 tilhørte den omtalte gruppe »Leerbeck's Tienner«!

Vejen til skolen over for Høver kirke var for børnene »under biergene« både lang, tung og besværlig. De »veje«, der fra dalen førte til Lerbæk, kan ses på de ældste kort, men de var i realiteten kun markveje: fæstebøndernes hovruter. Skolebørnene har givetvis ikke fulgt hjulsporene, men »smutstierne« for hurtigere at nå målet.

Da Lerbækskolen ophørte, forblev børnene fra Knabberupdistriktet, som området siden benævntes i skolemæssig henseende, stedbørn m.h.t. skolegang og undervisning i den efterfølgende langvarige, sæl-

Min fars regnebog fra skolegangen i Knabberup. (Bagsideomslaget)

somme og til tider bitre strid mellem de implicerede parter i begge sogne⁷⁸⁾. Lerbækfundatsen figurerer gentagne gange; bl.a. benytter C. E. Einsperg (præst/provst i Skibbet 1746-61) den som et virkningsfuldt våben, idet han korrekt anfører:

»Høxholt skole (afløser for Lerbækskolen) skulde ellers snart komme i Gang, og Houer Sogn (saaledes) for sig self faa en Skoele samt nyde Refusion for de af Houer Kircke tillagde Lys-Penge (et ømtåleligt emne) til Jænnum Skoele i Skibbet Sogn, dersom den Fundatz

kunde findes nogenstæd, som jeg har hørt om skal være for lang Tiid siden oprettet af en af forrige Ler-bech's Eiere«...

Der skulle gå endog meget lang tid, inden man nåede til enighed om en rimelig løsning, og først i 1878 byggedes **KNABBERUP** skole! Men derfor gik det ej af minde, at det var **JOHAN BROCKEN-HUUS** til **LEERBECK**, der ca. 340 år forinden tog initiativet til oprettelse af den skole, der var »til **GUDTZ ÆRE** og **LEERBECK TI-ENNERIS BØRNS FORFREM-MELSE**.«

Anvendt/relevant litteratur.

- Bendixen, H. C.: Om forsvundne stortstensgrave, dysser og jættestuer i Tørrild herred [V.A.Å. 1960]
 Bergmann, Lorenz: Kirkehistorie [I. P. Håse & søns forlag. Kbh. 1950]
 Christensen, Christine Lind: Skibet - sogn og skole [V.B.A. 1985]
 Dansk etymologisk ordbog. Gyldendal [2. udg. 1969]
 Danske slotte og herregårde. [II udg. 1967]
 Den danske kirkes historie [Hal Koch og Bjørn Kornerup. Gyldendal 1950]
 Hegelund, Peder: Almanakoptegnelser.
 Heltoft, J.: Jelling. Et kongelevs historie. [Udg. af Jelling lokalhist. arkiv 1979]
 Hofmann's foundationer.
 Jørgensen, H. G. A.: Sognepræst og præstegård [GAD 1937]
 Kristensen, Sigurd: Skolefundatser fra

- Tørrild herred [V.A.Å. 1942]
 Kronens skøder.
 Lauridsen, L.: Kirke og skole i Hover sogn. [Udg. af V.B.A. 1977]
 Lidegård, Mads: Hærvejen i Vejle amt.
 Lind, G.: Slægterne Lind fra »Lindgaard«.
 Lind, L. P.: Optegnelser [Privateje].
 Nielsen, O.: Avia ripensis. [»Ribe olde-moder«]
 Nielsen, O.: Bidrag til oplysning om syssel-inddelingen i Danmark.
 Nielsen, O.: Gamle danske tingsvidner. [Reprotryk 1977, V.B.A.]
 Pontoppidan's Danske Atlas.
 Præsteindberetninger til Ole Worm 1625-42. Skibet kirkebog.
 Vejle amts stednavne. [Tørrild herred; Gad 1944]
 Worsaae, J. J. A.: Bidrag til Vejle byes og amts historie i det syttende århundrede. Vejviser 1869, side 17-47. [V.B.A.]

Noter:

- 1) Valborg Christine Lind Christensen; født 1932 på Neder Knabberup, datter af L. P. Lind og hustru Astrid, f. Enggaard. Bosiddende i Skibet sogn, Vejle kommune.
- 2) Fra brevveksling ml. Alkuin og en sachsisk abbed. Alkuin (735-804) ledede fra 766-82 domskolen i York. I Aachen forestod han under Karl d. Store (742-814) hofskolen, blev 796 abbed i Tours og stiftede dér klosterskolen ved St. Martin.
- 3) Harald Blåtand (ca. 940-85) lod sig døbe ca. 960. Det er om ham, den store runesten i Jelling beretter: »Den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde danerne kristne«.
- 4) Danmark eksisterede som stat, længe inden vore hjemlige kilder beretter

- derom: 515 nævnes hos frankerne dannerfyrsten Hugleik.
- 5) Ang. helligdom henvises til »Hov, hargh og kirke« af Olaf Olsen.
 - 6) Ang. sysler henvises til »Bidrag til oplysning om sysselinddelingen i Danmark« af O. Nielsen.
 7. Af oldn. »søkia«: de mennesker, der inden for et nærmere afgrænset område (sogn) søger til fælles ting og helligt sted.
 - 8) Tiende (»1/10 af hvert års afgrøde«) var opr. en ydelse til den katolske (: alm.) kirke, dennes embeder og stiftelser, indført i Danmark ca. 1135. Tienden deltes her i landet i 3 dele, som tilfaldt henh. biskoppen, kirken og præsten - først med et bestemt vederlag, senere med korn og kvæg [»in natura«]. Tiende svaredes opr. af al fast ejendom, men 1527 opnåede adelen frihed for hovedgårdene. Efter 1536 blev tiende delvis en afgift til »staten«, da bispens andel gik til kongen og kirketiende tilfaldt ofte privatpersoner [f.eks. »kirkepatroner«].
 - 9) Præsten fik betaling for hver enkelt kirkelig handling, som han udførte for sine sognefolk, såsom dåb, begravelse m.v.. [Jørgensen, H.G.A.: Sognepræst og præstegård. Side 29-31]
 - 10) Kongens godsforvaltere (senere betegnet lensmænd).
 - 11) Storbønder, der havde mødepligt med krigsudrustede mænd på egen bekostning, hvorfor de slap billigere i skat. (1412-39) Fra denne gruppe udgik adelsstanden.
 - 12) Bopæl: »på sine enemærker«; egtl. »inden for fire hjørnepæle i hegnet om en gård«.
 - 13) Byen blev bispesæde (under Hamborg-Bremen) 948, og 1125 blev domkirken anlagt af biskop Ture som afløser for Ansgars trækirke.
 - 14) Saxo (ca. 1150-1220), dansk historiker, hvis livshistorie er ukendt. Citatet er fra hans Danmarkskrønike [Steen Hasselbalck's Forlag 1962. (2, side 207)]
 - 15) Odinkar d. Yngre (d.1043), søn af Tøke jarl i Nørrejylland; virkede som missionsbiskop for hele Jylland i mere end 40 år, og han ligger begravet i Ribe domkirke.
 - 16) Hovedsagelig gennem forsk. skatter og afgifter: Told, bøder (på tinge), stod, møntrettighed, arnegæld m.m.
 - 17) Universiteter, klostre, skoler og domkapitler var uddannelsescentre.
 - 18) Fast bosættelse kræver forsvar; den ældste form for et befæstet tårn af sten kaldtes barfred, og voldstedet, som ofte kun var en banke omgivet af grave, benævntes motte.
 - 19) Citatet skyldes Godtfred Lindenov (Hist. tidsskr. IX, 4, s. 225).
 - 20) Bejerholm: Trap's Danmark (Halk sogn, Haderslev amt).
 - 21) Præsteskabet ved en domkirke.
 - 22) Medlem af domkapitlet, af lat. canonicus. Den katolske kirkeinstitution er udviklet efter kirkemødet i Aachen 817.
 - 23) Samling af adkomster, indtægtsangivelser og kirkelige vedtægter for Ribe domkapitel og bispestol 1290-1518 (s. 117-18) v. O. Nielsen (1869).
 - 24) Adelsmand, der var i kongens tjeneste, men som ikke havde modtaget ridderslaget.
 - 25) »Johan Brockenhuus, der tilligemed en Jacob Breyde hvilke han kalder Velb Svende har i Hover Kirke Søndagen før Barnaba Dag 1535 taget et Sognevidne om Annexgaarden i Rouballe, at dend fra gammel Tid af

- har været givet til Hover Kirke af en Frue Inge Stangbergs for en ugentlig Messe at læse baade for hendes egen og hendes Forældres Siæle« [Citat fra et manuscript af Mag. Laurids Gonsager]. (se note 63) [V.A.Å. 1925. Tørrild Herred. En herredsbeskrivelse og dens forfatter ved kantor Heltoft, Viborg. (Side 10)]
- 26) Den gl. danske adelsslægt Brockenhuus. (Hist. tidsskr. 4 Rk, 4, IX)
- 27) Høneborg c: Høneborg slot; tidl. Kongsgård, der lå nær ved det nuv. Snoghøj (v. Lillebælt). Her opholdt Chr. d. II sig januar 1523 efter opsigelsen i Vejle. Slottet ødelagdes af bønderne under Grevens fejde, og godset lagdes under Koldinghus.
- 28) Danmarks Riges Raad var fra begyndelsen (som Danehof) betegnelse for et adelsudvalg, der sm.m. kongen styrede landet. I 1300-tallet bestod D.R.R. af rigets bisper, enkelte andre gejstlige, rigsebedsmændene og et ubest. antal adelsmænd, valgte af kongen. Antallet af medlemmer (rigsråder) svingede ml. 20-35.
- 29) Riddervæsenet udgik fra Frankrig. Soldat bliver ensbet. m. rytter»ridder«. Riddere var opr. navn på en klasse af lavadelen, men denne blev efterhånden af mange grunde til et internationalt broderskab. Reglen var, at unge adelsmænd i en alder af 10-14 år sendtes til et fyrste- eller stormandshof, hvor de oplærtes i »krigerfærd og høviskhed«, til de ca. 20 år gl. modtog ridderslaget, hvilket medførte ret til at bære skjold og våben.
- 30) Nielsen, O.: Gamle danske tingsvidner (Tørrild herred, side 116-129).
- 31) Se note 30.
- 32) »Øster Knaberup« nævnes ikke andetsteds; da nævnte gård øjensynlig hører under Kjeldkjær i Bredsten sogn (K.S. 1574), formoder jeg, der evt. kan være tale om Kølholt [i Skibet sogn], før den blev selvejergård? Yderligere oplysninger vedr. dette spørgsmål modtages gerne og med tak.
- 33) Christian den Tredie (1533-59)
- 34) Vikarie: Indehaver af den højeste gejstlige magt i en kirkeafdeling, hvor der ikke er nogen biskop.
- 35) Erik Lange var en slægtning til Kjeld Brockenhuus: Anne Kjeldsdatter Juel [enke efter Johan Brockenhuus (d.1512)] fik i ægteskab nr. 2 datteren Anna, som var moder til Erik Lange (d.Y.).
- 36) Bol: Landbrug, der er større end et hus, men mindre end en halvgård (ca. 1-2 td. htk.).
- 37) Det tidl. Sorø kloster blev 1586 under Frederik den Anden (1559-1588) omdannet til kostskole for 30 adelige og 30 borgerlige drenge.
- 38) Disse to betegnelser findes i gl. marknavne, f.eks. i Jennum og Knabberup (Skibet sogn).
- 39) Efter forordn. 1682 [c: den såkaldte »hovedgårdstaxt«] skulle en komplet hovedgård have, foruden hovedgårdens egne jorder, i det mindste 200 td. htk. bøndergods, ikke længere end 2 mil fra hovedgården.
- 40) Citatet er fra V.A.Å. 1925 (se note 25), nu side 8.
- 41) Herlighed(er) omfattede alle faste indtægter af fæstegods samt udbytte af skov, jagt, fiskevand, forstrandsret, lyngslet, osv. og alt hoveri, patronatsret, birkeret, tiende o.l..
- 42) Kornelius Hamsfort (1546-1627) var søn af Christian d. Tredies livlæge; (imm. 1572 i Padua) han drev ved si-

- den af sin læge- og apotekervirksomhed omf. hist. kildestudier.
- 43) Krigens begivenheder fandt også sted på Lerbæk [D.S. og H. side 339]; »År 1660, da var der næsten ingen mand udi Jellinge sogn, som var overblevet i denne bedrøvelige tid, hvorfor sognet, såvelsom andre i nabolauguet, stod næsten øde«. [Jellinge birketingsbog 1663 fol. 7.]
- 44) Christian den Anden ønskede bl.a.: »Vil nogen have sine Børn i Skole, da skal de sende dem til deres Sognepræst, Sogndegn eller andre i Landsbyerne, som er lærde. Der skal de først lære Pater noster [fadervor], Ave Maria [kat. bøn], Credo [trosbek.] etc. *paa Dansk*, saa de dem vel kan læse og *forstaa*, og siden skal de lære at læse og skrive *paa Dansk*«.
- 45) Det første udkast til skoleordinansen af 1539 udformedes på latin [Odense, januar 1537] og sendtes til gennemsyn hos MARTIN LUTHER, som godkendte det. Efter yderligere revision - og oversættelse til dansk af Peder Palladius - blev den udg. 1539.
- 46) Almue, af oldn. almugi c: hel masse/mængde.
- 47) Undervisningen («degnelæsning») foregik efter gl. hævd i kirken om søndagen; når degnen havde ringet til gudstjeneste første gang, skulle han klemte 15 ell. 16 gange med kirkeklokken; så vidste de unge, at nu klemtede det til børnelærdom.
- 48) Præst i Jelling-Hover fra 1629-1664. Provst til 1679. [Skole og kirke i Hover sogn v. L. Lauridsen, side 43]
- 49) Som møntenhed var ort en fjerdedel af en mønt, især 1/4 rigsdaler, dvs. 24 skilling.
- 50) Heltoft, J.: Jelling. Et kongelevs historie (side 126-27).
- 51) Hoffman's foundationer [bd. IV, s. 751-52].
- 52) Luthers »Lille katekismus«, skrevet 1529. Peder Palladius' oversættelse 1537 bærer titelen: »Dend lidle Danske Catechismus, Huilcken alle Sogne-Degne skulle lære oc undervise unge folck, som ere i deris Sogne«.
- 53) Den danske rigsdaler var egtl. efterligning af den tyske Joachimsthaler (1518); Speciedaler var mønten »i virkelig skikkelse« (i eet stykke) i mods. t. kurantdaler i småmønt. Sletdaler var en sølvmønt og regningsenhed under Chr. IV og Fr. III.
- 54) Skæppe: her 1/8 korntønde (c: 17, 391 l).
- 55) Udlejning med ekstraindtægt for øje.
- 56) Det må stadig erindres, at skrivekunsten var forbeholdt de få og privilegerede!
- 57) Om Lerbækskolen bl.a. i: Skolefundatser fra Tørrild herred v. Sigurd Kristensen [V.A.Å. 1942], Skole og kirke i Hover sogn v. L. Lauridsen [V.B.A. 1977] samt Skibet-sogn og skole v. Christine Lind Christensen [på Vejle byhist. Arkiv. 1985].
- 58) En alm., tidl. anvendt betegnelse for bakkerne på den nordlige side af Vejleådal; spec. kaldtes flg. gårde i Skibet sogn for »Underbiergstederne«: Østengård, Over-, Mellem- og NederKnabberup samt Køholt.
- 59) Ud fra kildematerialet anslås Lerbækskolens levetid til ca. 25 år.
- 60) Kalmarkrigen (1611-13), Torstenssonsfejden (1643-45) og kampen mod Carl Gustaf fra 1657-59.
- 61) Se venligst note 43.

- 62) På Hover kirkes alterkalk ses navnet Erich Brockenhuus, dennes (slægtens) våben samt årstallet 1652.
- 63) Skole og kirke i Hover sogn v. L. Lauridsen (side 43-44).
- 64) »Opbudet« er Erich Brockenhuus's fal-lit.
- 65) Christian den Sjette (1730-46).
- 66) Populært kaldet »rytterskoler«. [Om rytterskoler i Vejle amt v. S. Ellkier-Pedersen. [V.A.Å. 1972, (side 9-65)]]
- 67) Michel Schytte var præst i Jelling-Hover fra 1724-43.
- 68) Om Lerbæks historie [fra en uds. i Vejles lokalradio 1985).
- 69) Det var i forb. m. anlægget af kongens private vej ml. Skanderborg og Kolding, at den store Jellingsten atter kom til syne (1589).
- 70) Ole Worm (f.1588, d.1654); dansk læge, oldtidsforsker og runolog.
- 71) Præsteindberetninger til Ole Worm 1625-42. [Aalborg og Ribe stifter. Udg. af Landbohist. Selsk. v. Frank Jørgensen (Kbh. 1970, (side 192)]]
- 72) Om forsvundne storstensgrave, dysser og jættestuer i Tørrild herred v. H. C. Bendixen [V.A.Å. 1960 (side 81-99)].
- 73) Kollegaen i Skibet sogn, herr Jacob Svendsen, skriver i sin indberetning 1638 overensstemmende hermed: »Paa disse stiene mener jeg, att voris gamle cimbri førend de ere løbne ad søen, haffver gjort dieris offer till dieris hedenske affguder, paa det de disbedre lycke oc seir kunde faa imod dieris fiender«.
- 74) Vejle amts stednavne. Gad 1944 (Tørrild herred; side 89-111).
- 75) Se venligst note 41.
- 76) Uhre: »ore« c: uopdyrket terræn/stenet mark/stor skov. Træde: at ligge brak. Denne betydning giver i mods. t. »de gængse« forklaringer mening og kan forsvares af beliggenheden ml. by og land in mente.
- 77) Skibet kirkebog omtaler fra 1672 »Neder Knabderup«, og slægtsforskning har vist, at den forblev i en og samme slægts eje til 1935.
- 78) Se venligst note 48.

Dagbog 1864.

Af Preben Mikkelsen¹⁾

På Børkop lokalhistoriske arkiv be-
tragter vi det som et lykketræf, at vi
har fået fat i en kopi af en dagbog fra
1864.

Det er præstedatteren Agnes Ju-
liette Gad²⁾, f. 14/6 1838 i Herslev
præstegård, der er forfatter til dag-
bogen, som hun begynder at skrive
den dag, krigen bryder ud, den 1.
feb. 1864. Dag for dag fortæller hun
om de telegrammer, der kommer
med oplysninger om krigens gang,
om forhandlinger med fjenden og
med venligtsindede lande, om ryg-
ter vedr. krigen og alt hvad den
medfører af mangler og besværlig-
heder. Men samtidig er der næsten
daglig nogle bemærkninger om hen-
des familie, om bekendte og venner,
om befolkningen i sognet og til dels
andre steder, og man kan ved læs-
ning af hendes dagbog hele tiden
føle, hvordan en almindelig land-
befolkning har oplevet krigen. -
Dagbogen slutter 16. nov. 1864, den
dag man har set de fjendtlige trop-
per drage ud. - Der er altså tale om

en »øjenvidneskildring«, nedfældet
af en person, der dels har været i
stand til at videregive sine tanker og
oplevelser i skriftlig form, og dels
har boet blandt og haft omgang
med en masse mennesker i sognet. -

Dagbogen må vel have størst in-
teresse i Gauerslund, som den for-
tæller om, men også i Vejle og Fre-
dericia må der formodes at være
interesse, idet en del beskrivelser af
episoder i disse byer findes indflet-
tet. - Men i øvrigt vil bogen kunne
læses af alle ud over hele landet som
et tidsdokument. Forholdene har
nok været tilsvarende mange andre
steder. -

Originalmanuskriptet ligger i
Landsarkivet i Viborg. Sandsynlig-
vis er det blevet sendt derop en-
gang, da en præst har skullet rydde
op og sende bøger til landsarkivet.
På Børkop lokalhistoriske arkiv har
man købt en kopi af bogen, som der-
efter er blevet »oversat« fra forfat-
terindens nydelige, delvis gotiske
håndskrift til maskinskrift, hvor-

imod stavemåde, understregninger m.v. er bibeholdt, sådan som Agnes Gad har lavet det.

Vi har lavet et lille forord til bogen samt indsat et par kort over, hvordan landsbyen og sognets vejnet har set ud på den tid. Endvidere er indsat en fortegnelse over, hvem der i dag har de gårde, som omtales i Agnes Gads optegnelser. - Bogen udkom som maskinskrevet duplikat (154 sider) i meget begrænset oplag i 1983.

Hvem var Agnes Gad?

Som nævnt fødtes hun 1838. Faderen, Jørgen Gad³⁾, var da sognepræst i Herslev, hvorfra han 1855 blev kaldet til Gauerslund og Vinding. Han var en stor og kraftig mand, der nød anseelse viden om, hvilket vel har været medvirkende til, at han 1847 blev udnævnt til konsistorialråd. - Der var 5 børn i ægteskabet, først 3 sønner, så datteren Sofie og så omtrent 6 år senere Agnes. - Moderen, Frederikka Dorrothea Kornerup, var ret svagelig, og da hun efter 12 års ægteskab fødte Agnes, slog hendes kræfter ikke til længere. Hun blev sindssyg, men opholdt sig stadig i præstegården, til hun døde 1872. Jørgen Gad døde 1879. -

Jørgen Gads søster, Christiane⁴⁾, flyttede kort efter Agnes' fødsel ind i

Agnes Juliette Gad, Dagbogens Forfatterinde

præstegården, og hun blev en slags reservemoder for børnene, ikke mindst for Agnes, der var spinkel og svagelig. Allerede i 1851 måtte Agnes på Ortopædisk Institut i København p.g.a. en skævhed i ryggen. Selv om opholdet dér varede i 2 år, var hun livlig og glad. Hun sang gerne og var en dygtig sanger ligesom faderen. Hendes evner var gode og alsidige, og selv om hun

stedse var svagelig og sart, så var hun urokkelig i sin religion, i sin familiesamhørighed og i sin omsorg og omtanke for sine medmennesker.

Hendes omgangskreds var hovedsagelig kusinerne fra Gammelby præstegård samt diverse præstedøtre fra egnen. Desuden sluttede hun inderligt venskab med møllerdatteren Kirstine Madsen⁵⁾ fra Børkop Mølle. -

1.7.1880 (året efter faderens død) flyttede de to søstre til »Bakkely« i Børkop. Det var den tidligere kapellanbolig, hvor først pastor Ohrt, siden pastor Hagemann havde boet, som nu ved brødrenes mellemkomst blev overladt Sofie⁶⁾ og Agnes Gad som bolig. Agnes havde i 1873 fået at vide, at hun led af en uhelbredelig underlivssygdom, og i mange og lange perioder, såvel i præstegården som i »Bakkely« var hun sengeliggende og meget svag. Men hver gang kom hun sig igen, og humøret var stadig det samme. - En lærerinde i Gauerslund, Kamilla Hagemeister⁷⁾, boede hos de to søstre i »Bakkely« i de omtrent 4 år, der gik, indtil Agnes døde 19/5 1884. -

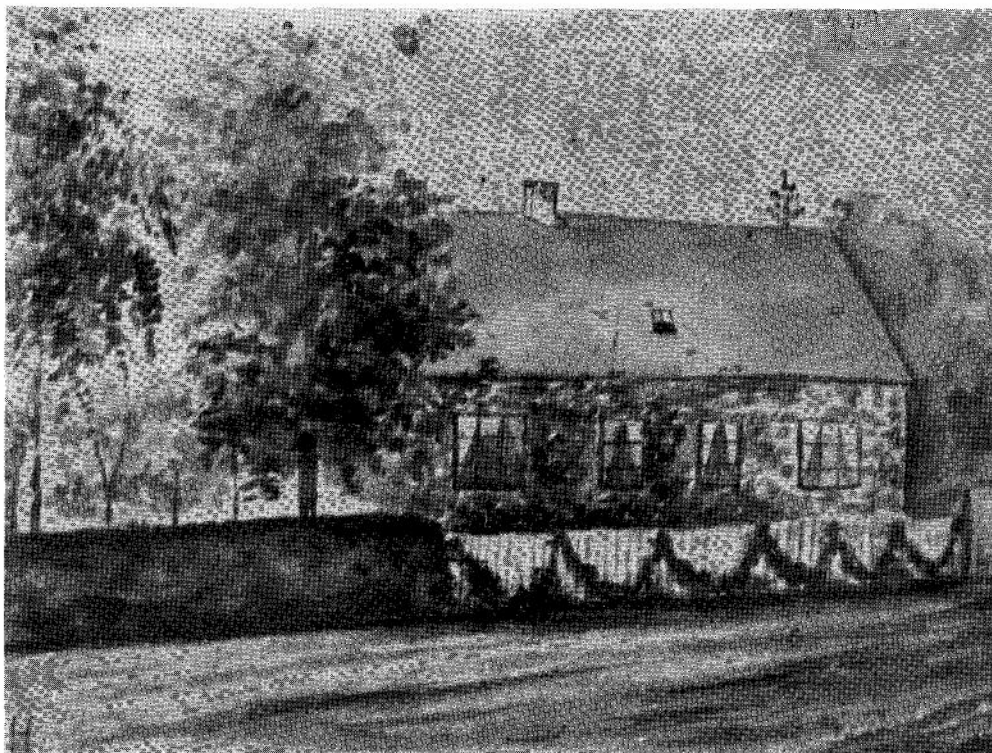
Begravelsen forestodes af hendes broder, provst Pram Gad, den 24/5, og da var omtrent hele sognet med. Der blev båret sænkede faner foran kisten, der af unge mænd fra sognet

Provst Gad

blev båret hele vejen fra »Bakkely« op til Gauerslund kirke. -

I efteråret 1884 skrev søsteren Sofie Gad 43 sider erindringer om Agnes. En kvinde, Anna Dorph, hvem Agnes havde sluttet varmt venskab med under sine hospitalophold i København, supplerede med 28 sider minder iblandet brudstykker af breve, som hun havde modtaget fra Agnes. Disse to epistler blev sammen med gravtalerne

ved provst R. Assens (Gauerslund) og broderen Pram Gads tale, samlet til en lille »håndskrevet« bog, som Sofie fik lavet »Til Minde om Agnes Juliette Gad. For Venner.« -

Bogen er trykt i Chr. J. Tauber's Bog- og Steentrykkeri. Oplaget er ukendt, men arkivet har fået et eksemplar skænket.

Enkelte pluk fra dagbogen

Det vil naturligvis kun være muligt at trække ganske enkelte »smagsprøver« frem, og disse er mere eller mindre tilfældigt valgte.

»Bakkely« Akvarel udført af Frk. Hagemester 1898

Lad os begynde med et notat fra 10. febr., hvor der bl.a. skrives om, hvordan broderen Pram kan komme videre på sin flugt fra Sønderjylland via Gauerslund præstegård mod Sjælland:

»Vi have idag Tiendegilde, Mange Rygter diskuteres oppe i Storstuen, hvis Paalidelighed dog maa meget betvivles. - Sognefogderne have faaet Melding om, at Fredericia iaftes er bleven erklæret i Belej-

ringstilstand. Nogle méne, den er lukket(?) - Snefoget vedvarer voldsomt! - Vi lægge saa smaat Planer med Pram om, hvis hans Rejse skulde blive stoppet over Snoghøj, enten p. G. af Uvejret, Troppefor-sendelserne el. Tydskernes Indtrængen i Jylland, - han da med J. Steffensen muligen kunde undslippe ved at faa Povl Bjerre til, fra Brejninge Mølle af at ro dem til Strib. Uh! i denne Kulde! Men det kunde blive en hél romantisk flugt!«

Den 20. febr. går der mange rygter om, hvor nær fjenden er kommet:

»De mest forskellige og selvmodsigende *Rygter* cirkulere her paa Egnen i disse Dage. Stemmemester Toft fortalte idag, at han og Pastor Jacobsen næsten ikke havde været iseng inat i Pjedsted, paa Grund af, at Tydskerne sagdes at være i Højen og Smidstrup og at kunne ventes hvert Øjeblik. Dog fortalte Karle, som havde været tilsagt til Ægt og netop kom tilbage fra Kolding, at der endnu var roligt igaar Aftes. - Møller Madsens Karl var iformiddags gaaende i Vejle for at hente Medecin til den stakkels Md. Madsen, som vedbliver at være meget svag. Han maatte da passere den firdobbelte Forpostkjæde, saaledes som vore Folk have slaaet den om alle fire Kjøbstæder her, - og var

nær ikke kommet frem. Dog slap han igjennem, da han overbeviste dem om, at han gik til Apotheket for en Syg, Man rev et Hjørne af Recepten, for at kjende ham igjen, naar han kom tilbage, og paa dette Pas er han naaet hjem igjen. - Det er allerede sildigt; Gud véd, om Barbara Postkone ikke er bleven anholdt? -

Kolding er nu forladt af vore Tropper. - Telegrafforbindelsen sammesteds er afbrudt og Kontoret rømmet. Ligeledes er al Postforbindelse dermed afbrudt. -

Det skal være ganske vist, at en lille preussisk Patrouille er bleven truffen imellem Kolding og Gudsø og dér tagen tilfange, hvilken lille Affaire skal have kostet to Danske Dragoner Livet«.

Dagen efter fortælles om karlen, der har deltaget i den befalede pligtkørsel til Fredericia:

»Christen Munk er kommen hjem fra Fredericia, men skal atter imorgen tidlig møde i Ægtkjørsel. Igaar vare omtrent 200 Vogne tilsagt, men Ingen mødte, da man frygter Indespærring i Fæstningen; men idag have ridende Patrouiller været ude, for at inddrive Vognene. Nogle mene, Ægten vil vare 8 Dage. -

I Eftermiddag er her i Byen oppe hos Søren Jessens en mistænkelig

Person, som nogle mene er Spion(?) Han er en Svensker, bliver nu her inat. En Anden blev forleden stoppet oppe i Andkjær.«-

28. febr. er fjenden i umiddelbar nærhed:

»Hen ad Eftermiddagen naaede det foruroligende Rygte os, at en Afdeling Preussere havde været paa Follerupgd. for at tale med Herredsfogden. Og det er desværre sandt nok; thi Broder Frits, som virkelig i Mørkningen kom til os, Fjender og Uføre tiltrods, er gaaet igjennem Herslev for med det samme at sé til Fru Schjerning⁸⁾. De havde

*Gauerslund Præstegård o. 1850
Hovedindgangen vender mod gårdspladsen*

rigtig været der og nøjagtig undersøgt alle Gaarde, om der maaske skulde være danske Soldater der. En var saaledes kommet galloperende ind i Præstegaarden med den spændte Pistol udstrakt foran sig. Et opbyggeligt Syn for den stakkels Fru Schjerning i sin Ensomhed! Jeg vil dog haabe vore kjære Gjæster velbeholdne have naaet Hjemmet. Preusserne havde jo dog igjen trukket dem tilbage.«

Om krigshandlinger i Vejle læses 9/3:

»Aften: Nu kom Marie Rugballe, og har da rigtigt nok været i Vejle, men traf naturligvis alle Kontorer lukkede. Der skal iaftes være faldet en gruelig Mængde Østrigere, idet de Danske, dem uafvidende, havde barrikaderet Skovene paa den anden Side Byen stærkt, saaledes at Kuglerne strøg hen over hele Vestergade. Da Mørket idetsamme faldt paa, haabe vi, at det er lykkedes Vore at trække sig tilbage i nogenlunde Orden.«

Den 10/3 hører vi om, at der skal leveres madvarer fra præstegården (ligesom fra alle andre):

»- I dette Øjeblik kommer Befaling om Leverencen, som er meget stor: 20 Pund Hø, 25 Pund Brød og 2 Fdkr: Kartofler pr: Tønde Hartkorn. - Det skal leveres straks; med Hensyn til Brød, er det os aldeles umuligt. Det vil være netop vor Bagerovn fuld, og vi have kun en 13-14 Brød. - Og dette er jo kun en ringe Begyndelse! -«

Herslev præstegård, hvor Agnes Gad er født, bebos af enken efter pastor Schjerning. Hun har stor indkvartering. 13/3:

»I Præstegaarden laa 4 høje Officerer, 11 Underofficerer og 92 Mand Menige. Officererne maa Fru Schjerning beværte, hvilket er

yderst besværligt, da Kjød, Smør, Æg osv.: næsten ikke ere til at opdri- ve for Penge, da Alle naturligvis ere udspiste. De Andre faa dog Naturalforplejning. Men at det er umuligt at holde blot nogenlunde Orden med Sagerne, falder af sig selv. Soldaterne løbe fra hele Byen af og hente af hendes gode Brænde, som det, der er nemmest at komme til. Sofie mødte En i Porten, som rendte med en Buddingform o: s: v: - Fru Schjerning er ikke videre godt tydsktalende, saa »das Fraulein« i et væk maa holde for. I Mangel af hende kunne ogsaa »die kleinen Schwarzen« bruges! -«

Forfatterinden beskriver en del personer, såvel venner som fjender, f.eks. 19/3:

»Baade Oberstlieutnanten, en høj, mager Mand paa en 50 Aar med et ægte Kriger-Ansigt, og Orden på Brystet, og Adjudanten, med det sorte, krøllede Haar, havde et særdeles behageligt Ydre. Det var »das Königlich-Kajserliche achtzigste Infanteri-Regiment«, jeg troer 6te Division. Af de Menige interesserede mig mést en høj smuk Karl med kulsort Haar og aldeles olivenfarvet Hud, som ikke havde været her i en halv Time, før han havde fortalt Folkene, at han *ingen Østriger* var, men en Italiener. - Deres Uniform var blaa Bukser

med hvide Snorer nedad Benene, hvide Baistrøjer, og dito dito med en saa ubetydelig Snip bag, at de umulig kunne fortjene Navn af Kjole; paa de sidste karmoissinrøde Snorer på Opslagene. Meget grimme, men rigelige lysegraa Kapper.«

Den 23/3 går det løs i Fredericia:

»Man siger, der skal være brændt 29 gaarde i Fredericia, hvoribland Kjøbmand Byberg's. Iøvrigt gaaer det dog vist *meget tvivlsomme* Rygte, at en Brigade Østrigere igaar skulle have givet sig tilfange (?) - *Aften*: Fader og Sofie vare en lille Tur i Herslev ieftermiddags. Der vare de netop ifærd med at modtage ny Indkvartering: En General med 4 Officerer og 16 Tjenere, samt Heste og Bagage. I Byen sagdes at skulle fordeles 2000 Østrigere. - En af Officererne kom ind for at hilse paa Familien; det var en stortalende, ægte Kajserligsindet med et brændende Had til alle Preussere, hvilke han hvert Minut skosede til.«

At fjenden kunne være barsk, ses af en episode ved Rosenvold d. 30/3:

»Det siges som ganske bestemt, at Endél af vore Folk iforgaars Aftes landsatte paa Rosenvold, førte af en Damper med nok et Fartøj paa Slæbetoug, gik op til Bredel og overrumplede en Afdeling preussiske

Husarer, imellem 30 og 50, som de i en Fart førte med dem, med samt Hestene, som man dog ikke gav sig Tid til at faa sadlede. En større Afdeling Preussere kom kort efter til og bemægtigede dem det tilbageblevne Sadeltøj, samt *stak Ild paa Gaarden*, hvor Affairen var foregaaet, forbydende Folkene at redde det Allermindste. - Derefter skal der endnu igaar Morges være forefaldet en lille Træfning, hvor de Danske fangede nogle Fodfolk. -«

Om fjendens forsøg på at fange danske soldater fortælles den 31. marts:

»Vi vaagnede inat ved at høre Fader ivrig brække paa det Tydske og flere Mænd trampe om i Korridoren og Kjøkkenet. Straks derpaa blev Døren stødt op; en Bajonet kom først ind, saa hele Gevæhret med samt Personen, der førte det, og som havde et tændt Lys i den anden Haand, hvormed han lyste Værelset op og ned, - temlig ubehageligt for Sofie, som netop var sprunget ud af Sengen og havde begyndt at klæde sig paa. Det var fire Østrigere, som foregav at lede om »de Danske«. Da de hermed ikke mente os, men kun danske Soldater, tridsede de lidt efter af igjen, efter at have bestilt Kaffe, stegt Flesk, Brød og Brændevin til omtrent Klokn: 8, naar de vendte tilbage fra

Strandvagt, som holdes ved Brejninge Mølle. -«

11. april ses en vis indignation over, hvad en fjendtlig soldat har lavet:

»I dette Øjeblik kommer Peder hjem fra Marken og fortæller, at Tydskerne have taget Christen med Heste og Vogn derude paa Marken og ere kjørte afsted til Vejle med ham! - Gud véed, hvorledes man skal faa Sæden i Jorden iaar? Fader, som var derude og søgte at forhindre Sagen, blev truet paa Livet af en enkelt *menig Soldat*, der satte ham Bajonetten for Brystet, og mutters éne krævede Befordringen. Det er et dejligt Røver-Regiment! -«

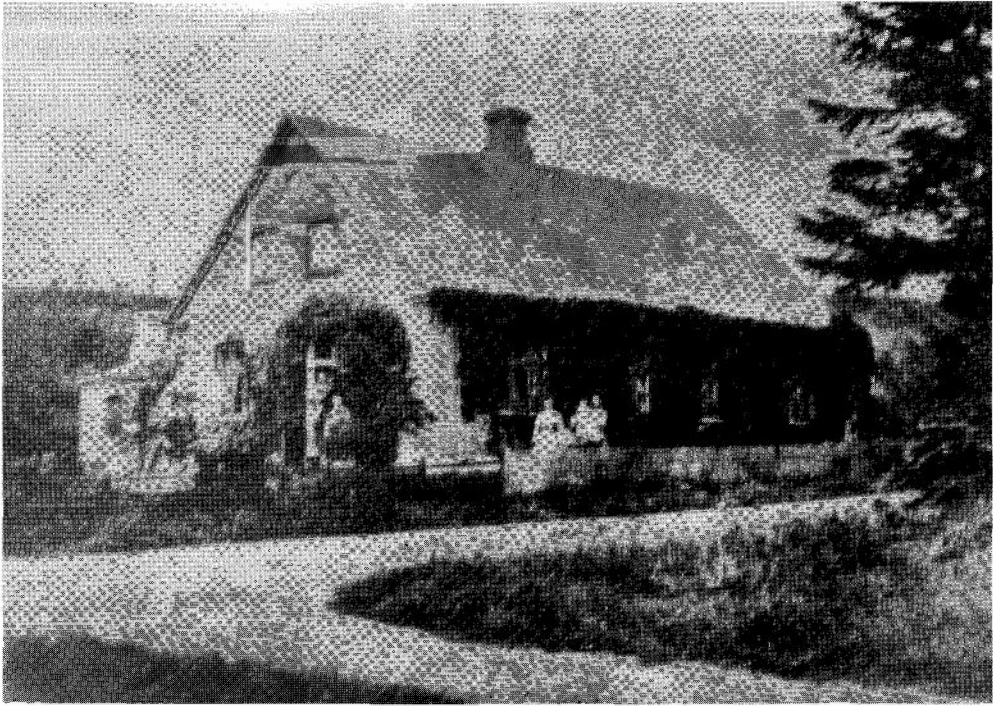
Og en anden slags optræden, som fandt sted 4 dage senere, den 15. april:

»Trine Kokkepige, som igaar Formiddags fik Lov til at gaa til sine Forældre paa Højrup Mark, havde imidlertid sine smaa Æventyr at berette, da hun kom til Herslev for at kjøre hjem med. Paa Follerup Banke mødte hun en to-tre Østrigere og En af dem løb hen og stak hende en Rose paa Brystet under de Andres Jubel. Det kunde nu være fornøjeligt nok; men ak, »der gives ingen *Roser* uden *Torne!*« - Henimod Højrup kom en anden Soldat henimod hende, som i Begyndelsen ogsaa viste sig særdeles forekom-

mende og bød hende Armen. Men da Trine ikke syntes herom, men skubbede Fyren fra sig uden videre, blev han fornærmet og gjengældte med saa drøje Puf, at Trine tilsidst fløj ned i Grøften og helt ind i en Tjørnebusk, som rev baade hendes Tøj, Ansigt og Hænder temlig ublidt. Medens hun søgte at komme løs fra denne, kom til hendes Held en større Afdeling Soldater marcherende, og hendes uridderlige Ridder tøflede af. Men hendes mange Rivter have efterladt en Erintring om ham!«

Det var med en vis ubehag, at præstefamilien opdagede, at deres gode ven assessoren på Karensdal⁹⁾, havde en vis omgang med fjenden. Den 20. april:

»Dette Sammentræf var naturligvis os, som ikke pleje Venskab med de fjendtlige Officere og mindst igaar var oplagt dertil, meget ubehageligt. Assessoren modtog ham imidlertid forekommende og viste ham en Opmærksomhed, som var rént ud fornærmelig imod os. - Sofie og jeg ere ogsaa enige i, *ikke* at aflægge flere Vesitter der, saalænge Tydskerne ere i Jylland. Agnete og Konstance vare ogsaa *meget trykkede* ved Lieutenantens Besøg; men Assessoren forlanger udtrykkelig af dem, at de skulle være venlige og fo-

rekommande imod de fjendtlige Officerer, som komme der! --«

»Den 30. april er der stor forvirring:

»Den store Nyhed beskjæftiger os Alle! Det er et Facta, at *Fredericia* igaar Middags har aabnet sine Porte og nu er besat af - Østrigerne! Baade Preusserne og vi sé tvivlende paa hinanden: Hvad har dette at betyde? --«

Den 18. juli regner man nok med, at det hele er ved at være forbi:

»I *Slesvig* skulle samtlige Embedsmænd have faaet Befaling til at

»Bakkely« - senere Jordemoderbolig, foto 1905.

underskrive en Erklæring om, at de ansé Hertugdømmerne for stedse skilte fra Danmark! - Naturligvis nægte de Fleste dette, og blive derfor i Masse afskedigede.--«

Og den 2. august:

»I dette Øjeblik fortælles der, at vi have sluttet Fred - ? --- Betingelserne skulde være de 3 Hertugdømmers Afstaaelse, men ingen Krigsomkostninger? -- Vi er gruelig spændte! --«

Endelig rykker vi frem til 16. november:

U D M A R C H E N

»Den 16de ds: have vi séet de sidste Tydskere, de droge bort om Morgenen tidligt - eller er det en Drøm, vil virkeligt ingen Andre afløse dem? Øjet séer endnu lidt sky til alle Sider! -- De sidste Fjender vare iøvrigt meget skikkelige og nette imod os.«

Og dagbogen slutter med ordene:

»Kongen har man ej ret Tillid til; - dog det er umuligt - ham gjøre de Uret. Men *har Nogen?* forraadt sit Fædreland, da være Gud ham naadig! --

Et bittert, langt og trangt Aar er gaaet, siden Kong Frederik lukkede sine Øjne. -

O, Gud sende dog Danmark lidt Solskin atter! --«

Noter:

- 1) Preben Mikkelsen, f. 5/3 1934 Nørlem v. Lemvig. Lærereksamen 1955 (Th. Lang, Silkeborg). Nu skoleinspektør ved Gauerslund skole. En af lederne af Børkop lokalhistoriske arkiv.

- 2) Agnes Juliette Gad, f. i Herslev 14/6 1838, d. 19/5 1884 i Bakkely i Børkop.
- 3) Jørgen Gad, f. 14/9 1799 i Rø på Bornholm, blev i 1855 sognepræst til Gauerlund og Vinding. Han havde 1824-1832 været præst på Færøerne og fra 1832 til 1855 i Herslev-Viuf. Han døde i Gauerlund 3/7 1879.

Han blev gift med Frederikka Dorothea Kornerup i 1826. Hun døde i Gauerlund 17/6 1872, men var »forstanden berøvet fra sit 38. år«, muligvis i forbindelse med fødselen af datteren Agnes.

- 4) Tante Jane: Christiane Marie Gad, f. i Rø 1/7 1803, er søster til præsten og boede hos familien i præstegården. d. i Gau.pgd. 31/3 1875.
- 5) Ane Kirstine Madsen, datter af møller Knud Madsen, Børkop Mølle. f. 15/11 1846.
- 6) *Sofie*: Line Sofie Gad, f. 28/3 1833, præstens datter. d. Kbhvn. 13/4 1911.
- 7) Kamilla Hagemeister ved vi ikke meget om. Hun var lærerinde, flyttede vist med Sofie Gad til Kbhvn. efter Agnes' død. Sofie Gad forfattede 1902 en sang til deres 25-års »venskabsjubilæum«, hvor K. H. tilsyneladende har fået en ametystbroche med hvide perler om.
- 8) Fru Schjerning enke efter præsten Ludvig Ensenius Schjerning i Herslev. Han var kommet 1856 og døde 1863.
- 9) Jens Gert Bolvig, krigsassessor, f. 21/6 1788 på Nebbegård, d. 15/9 1864 på Karensdahl, ejer af gården Karensdahl i Pjedsted, lige ved Brøndsted by. Karensdahl var i øvrigt enkesæde for Nebbegård.

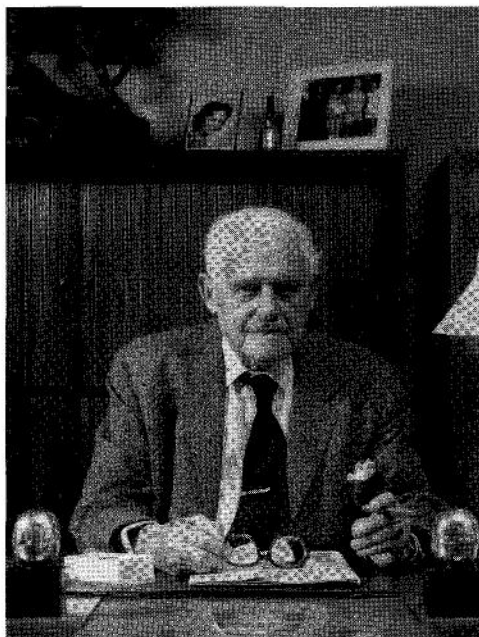
Barndomserindringer og betragtninger fra min fødeby Vejle

Af Otto. J. Bruun¹⁾

Vejle var et dejligt sted at blive født og opvokse. Alene dens skønhed er så enestående, at der i løvspringstid kun er ét sted i verden, der kan konkurrere, og det er indsejlingen til Rio de Janeiro i Brasilien.

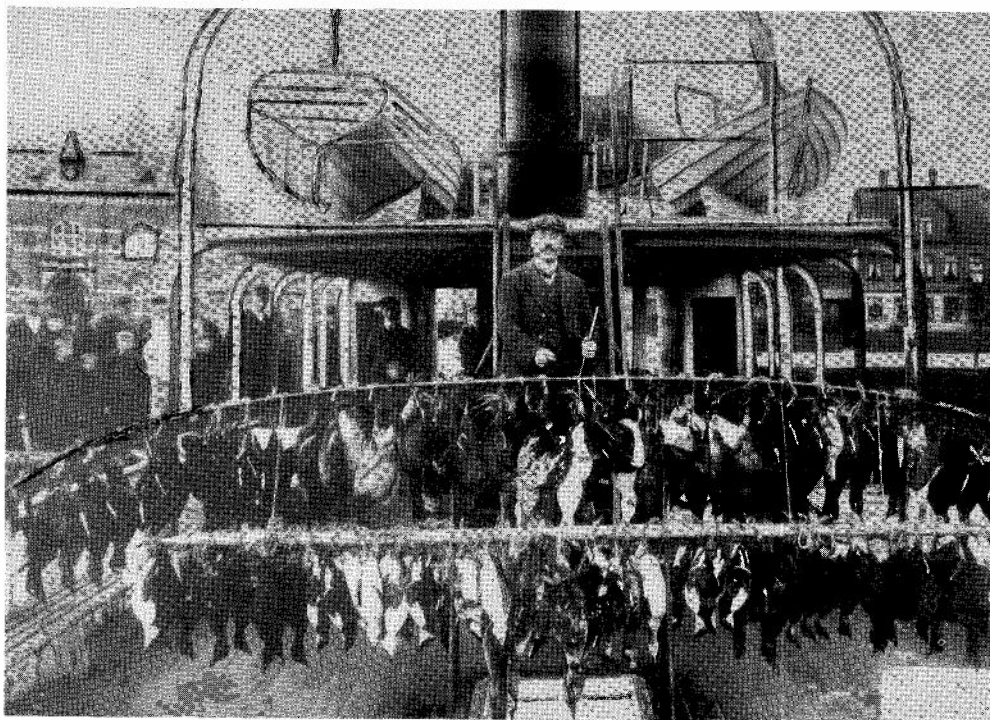
Vi kan godt begynde med Vejle fjord, som var det centrale. Den blev besejlet af små fjorddampere, som jeg oplevede blive til den ene efter den anden, og som var det eneste færdselsmiddel mellem de mange forskellige steder ved fjorden.

Den første hed »Delfinen«, og den var af ganske særlig interesse, fordi vi drenge fra gulvet kunne stå og se den lille dampmaskine køre op og ned. Det er mærkeligt, at jeg i dag ca. 85 år efter ville være i stand til at tegne en skitse af den lille dampmaskine. »Delfinen« havde den fejl, at den ikke var søstærk, og ved skyttehusbroen var der kun ét

*Direktør Otto J. Bruun
M.Ing.F., M:ATV*

sted, den kunne lægge til uden at gå på grund.

Kunsten stiger, og det næste skridt fremad var båden »Falken«. Den var dobbelt så stor som »Delfinen«, men havde for os drenge også den store fordel, at man kunne stå udenfor og se og høre maskinen køre. Den var så søstærk, at den kunne gå helt til Munkebjerg og Tirsbæk i godt vejr. Selskabet ejedes af skibsreder Carl Hansen, der boede på Havnepladsen, og han fortsatte med at udnytte trafikken til de dejlige steder ved fjorden uden at tænke på, at en skønne dag lurede katastrofen over hans hoved i form af landeveje. Skibsrederen havde en

Fjordbåden »Carl Hansen« vender hjem efter en jagt-udflugt på fjorden. (Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv).

søn, Holger, der udmærkede sig ved at have en sejlbåd med karmoisinrøde sejl. Der findes mange måder at hævde sig på.

Udviklingen gik videre, og det næste skud på stammen hed »Munkebjerg«, en dejlig båd i »oceanstil« og stor nok til at gå helt ud til Fakkegrav. Jeg husker den særligt, fordi jeg i et jagtselskab lejede den til en andejagt på Lillebælt.

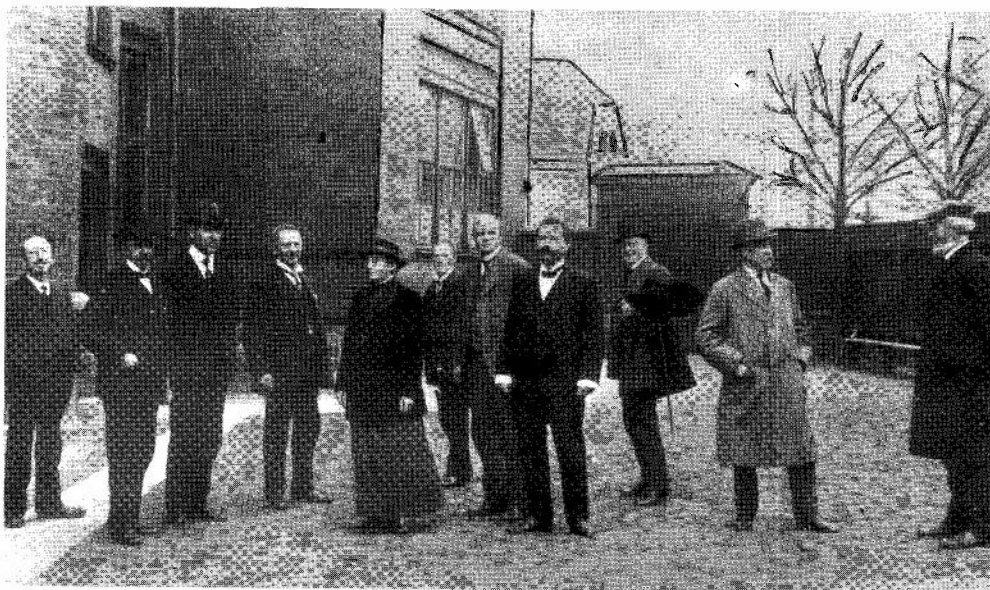
Men der var hausse i skibsfarten på Vejle fjord, og den nyeste båd kom til at hedde »Skjold«, og den var en grad større end »Munkebjerg«. Nu skulle det gå fremad og opad, og så kom båden »Hvidbjerg«. Ulven var den autovej, der blev bygget langs med fjorden både på sydsiden og nordsiden. Nu kunne vi komme til Munkebjerg på 1/2 time, og så var der ikke brug for »oceanbåde«. Det var det største tab, der overgik min fødeby efter min barndom.

Så springer jeg tilbage til Vejle, hvor jeg fortæller Dem nogle af mine indtryk af byen som dreng. Jeg glemte en vigtig ting, og det var, at der for enden af Vestergade ved foden af Beriderbakken lå Vejle Chokoladefabrik. Direktøren hed Vinkel, og man kunne ikke undgå at se, om han var på kontoret, når man gik forbi, for hans skallede isse stak frem i vinduerne. Han havde 2 sønner, som det for os drenge gjaldt om at holde sig gode venner med, hvis vi kunne lide chokolade.

Min skoleuddannelse begyndte i frk. Madsens børnehøje på Dæmningen, og da jeg blev 6 år, kom jeg over i Seligmans forberedelsesskole, der var forløber for den frygtindgydende Latinskole, der lå på den anden side af vejen. Jeg nåede så at komme over i første forberede-

delsesklasse i Latinskolen. Det hed den dengang, men så begyndte Danmark at blive et demokratisk land, og så var det selvfølgelig alt for fint at gå i en latinskole, der derfor blev døbt om til Vejle Højere Almenskole. Jeg kan ikke huske, at den fik særlige ændringer på uddannelsen, der bestod i i hvert fag at have en lærebog, som vi fik et stykke for i at læse hjemme for så at blive hørt af læreren i skolen næste dag.

Jeg kan huske nogle af lærerne. I første klasse var der rektor H. A. Krarup, som i sin privatlejlighed på 2. sal havde et spanskrør, der satte røde mærker på ryggen, som selvfølgelig med stolthed blev vist frem. Så var der Jakob Alsted. Han var lærer i engelsk, og jeg fik altid ug, måske fordi Alsted var elev af min morbror, den berømte sprogforsker professor Otto Jespersen. Så var der Rasmus Olesen kaldet »Ri-Ra«, fordi han var så jysk, at alt, hvad han sagde, lød som »Ri-Ra«. Han var vores lærer i fysik, men glemte sommetider at låse døren til fysikværelset, hvor vi fandt materiale til stinkbomber etc.. Gymnastiklæreren hed cand.phil. Chr. Ishøy, der også holdt justits i skolegården; som spadserestok anvendte han en tynd spanskrørspisk, der kom i brug, hver gang to drenge kom op at slås. En anden lærer kaldte vi Tykke-

Olsen. Vi havde ham i latin, og resultatet blev en pind til hans ligki-
ste.

Den vigtigste lærer af dem alle sammen for os drenge var B. M. Jensen, kun kaldet B. M. Han formåede at gøre undervisningen i »idiotfagene« naturhistorie, geografi interessante, og han tog os med ud til de forskellige industrier i Vejle. Jeg kan endnu huske de enkelte maskiner og deres funktion. Det var først og fremmest Hess' Jernstøberi og Steensens Margarinefabrik, og så var der spinderierne. Derved blev B. M. pioner i den skolebevægelse, der nu er opstået med at gøre undervisningen erhvervsinteressant.

Lærerpersonalet ved Vejle Latin og Realskole fotograferet i skolegården o. 1915.

Fra venstre ses lærerne Alsted, Herskind, Baark, B. M. Jensen, Britta Wulff, Lauritzen, Bonde, Orluf, Ishøy, rektor Kanaris-Klein og Olesen.

(Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv).

Til slut skal jeg nævne en kvindelig lærer, frk. Britta Wulff, som vi drenge selvfølgelig betragtede som en forsmædelse, og vi gjorde, hvad vi kunne for at gøre hende livet besværligt. Sådan var det i en typisk skole i min barndom, og i princippet har det vel ikke forandret sig så forfærdelig meget.

Bag ved skolen var der en trekantet grusplet, og når gemytterne kom i køg i skolen, så lød det altid: »Kom an på trekanten«. Det kom jeg også

et par gange, mest med Desse Møller, søn af læge, dr. Ludvig Møller. Jeg var ikke nogen stor slagsbror, så det var nok mig, der fik de fleste tæv.

Der var i Vejle 2 skoler: Latin-skolen, hvor man betalte skolepenge, og Friskolen, der var gratis. Eleverne på Latinskolen hed »latinpærer«, og på Friskolen hed de »friotter«, og naturligvis var der permanent krig imellem de 2 grupper af elever. Det foregik ved nogle mere eller mindre drabelige slagsmål i Nørreskoven eller Stampeskoven.

Hvert år havde vi skolebal, og en af dansene hed kotillon. Der kom en pude med fine papirdekorationer ind midt på dansegulvet, og så skulle herrerne og damerne gensidigt vælge en dekoration og dekorere sin udkårne. Det hørte absolut med til et skolebal.

Vejle udmærkede sig ikke frem for andre små danske provinsbyer, men vi var dog stolte over, at den havde 14.000 indbyggere imod Fredericia, der kun havde 10.000.

Der blev bygget en ny amtmandsbolig, og amtmanden hed Vilhelm Bardenfleth. Amtmandinden lavede en danseskole i amtmandsboligen, hvor »de fine« borgeres børn blev inviteret til at deltage, og dem hørte jeg til.

Og så skal jeg komme til noget af det, der i øvrigt karakteriserede livet i den lille provinsby. På kongens fødselsdag marcherede musikdirigent Johs. Nielsen med et orkester på 12 mand truttende gennem byen, og alle gadedrengene løb bag efter. Orkestret udmærkede sig særligt ved at optræde i mørke frakker, sort hat og brune sko.

Af andre begivenheder skal jeg nævne skyttefesten, der foregik i Skyttehuset, 1/2 times kørsel uden for byen. Den stod i en stor, flot og velplejet have med en stor restaurant, en dansesal og en koncertpavillon.

På festdagen var der riffelskydning efter en udstoppet ørn, der blev sat op på en lang stang, og den, som fik den sidste fjer fra ørnen, blev udnævnt til fuglekonge og skulle være foresiddende ved en stor middag. Det at blive fuglekonge var ikke helt at foragte, da der medfulgte en værdifuld gave, f.eks. et spisebestik på 6 skeer og gafler i sølv. A propos, så blev min far engang fuglekonge, og jeg har endnu i mit hjem en del af bestikket.

Vejle var efter forholdene en betydelig industriby. Den største virksomhed var C. M. Hess' Jernstøberi, der lå i Grønnegade. Det, jeg husker bedst, er dampmaskinen, som trak slibemaskinerne. Der var

et meget stort drivhjul med en drivrem, der trak dynamoen. Min største fornøjelse var at sætte pegefingren 6 tommer borte fra det kørende drivhjul, hvorved der udspandt sig en lang gnist imellem hjulet og pegefingren. Så blev fabrikken så stor, at der måtte oprettes en ny afdeling i engene.

Det var skik og brug, at man i skolen havde en hjerteven, og Harald Hess, kaldet Halle, var min ven, så jeg kom derved til at kende alle afdelingerne i fabrikken nøje. Venskabet foregik på den måde, at en af os gensidigt var hos den anden, fortrinsvis efter skoletid om eftermiddagen og middagen, og så fik vi 10 øre om ugen i lommepenge af værtsfolkene. Hos mig begyndte vi med 5 øre, men så satte Hess det op til 10 øre, og så blev vi nødt til at følge med.

En anden stor begivenhed i Vejle var børnehjælpsdagen og det årlige efterårsmarked, hvor man for et lille honorar kunne se et eller andet vidunder i et telt. Jeg husker, at et af disse vidundere bestod i at se en mand, der havde været med i Boerkrigen; han havde et hul igennem maven, som man kunne kikke igennem og se sin egen pegefinger på den anden side. En anden seværdighed var en dame med en meget stor barm, den blev benyttet til at lægge

et bræt over, og så kunne man for 10 øre få lov til at stå på brættet under behørig beskyttelse, da underlaget ikke var særlig fast.

Så var der selvfølgelig en karrusel, hvor man enten kunne ride på en hest eller sidde i en stol.

På børnehjælpsdagen fandt der indsamlinger sted, dels med raslebøsser og dels ved teltforestillinger. Jeg vil begynde med at fortælle om teltforestillingen. Der var et stort telt med udstilling af alle mulige mærkværdigheder, og når man var færdig med at se på dem, så skulle man ud og blev dybt skuffet ved at høre, at det kostede 10 øre at komme ud.

En lille ting, som står stærkt i min bevidsthed, var en hændelse på børnehjælpsdagen. Byens fine damer gik som nævnt rundt med raslebøsser. Jeg havde af mine forældre fået 1 krone til at solde op til de forskellige fornøjelser. En datter af fabrikant Hess, frk. Isa Hess (en ualmindeelig sød og tiltalende pige), raslede foran mig. Jeg stod med min krone i hånden, og den forsvandt ned i hendes bøsse som det sidste, jeg ejede, og så gik jeg forresten hjem og tudede. Men jeg har aldrig fortalt Isa om hændelsen.

Jeg glemte at fortælle, at en af de vigtigste forestillinger ved årets

marked var professor Labri, der optrådte som tryllekunstner.

Markedet var selvfølgelig til ære for omegnens bønder, hvor konerne kom ind i deres fineste stads og sluttede sig sammen i klynger på torvet, hvor seks tilsammen med deres struttende skørter fyldte en halvgade. En af min bror Henriks og mine værste narrestreger var at smyge os bag en sådan klynge og sy skørterne sammen, hvilket til slut gav vild forvirring.

Vi havde selvfølgelig også politi i Vejle. Det bestod af en politibe-

Den første Børnehjælpsdag i Vejle. d. 23.6.1904. Optog med vogn og hund passerer igennem Kirkegade. (Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv).

tjent, der hed Andersen, og som vi kaldte »Politiandersen«. Hans hovedfunktion var med råbet »Tilbage drenge!« at give plads for en procession af en eller anden art.

Min bror Henrik og jeg gik til præst og blev konfirmeret af pastor Chr. Henrik Christensen (senere provst). Det foregik i Sct. Nicolaj Kirke, hvor pigerne i deres hvide

stads stod på den ene side af koret, og vi drenge på den anden side, og så gik pastoren på omgang fra den ene til den anden og sagde et par kristelige ord i dagens anledning. Han lagde hånden på mit hoved og sagde »Do Otto, tror du på det evige liv?« Jeg tænkte mig lidt om, og en djævel stak mig i sjælen. Tænk, hvis jeg i nærværelse af alle Vejles gode borgere havde sagt »Nej«, så var der blevet opstandelse, og det var kommet til at gå ud over mine forældre. Jeg sagde derfor efter nogen betænkning »Ja«, og forresten er det den rene sandhed, da jeg ellers ikke ville eksistere.

Det kneb sommetider med tilslutningen til pastor Christensens gudstjenester. Samtidig var der i en lille landsby en mil fra Vejle en præst, hvis gudstjenester jeg engang imellem med mine forældre deltog i. Denne præst havde evnen til at tale til mennesker, og vi stod i kø langt ude på vejen for at komme til. Det var pastor Larsen i Hover kirke.

Det var i min barndom i »de gode kredse« skik, at børnene skulle lære at spille et instrument, almindeligvis klaver. For mit vedkommende blev det violin, hvad enten jeg havde gehør eller ikke. Jeg kan huske den første violin, der blev købt. Den kostede 18 kr. og den havde indeni en klisterseddel, der kaldte den for

»Stradivarius Cremonensis« a propos verdens mest kostbare violiner.

Om eftermiddagen drog jeg med violinen i en violinkasse gennem Kirkegade og Havnegade ned til havnen, hvor min violinlærerinde frk. Jørgensen regerede. Frk. Jørgensen var datter af kgl. vejer og måler Jørgensen. En violinbue kunne også bruges til at give et knubs i hovedet, og jeg fik nogle stykker af frk. Jørgensen. Forresten havde jeg i mine sidste skoleår meget stor glæde af violinen, da jeg blev medlem af Vejle bys lokale orkester, der blev dirigeret af en dame, der havde været i Amerika og derfor blev kaldt Miss Pearson.

Det var vores engelsklærer Jakob Alsted, der organiserede et skoleorkester, hvor vi en gang om ugen mødtes i hans villa på Beriderbakken og spillede. Vi var 10-12 drenge i orkestret. Jeg spillede 2. violin og fik bagefter at vide, at jeg var til stor støtte for orkestret, fordi det var mig, der holdt takten uden at bekymre mig særligt om selve det musikalske. Vi blev så dygtige, at vi dannede »Vejle Bys Orkester« og gav koncert i teatret.

En anden ting, der gjorde Vejle til et eldorado for en dreng var vintersporten. Jeg husker ikke nogen vinter, hvor der ikke var både tilstrækkeligt sne og is, og det kunne

lede tanken hen på, at jorden i mellemtiden måske har drejet sig $1/2^\circ$ i forhold til solen, når vi sammenligner med de ustadige vintre, som vi nu har. Vejle var et eldorado på grund af de høje bakker, hvor jeg skal nævne Jellingvej, Horsens Landevej, Ømkulerne mod syd, og mod syd Skovvej, der førte fra Jørgen Sørensens gård ned til Fredericiavejen.

Vi 'kælkede' ikke, det overlod vi til pigerne. Vi rutschede på lave slæder af træ, enten med helrundjern eller halvrundjern. 2 eller 3 passagerer blev placeret foran med benene på skrævs, og føreren sad bagi og styrede slæden med en lang stang, fortrinsvis et helt, skrællet grantræ. Engang imellem havnede vi selvfølgelig inde i en hæk eller nede ad skråningen ved vejkanten, og når vi rutschede på Horsens Landevej, så kom politiet med ind i billedet på grund af den store trafik.

Som skøjtebane benyttede vi Skyttehusbugten, men der var også en kommunal skøjtebane på en overrislet eng, hvor det kostede 50 øre at blive medlem. Jeg husker konkurrencen om skøjter. De billigste hed Halifax og duede ikke til kunstløb. De fineste var snabelskøjter, der var gode til at lave de flotte herresving.

Min bror Henrik og jeg fulgtes

hjem fra skole. Vi gik igennem hovedgaden, Nørregade og Torvegade, hvor alle de handlende havde deres butikker. Det var almindeligt, at bønderkonerne syede deres egne kjoler, eller i hvert tilfælde skørter, som der gik masser af stof med til. Stoffet var stabledt op i store ruller ovenpå hinanden udenfor butikken, og på hver rulle var der en mærkeseddel med prisen pr. alen. En af vores grimme drengestreger var at skifte sedlerne fra den ene rulle til den anden, så der kom virvar i priserne. Det gik godt for en tid, men en dag stod manufakturhandler Jensen og lurede, han fik fat på mig og gav mig et par flade øretæver, som jeg havde velfortjent.

En af de store oplevelser var, når der var ildebrand et sted i Vejle. Så gik trommeslageren igennem byen og kaldte mandskab til tjeneste. Der kom også en sprøjte, som blev betjent af 4 mand med 2 på hver side. Jeg kan tydeligt huske flere ildebrande. Den ene var et lille hus bag Rådhuset, og den anden var den store brand i et stort skur med lager af tørv, og jeg husker også en brand på havnen. Det var store forestillinger i byen. (At jeg senere i 1919 skulle opleve den totale brand af min tubefabrik, tænkte jeg jo ikke på).

Byens gode borgere så selvfølgelig

lig nøjagtigt lige sådan ud som i andre små provinsbyer og kendte hinanden allesammen. De delte sig selv i 3 rangklasser, »De fine«, d.v.s. de rige, en mellemstand bestående af læger, tandlæger og de store handlende, og så kom alle de andre.

Min far²⁾ havde sin tandlægeklinik på 1. sal i Torvegade 4 lige over for Rådhuset, og jeg kan ikke undlade at nævne, at dette Rådhus var en pryd for byen. Det var bygget engang i 1870-erne i en opgangsperiode. Jeg har ladet mig fortælle, at det senere er blevet ødelagt ved anbringelse af nogle misforståede skulpturer foran.

Far var til at begynde med den eneste tandlæge i Vejle, men så kom der til os børns store forargelse konkurrenter. Den første hed Andresen, der havde klinik på hjørnet af Søndergade og Kirkegade, og et par år efter kom der tandlægerne Gottlieb og Thorlasius Ussing, der havde klinik på Dæmningen.

Fortjenesten ved at være tandlæge bestod ikke så meget i at reparere tænder, der var gået huller i, men hovedsageligt i at rydde munden og i samarbejde med barberen F. Malachowicz at forsyne patienten med gebis, der skulle være så hvidt og flot som muligt. Efter sige- gende var det normalt, at gebisset

gik på beundringstur til alle gæster ved en familiefest.

Ja, og så havde vi selvfølgelig også en roklub, som jeg blev medlem af det sidste år af min skoletid. Det var mig en stor ære hver morgen kl. 7.00 at skulle i roklubben for i en 2-åres outrigger sammen med læge Sonne at ro til Munkebjerg og tilbage.

Hver sommer havde skolen en skovtur til et eller andet sted i omegnen, f.eks. Randbøl Dal, Fakkegrav og lignende steder, og jeg husker en speciel tur. Fra landgangsbroen ved Fakkegrav fiskede vi torsk og ulke, men så engang fik jeg fiskekrogen dybt ind i hånden i stedet for i ulken, og da den havde en stor modhage, kunne jeg ikke trække den ud. Resultatet blev, at jeg blev eskorteret til Vejle Brystsyggeanatorium, der lå 1/2 times gang fra Fakkegrav, og der fik jeg krogen skåret ud på videnskabelig måde og uden, at den har efterladt noget mén, men da hele skolen havde måttet vente på mig en hel time, blev jeg genstand for megen opmærksomhed.

Men far havde som nævnt sin klinik lige overfor Rådhuset, så vi fra hans vinduer kunne se alle de parader, der foregik på Rådhuspladsen. Huset var forbundet med en meget stor gård, hvor isenkræmmer

Astrup havde sin butik på den ene side og købmand Herzum på den anden side. De havde lager i baglokalerne, hvor det vrimlede med rotter.

Om vinteren var vort fodtøj såkaldte fedtlæderstøvler, og de skulle engang imellem forsåles. Det blev de hos skomager Schollert i Søndergade, og en forsåling kostede 2 kr.

Af andre handlende skal jeg nævne guldsmed Emil Kallerup, der havde sin butik på hjørnet af Kirkegade, og manufakturhandler William Andersen, der forresten blev vore gode venner. I øvrigt husker jeg Waldemar Joost, ekviperingshandler, og købmand P. Spangs Eftf.

Og så var der selvfølgelig Vejle å, der kom helt inde fra den jyske hede. Vi havde gode venner, bl.a. proprietær Knudsen ved Ravning station, og han ejede en lang strækning af åen. Det var en lang køretur med Vandelbanen, men det fristede os med de gode resultater. Vi fiskede med fluer, og dem måtte vi købe hos isenkræmmer Brincker for 25 øre stykket, som på det tidspunkt var mange penge for os.

En anden meget karakteristisk ting for os drenge i Vejle var skipper Hvidtfeldt, der ejede en robåd, der kunne rumme 12 drenge. Når vi så

havde fødselsdag, lejede vi Hvidtfeldt til at ro os til Skyttehuset og tilbage igen, og det var meget sjovere end at køre i charabanc til Himmelpinden. Værten på Himmelpinden hed Frederik Iversen, og han blev engang opereret for blindtarmsbetændelse; blindtarmen blev nu vist frem i sprit for 5 øre pr. tilskuer.

En lille oplevelse, der som en svøbe gik igennem byen, var i forbindelse med, at isenkræmmer Astrups søn Jørgen ejede en ged. På Jørgens fødselsdag viste han med stolthed geden den 10 kroneseddel, han havde fået i fødselsdagsgave, og resultatet blev, at geden åd seddelen.

Af personligheder, der jævnligt kom i vort hjem i Vejle, vil jeg gerne nævne overingeniør Carl Ulrik Simonsen, der var ansat hos C. M. Hess's Fabrikker. Han gjorde en opfindelse til behandling af lucerne til kreaturfoder og konstruerede en speciel maskine hertil, der blev sat på markedet under navnet »Hessikator«. Den blev desværre ikke nogen succes på grund af opvarmingsomkostningerne. Ingeniør Simonsen var virtuos på klaver og glædede os meget om aftenen med sit spil.

En anden prominent vejlenser var selvfølgelig lægen dr. A. Askov,

og han var, såvidt jeg husker, den første i Vejle, der anskaffede bil. Den var éncylindret og havde meget svært ved at klare skråningen i Torvegade op til Rådhuset. Det benyttede vi drenge os af ved at stå parat ved bunden af skråningen og skubbede bagpå, indtil den klarede den. Honoraret var til at begynde med 5 øre, men steg til 10 øre.

Tjenesteforholdene i »de gode familier« bestod i at have en kokkepige og en stuepige. Det karakteristiske ved dette huslige tjenesteforhold var, at de 2 piger sluttede sig helt til familien og var med ved alle udflugter. De sidste, vi havde, var kokkepigen Margrethe og stuepigen Karoline. Margrethe havde vi i 30 år og Karoline i 25 år.

I køkkenet var det vigtigste redskab hækassen, hvor grøden stod og kogte færdig. Min brors og min

morgenmad bestod af afvekslende havregrød og øllebrød. Havregrøden var så fast, at den måtte skæres med kniv, og øllebrøden var der altid klumper i.

Det afgørende i vores opdragelse og udvikling var, at vi gik i skole om formiddagen og kom hjem til et godt hjem om eftermiddagen, og ikke som nu, hvor både mand og kone har deres beskæftigelse, og børnene anbringes på forskellige institutioner.

Med de enestående naturforhold, som vi fik foræret ved at blive født og opvokse i Vejle, kan jeg i øvrigt karakterisere byen som en typisk lille, dansk provinsby, hvor gaderne var totalt blottet for arkitektur, og hvor alle kendte hinanden. Men det var en dejlig, lille by, og jeg mindes min barndom som vejlenser med stor glæde.

Opfinderen og industrimanden Otto J. Bruun, M.Ing.F., M:ATV

Fabrikant Otto J. Bruun har skrevet artiklen til Vejle Amts Årbog om sine drengeår i Vejle få måneder før sin 95-års fødselsdag den 2. juni i år.

Disse erindringsglimt fra Vejle omkring århundredskiftet er byen - set med drengen Ottos øjne, og de skyldes en opfordring fra

vejlensisk side. Begrundelsen er ganske naturlig. Otto J. Bruun er en industrimand med internationalt ry. Ikke blot opfinder, men hans navn er knyttet til oprettelse af kapsel- og tubefabrikker rundt om i Europa, USA, Canada, Indien og Sydamerika.

Og dette industrielle eventyr begyndte i

Vejle året 1915, hvor Bruun sammen med skolekammeraten Chr. Andersen oprettede »Nordisk Tubefabrik ved Chr. Andersen & Otto Bruun«.

Otto J. Bruun kom til verden året 1892 på anden sal i Vejles Torvegade nr. 16 som søn af tandlæge, cand.pharm. Johannes Severin Bruun og hustru Julie Sophie, født Jespersen.

Tandlæge Johannes Bruun, der døde 1935, var ældste søn af redaktøren af Hjørring Amts Tidende, forfatteren Camillo Bruun, og Johannes Bruun inspirerede indirekte sønnen til at begynde tubefabrik i Vejle, idet han selv forsynede »Løve Apoteket« og »Svane Apoteket« med »Tandlæge Bruuns Tandpulver« - og lyttede interesseret, da sønnen en dag fortalte, at ude i den store verden brugte man ikke mere tandpulver, nu skulle det være tandpasta i tuber.

1909 tog Otto J. Bruun realeksamen fra Vejle højere Almenskole og blev yngste lærling i kornfirmaet W. Zenner i Flensborg. Efter endt læretid kom den unge Bruun hjem til Vejle, hvor faderen nu havde klinik og bolig i Flegborg, men 1911 rejste Otto J. Bruun til Montevideo i Uruguay, hvor en farbroder var xylograf. 1912 - 1914 var han i Buenos Aires. Bruun var i Montevideo ansat i korrespondanceafdelingen ved firmaet Ernesto Quincke, importør af maskiner, biler, møbler etc., og i Buenos Aires i Argentina var han sælger i det danske firma H. A. Martens. En søster - Elisa - der var blevet tandlæge, nedsatte sig som praktiserende i Buenos Aires. Hun blev senere gift med ingeniør Georg Frank, hvorefter en broder, tandlæge Henrik Bruun, kom til Argentina og overtog klinikken. Men da var Otto J. Bruun rejst hjem til Danmark for at aftjene sin værnepligt.

Otto J. Bruun var arbejdsløs efter rekruttiden. Han kom i en l'hombre-klub sammen med sin skolekammerat Christian Andersen, søn af købmand Johan Andersen, og de to unge oprettede året 1915 »Nordisk Tubefabrik« i Vejle med lejede lokaler i Staldgårdsgade. To år efter byggedes en ny fabrik på Enghavevej, men 1919 skete katastrofen. Fabrikken brændte ned til grunden - og flyttedes 1921 til København. Her blev virksomheden slået sammen med »De Danske Kapsel-fabriker«, hvis aktiekapital Otto J. Bruun havde købt i 1918 og selv påtog sig at være direktør for virksomheden.

Efter branden trak Christian Andersen sig ud af firmaet, og Otto J. Bruun blev enejer.

Da »Nordisk Tubefabrik« begyndte i Vejle 1915, kunne man kun få tin i små mængder, og bly kunne ikke bruges til tandpasta. Otto J. Bruun fandt imidlertid på at lave en tube af fortinnet bly, der kunne anvendes.

Det var hans første opfindelse, og den eneste tube, man kunne få under første verdenskrig. »Tinoid-tuben« skaffede ham hele det danske tubemarked, og virksomheden i Vejle leverede især tuber til den danske kemiske og farmaceutiske industri under første verdenskrig. Bruun solgte også patentet på »Tinoid-tuben« til Sverige for en andel i en nyoprettet svensk tubefabrik, og det industrielle eventyr, hvortil Otto J. Bruuns navn med rette er knyttet, begyndte for alvor.

Da Vejle-virksomheden flyttedes til København i 1921, blev den som nævnt slået sammen med kapsel-fabrikken og blev til »Andersen & Bruun's Fabriker A/S«, der, foruden tuber og flaskekapsler, optog fabrication af aluminiumfolie samt andre em-

ballageartikler med Bruun som opfinderen bag størsteparten af disse ting.

Otto J. Bruun opfandt i 1930, som den første i verden, at fabrikere flaskekapsler af aluminium og konstruere de automatiske maskiner til fabrikation af kapsler af aluminiumfolie med langt skørt op til 50 mm.

Aluminium var et forholdsvis nyt metal, hygiejnisk og billigt. Kapselfabrikker rundt om i verden arbejdede ganske vist på at fremstille kapsler af det ny metal, men det blev Otto J. Bruun, der løste opgaven først og fik verdenspatent på opfindelse og maskiner, inden andre kom til.

Virksomheden begyndte egen fabrikation af »Alu-kapsler« i 1933, og disse kapsler udviklede sig efterhånden til at blive standardudstyr for luksusøl verden over.

Otto J. Bruun har altid understreget, at den vigtigste af hans opfindelser var den, han kaldte »Alu-Luxe-kapslen« af aluminium til øl. Før dens tilblivelse fandtes der ikke noget sted i verden en ølsort, som man kaldte »Guldøl« - eller luksusøl. Det var Bruuns opfindelse af kapslen og dens automatiske tilblivelse, der ganske enkelt skabte begrebet »Guldøl«. Og som et trin i den systematiske udvikling af »Alu-kapslen« fik Bruun den ide, at de plisserede kapsler kunne bruges som lysmanchetter, når de blev formet som spidsen af et stearinlys. De ville derved holde lyset fast i stagen og samtidig forhindre stearin i at løbe ud på bordet.

Otto J. Bruun udtog patent på lysmanchetterne i Danmark og flere andre lande, og solgte andrager mange millioner stykker årligt.

I årene 1933 til 1938 berejste Otto J. Bruun hele verden og oprettede licensfabrikker i Canada, USA, Mexico, Argentina, Uruguay, Chile, Norge, Sverige, Tyskland, Tjekkoslaviet, Schweiz, Østrig, Italien, Spanien, Sydafrika, Australien - og

i 1935 begyndte han sin egen kapselfabrik i England.

Da anden verdenskrig så ud til at blive en tragisk kendsgerning, handlede Otto J. Bruun resolut. Han flyttede til England i 1938 og bosatte sig udenfor London ved fabrikken i Slough, idet han købte ejendommen »The White House« femten kilometers kørsel fra London.

Bruun var bosat i England fra 1938 til 1983, men dobbelttilværelsen England-Danmark passede for hans energi og virketrang.

Da Otto J. Bruun i 1930 opfandt »Alu-kapslen« af aluminiumfolie, skulle denne opfindelse udvikle sig til den største begivenhed i Selskabets og Bruuns personlige historie som industrimand.

Det banebrydende ved kapslen var den kendsgerning, at »Alukapslen« gjorde øl til et marked for kapsler, hvor disse forud havde været begrænset til vin og spirituosa. Andre kapselfabrikkers forsøg på at lave kapsler af aluminium var mislykket, og oprettelsen af ikke mindre end 16 licensfabrikker rundt om i verden blev resultatet af Otto J. Bruuns opfindelse af »Alu-kapslen«.

Otto J. Bruuns fremragende evner som maskinkonstruktør førte til, at bestyrelsen for Dansk Ingeniørforening i 1947 indbød ham til at blive medlem af foreningen, til trods for at han ikke var cand.polyt., og 1949 blev han ridder af første grad af Dannebrog. Bruun modtog endvidere i 1963 den hædersbevisning at blive medlem af Akademiet for de tekniske Videnskaber, tyve år efter at han var blevet medlem af Institution of British Engineers.

Otto J. Bruuns personlige ideer ligger bag fabrikkernes udvikling af maskiner og værktøj, men han har altid lagt vægt på samarbejdet.

Tiden, fra Otto J. Bruun var 80 år og til 90-året, er blevet en af de mest progressive og aktive perioder i den berømte industrimands liv.

Året 1972 opfandt Bruun således en ny lukkekapsel, der kom på verdensmarkedet under navnet »Pilfer-Long kapslen«, og patentet blev registreret på opfinderens 80-års fødselsdag i 1972. Den 1. januar 1980 overdrog Otto J. Bruun derfor sit Selskab og til Danmark en ny industri - »Pilfer-Long kapslen« - der nu var i fuld produktion med eksport til mange lande.

Livsnerven i Otto J. Bruuns tilværelse har været den tekniske udvikling og opfindelser.

Han beviste i en alder af 91 år - under et interview i dansk TV - at han trods 69 år som chef for sine virksomheder stadig var i besiddelse af fremragende formuleringsevne og klarhed på det tekniske kområde under redegørelsen i fjernsynet for sit liv og sine opfindelser »---Kernen er, at jeg i mine opfindelser har holdt mig strengt til de specialer, som jeg havde koncentreret mig om«, sagde Otto J. Bruun - »Og resultatet blev en verdensomspændende forretning«.

Efter at være fyldt 90 år fortsatte Otto J. Bruun sit arbejde i firmaerne »Andersen & Bruun's Fabriker A/S« i København samt »A/S Frederiksberg Metalvarefabrik« - og har nu gennem mange år haft direktør Mogens Teilman Jørgensen som administrerende direktør.

Otto J. Bruun opfandt og patenterede også stjerne-kapslerne af tynd aluminiumfolie samt en maskine til at sætte dem på flasker. Kapslerne kostede en trediedel af de fortinnede blykapsler.

Fra 1930 og frem til 1975 har »Alu-kapslen« til luksusøl fra Bruuns side været gjort til genstand for utallige forbedringer af maskiner, værktøj og selve kapslen.

Ingen af Otto J. Bruuns opfindelser har dog givet ham større arbejdsglæde end udviklingen af »Pilfer-Long kapslen«, hvor han personligt ledede hver eneste detalje i udviklingen af maskiner, værktøj og produktion.

Otto J. Bruun var sidst i 70-erne, da han fandt på at fremstille »Pilfer-proof kapsler« med langt dekoreret skørt ved impact extrusion, som han fik patent på i 1971. Det ømme punkt var den udvendige lakering af kapslerne, men her fik Bruun hjælp fra barndomsbyen Vejle, idet fabrikant Holger Weissenborn, Fa. Th. Weissenborn & Søn, kom opfinderen til undsætning med en af Weissenborn selv konstrueret automatisk sprøjtemaskine, der efter visse ændringer er som skabt til udvendig lakering af »PilferLong kapslen«.

Som 92-årig var Otto J. Bruun stærkt optaget af at erobre USA med »Met-O-Matic« og »Polyminium« - kapsler, og trods et stærkt svækket syn har den nu 95-årige industrimand og opfinder sin daglige kontakt med virksomhedens medarbejdere.

I 1948 stiftede Fabrikant Otto J. Bruun »Fabrikant Otto Johannes Bruuns Fond«.

I 1987 skænkede Otto J. Bruun sin barndomsbys museum et portrætmaleri udført af maleren Hans Henningsen (1886-1952). På initiativ af firmaet Andersen & Bruun's funktionærer udførte billedhuggeren Henry Luckow-Nielsen endvidere en buste af Otto J. Bruun, som er opstillet i firmaets receptionslokale i København.

Tandlæge cand. pharm. Johannes Severin Bruun - Otto J. Bruuns far - begyndte sin praksis i Vejle året 1890. Johs. Bruun kom fra Rønne, hvor han blev forlovet og senere

gift med en steddatter af oberst Henrik Frederik Andresen, gift med Sophie Anina Catharina von Bülow.

I Rønne var Johs. Bruun formand for skuespillerforeningen, der optrådte på det historiske Rønne Teater, som opførtes 1823, er Danmarks ældste og stadig bruges, hvor det opførtes. Johs. Bruuns billede hænger i teatrets foyer. Da Rønne Teater i 1950'erne stod for fald var Otto J. Bruun den første, der tegnede sig som sponsor med en halv snes tusinde kroner og blev inviteret til festforestilling med daværende undervisningsminister Julius Bomholt som indbyder.

Tandlæge Johs. Bruun var selv en dygtig amatør-skuespiller og blev i Vejle formand for Vejle Dilletant-Skuespillerforening, som havde forestillinger på Vejle Teater. Tandlægen og hans hustru åbnede deres hjem for amatør-skuespillerne, der altid blev gæstfrit modtaget. Fagligt var tandlæge Johs. Bruun foregangsmand i Vejle; ikke blot med sit tandpulver, men på den måde, at han blandt andet holdt forelæsninger i Vejle Rådhus's sal om det sundhedsfremmende i moderne tandpleje. I Vejle var det før Bruuns tid almindelig praksis, at få sine tænder ryddet hos lægen, og derefter gå for eksempel til barber F. Malachowicz i Torvegade og få lavet de »kunstige«.

1916 solgte Johs. Bruun sin praksis i Vejle til sin assistent Ovesen og flyttede til Rønne, hvor han oprettede klinik på Store Torevegade.

Tandlæge Bruun døde i Ringsted 1935.

Læge A. S. Askov, der døde 1959 i en alder af 99 år, var i over et halvt hundrede år så ubestridt »byens læge« i Vejle; der var gader i Vejle, hvor samtlige beboere havde ham som huslæge.

Læge Askov var født i Åbenrå året 1860 -

begyndte praksis i Vejle 1893 - og da han trak sig tilbage fra lægegerningen 1947, var han landets ældste praktiserende læge. A. S. Askov boede fra 1905 i Havnegade nr. 3.

Fra 1909 til 1933 var A. S. Askov medlem af Vejle byråd og i over 40 år formand - senere æresmedlem - for Sønderjysk Forening i Vejle. Forældre, bedsteforældre og oldeforældre karakteriserede den lige linje for A. S. Askovs lægegerning i Vejle.

Chr. Andersen, der var skolekammerat med Otto J. Bruun og med til at grundlægge Vejle Tubefabrik i 1915 - nu Andersen & Bruun's Fabrikker i København - var søn af købmand C. Andersen i Vejle. Chr. Andersen gik på Vejle Latinskole sammen med Otto J. Bruun og lærte i købmandsfirmaet Fr. Bangs Efterfølger i Nykøbing Mors.

Chr. Andersen var fra 1915 direktør for Vejle Tubefabrik sammen med Otto J. Bruun. Efter fabrikkens brand i 1919 afhændede Andersen sine interesser i virksomheden, begyndte Nordisk Trikotagefabrik på Nørrebrogade i Vejle, men rejste senere til Ålborg. Chr. Andersen købte et revisionsfirma, som han drev frem til at blive en anseelig forretning i Limfjordsbyen.

Revisor Chr. Andersen døde 1963 i en alder af 72 år.

Rektor, *cand. philol.* Hans Achton Krarup, blev bestyrer af Vejles første privatskole - senere Vejle Latin- og Realskole. Privatskolen begyndte 1865. Fra 1874 blev skolen latin- og realskole, fra 1903 til 1935 - hed den Vejle højere Almenskole og derefter gymnasium. Krarup, som var titulær professor fra 1894, fratrådte som skoleleder 1900 og døde 1911. Krarup efterfulgtes 1900 af V. Kanaris-Klein, som var rektor til sin død 1923 - kgl. udnævnt fra 1904.

Rektor, *cand. theol. og cand. mag.* Jakob Alsted, var knyttet til Vejle Gymnasium i

54 år. Først som elev, senere lærer, derefter som rektor fra 1923 til 1936. Alsted, der døde 1957, blev adjunkt 1916 og lektor 1921.

Rektor Alsted ventede, at eleverne kunne deres ting. Han var streng med sine karakterer - også i sin egenskab af censor ved landets gymnasier - en arbejdets og pligternes mand; derfor Otto J. Bruuns bemærkninger om sine fine karakterer i engelsk. Rektor Alsted var en stærk personlighed, men også omsorgsfuld for eleverne, der respekterede ham.

Direktør, ingeniør Harald Hess - Otto J. Bruuns ven fra drengene - var søn af fabrikant C. M. Hess, der 1876 grundlagde C. M. Hess Fabrikker i Vejle. Harald Hess var student fra Vejle Latinske 1910, fik sin teoretiske uddannelse ved Polyteknisk Lærestanstalt samt Den kgl. tekniske højskole i Hannover. 1914 ansattes Harald Hess ved C. M. Hess' Fabrikker i barnhedsbyen, blev direktør 1914 og trak sig tilbage 1963. Direktør Harald Hess døde 1969 i en alder af 77 år.

Lektor cand. phil. og exam. polyt. Rasmus Olesen - af eleverne kaldet »Riera«, var lærer ved Vejle Latin- og Realskole fra 1890, adjunkt ved Vejle højere Almenskole 1916, lektor fra 1920 til 1934. Rasmus Olesen, der døde 1940, underviste i fysik.

Lektor, cand. phil. B. M. Jensen, der døde 1939, huskes endnu af gamle elever. Han var selv elev af skolens grundlægger, rektor H. A. Krarup, og forlod først skolen, da han 1937 tog sin afsked som lektor. B. M. Jensen blev på Krarups opfordring ansat som lærer 1888, men fik officielt først fast ansættelse 1905, da skolen kom i kommunale rammer. Lektor B. M. Jensen tog initiativ til »Vejlenser Samfundet«'s opret-

telse i 1915, blev senere formand og i mange år redaktør af samfundets medlemsblad »Vejlenseren«. B. M. Jensen underviste i naturhistorie og geografi, havde blandt andet haft digteren Harald Kidde blandt sine elever og var - som drektor Alsted engang sagde - »ungdommeligt forelsket i sin skole«. Otto J. Bruun har en gang spøgefuldt bemærket, at »B. M.«'s visdom mere var knyttet til en herlig menneskelig forstand på drenge end en kolossal lærdom«. Og det er rigtigt, at B. M. Jensens rent menneskelige interesse for de unge, han underviste, gjorde ham meget afholdt både af elever og forældre. »B. M.« blev adjunkt 1916 og lektor 1920.

Skibsreder, direktør Carl Hansen, var søn af skipper Lars Hansen i Vejle, der døde 1873. Carl Hansen overtog faderens firma og lod 1880 dampbåden »Delfinen« bygge i Gøteborg, hvad der blev begyndelsen til »Vejle Dampbåde«, for hvilket Carl Hansen var direktør til sin død 1904.

Spillemanden Frederik Iversen, var den for vejlenserne næsten legendariske indehaver af restaurationen »Trædballehus«, hvorfra der blev radio-transmissioner. Især når Frederik Iversen havde sin navnkundige partner, spillemanden Jens Andersen med. Også Vejle-digteren Anton Berntsen og koncertsangeren Anker Olesen medvirkede ved flere af radio-udsendelserne fra »Trædballehus«. Frederik Iversen, der døde 1948 i en alder af 84 år, var kendt for sin djærve, til tider barske jyske replik og skarpe blik for alt uægte og snobbet. Frederik Iversen var den første, der blev begravet på den dengang nye Mølholm kirkegård, som indviedes ved spillemandens begravelse.

Axel Rude

Nyt fra historien i Vejle amt 1986

De lokalhistoriske arkiver

Børkop Lokalhistoriske Arkiv

Arkivet har i det forløbne år modtaget ca. 120 nye arkivalier, hvoraf nogle er af betydeligt omfang.

Idet forløbne år har medarbejderne fra arkivet fremvist film ved forskellige arrangementer i kommunen.

Arkivet besøges i stigende omfang af skoleklasser i forbindelse med emnearbejder »om gamle dage« .

Mange mennesker kommer på arkivet dels for at finde oplysninger i det efterhånden ret omfattende kildemateriale arkivet råder over, dels for at få hjælp og vejledning i forbindelse med slægtsforskning.

Svend Wakefield er udtrådt af arkivledelsen i 1986, i hans sted indtrådte Erik Andreasen. Ledelsen forstås nu af Erik Andreasen, Preben Mikkelsen og Hanne Hovmand.

I 1986 lykkedes det igen at få henvist langtidsledig arbejdskraft til hjælp ved kontorarbejde og registrering.

Arkivet lider i højeste grad under pladmangel, og man har igen fået afslag fra Børkop Kommune på arkivets ansøgning om at få lov til at inddrage det sidste lokale i bygningen til arkivformål.

Hanne Hovmand

Lokalhistorisk Arkiv Egtved

Der er i årets løb kun modtaget ret få afleveringer, men der er ganske interessante ting imellem, bl.a. regnskaber fra 1904-47 og skøder og skrifter m.m. fra gården »Grønvang i Amnitsbøl«, - kopi af forhandlingsprotokol for det nedlagte Tudvad Forsamlingshus 1916-30, -billeder fra skolerne i Ågård, og kirkebogskopier fra LA i Viborg, så vi nu snart har alle sogne komplet op til 1891.

I efteråret holdtes et lille kursus i læsning af gammel skrift og lidt slægtsforskning for begyndere, ialt 8 aftener med 6 deltagere.

Og så har arkivet - midlertidigt - måttet forlade lokalet på Egtved Bibliotek og oprette magasin på Egtved Skole, idet biblioteket led af pladmangel. Der bevares dog et kontor på ca. 7 m² og boksrums på biblioteket med sædvanlig åbningstid her, men servicen overfor besøgende er stærkt forringet, indtil der findes en bedre løsning.

Peter Houbak

Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og omegn

For Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn må året 1986 betegnes som tilfredsstillende.

Den ulønnede medarbejderstab (bestyrelsen) er på 34 personer. Hertil kommer, at vi ved årets slutning havde 4 langtidsledige, som udførte almindeligt kontorarbejde, kirkebogsregistrering samt andet forfaldende arbejde.

Medarbejdernes indsats med 10-12000 arbejdstimer er vanskelig at beskrive uden at fremhæve noget på bekostning af andet. Jeg vil derfor henvisne til arkivbeskrivelsen i årsskriftet! Denne giver et udmærket billede af aktiviteterne og den arbejdsindsats, der er nødvendig for at gøre så stort materiale tilgængeligt.

Af ny anskaffelser i årets løb kan nævnes, at vi nu har alle kirkebøger til og med 1891, omfattede hele kommunen.

Arkivets ansigt udadtil har vi søgt at tydeliggøre ved bl.a. at holde små udstillinger på vore plejehjem.

I anledning af Sct. Joseph Hospitals 100 års jubilæum deltog vi sammen med Fredericia Museum i en udstilling om hospitalets historie.

Vi har i årets løb udover bestyrelsesmøder afholdt seks arrangementer:

Den 18. februar var vi på besøg hos den reformerte menighed. Det var en interessant og underholdende aften.

Den 4. marts viste museumsassistent Anders Engelbrecht os tre diasserier: »Børns påklædning i begyndelsen af 1900 tallet«, »Voldene« samt »Trossamfundene«.

Den 6. maj besøgte vi Sct Knuds Kirke. Diakon Christian Gabrielsen gav en god orientering om kirke og menighed samt den til kirken knyttede skole. Lis Nielsen opridsede den historiske baggrund for institutionen. Aftenen sluttede med et hyggeligt kaffebord og oplæsning ved Lis Nielsen.

Den 9. september var arkivmedarbejderne på ekskursion i vor kommune. Først

til Trelde Næs, hvor vi så Troldehuset og besøgte naturskolen. Derefter gik turen til Egeskov Kirke, hvor lektor A. Hemmingsen øste af sin store viden om vore kirker. Så kørte vi til Skærbæk. Kaffen indtog man på Strandparkens Restaurant. Nu gik turen til Damgård slot, hvor vi blev modtaget af grevinde Rewentlov, der gæstfrit viste rundt både inde og ude. Efter en tur i parken begav vi os til Snoghøj Folkehøjskole, der jo nok er et besøg værd.

Den 7 oktober holdt bankprokurist Erik Housted foredrag med lysbilleder. Titlen var »En lærers dagbog fra Erritsø, 1864«. - en udbytterig aften.

Julemødet, den første tirsdag i december, var der traditionen tro en rigtig »op til jul« hyggeaften, hvor sognepræst Erik Storbjerg på bedste vis fik os alle i en god julestemning.

Arkivets bogforlag udgav i november Henrik Nielunds efterladte manuskript »Elbodalen«; omslaget er tegnet af Arne Bødker. Desuden er 2. oplag af »Møller på Fredericiaegnen« udsendt.

Arkivet havde i 1986 ca. 1000 besøgende.

Til slut sendes en tak til alle, der har overladt os arkivalier i året der gik.

Vi imødeser med glæde Deres besøg i 1987.

Simon Mai

Sognearkiverne i Gedved Kommune

1. sept. 1986 fratrådte vor hidtidige arkivar Niels Jørgen Andreassen. Han overtog en fuldtidsstilling i Aarhus. Det var N.J.A.s fortjeneste at arkivet kom i faste og professionelle rammer, således at vi nu har et godt fungerende arkiv.

Fra 1. jan. 1987 er ansat Søren Hansen, Gedved som leder af arkivet.

120 mennesker har i årets løb besøgt arkivet og dertil kommer mange telefoniske henvendelser. I årets løb har vi modtaget 90 nye arkiver og nyt til bestående.

Alle tilgængelige kirkebøger fra Gedved kommunes sogne har vi nu i kopi fra Landsarkivet i Viborg. Det drejer sig om: Østbirk, Yding, Kattrup, Toldstrup, Gangsted, Søvind, Vedstet og Ørrikslev sogne.

Et lille hæfte på 50 sider skrevet af et aftenskolehold omhandlende Gedved skoles første 200 år (1743-1943) er udgivet af arkivet.

Den tidligere omtalte »Kattrupbog« vil udkomme i marts 1987. Det bliver et digert værk på 600 sider, som på en interessant måde fortæller om landsbyen Kattrups historie på alle områder med særlig vægt på de enkelte matrikler.

Arkivets drift finansieres ved et tilskud på kr. 25.000 fra Gedved Kommune, som stiller gratis lokaler til rådighed. Derudover har Egnshistorisk Forening for Gedved Kommune ydet kr. 4000 i tilskud.

Arkivets adresse er: Kirkevej 16 kld. (Gedved skole) Gedved, og der er åbent hver mandag fra 15⁰⁰ til 17³⁰. (dog lukket i juli md.) Arkivet har tlf. 05 66 57 80.

Arkivaren kan også træffes på tlf. 05 66 52 13

Søren Hansen

Byarkivet i Horsens

Den 1. august 1986 tiltrådte jeg som arkivar på Byarkivet, i dets nye lokaler i det gamle Rådhus på Søndergade. Byarkivet drives nu som en afdeling af Horsens Museum. Arkivet indeholder både de arkiva-

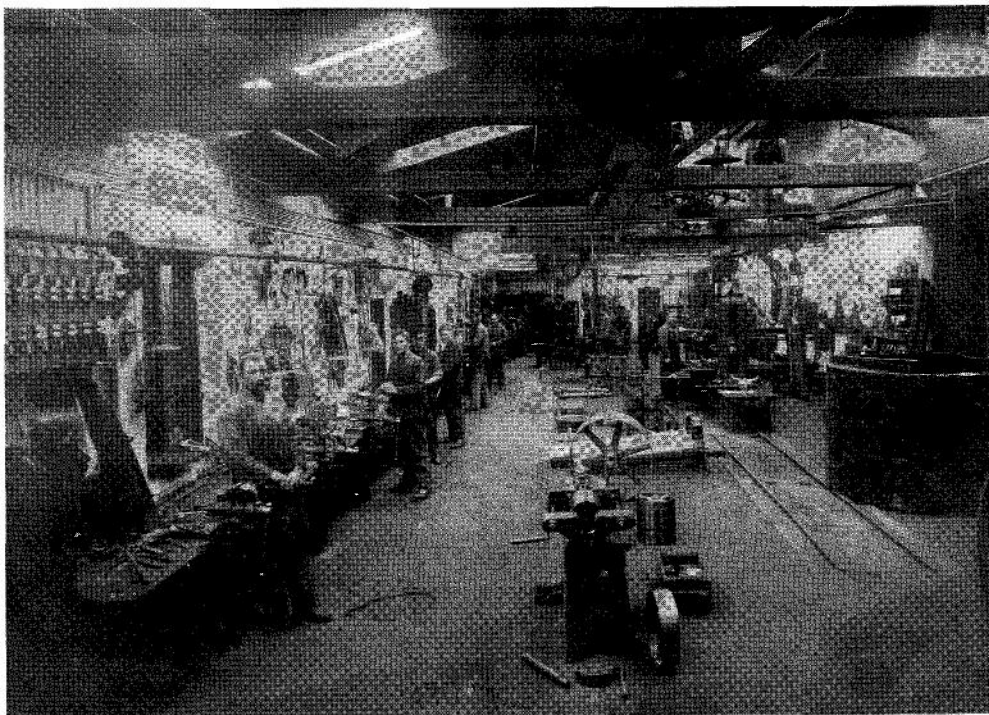
lier, som Arkivforeningen allerede har indsamlet samt de arkivalier, som endnu ligger på Horsens Museum - foruden - naturligvis de, som Byarkivet og Arkivforeningen nu selv indsamler.

Den del af rådhuset, som vi råder over, er delt således op at publikumsafdelingen befinder sig i stueetagen og magasinerne ovenpå. I stueetagen har vi indrettet læsesal med gamle numre af Horsens Avis og Horsens Folkeblad, et bibliotek med gode arkivoversigter samt en nyanskaffet skærm til aflæsning af microfils. Her ligger også det rum, hvor vi modtager og registrerer nye arkivalier samt ekspederer forespørgsler fra de besøgende. Endelig har vores udstillingslokale sin plads her.

På 1. og 2. sal var det vores hensigt at indrette magasinlokaler. Desværre viste Det Gamle Rådhus sig at være meget lidt velegnet til arkiv, idet gulvene ikke kan bære ret meget, og vi kan således kun benytte pladsen langs væggen til opstilling af reoler. Med den tilvækst af arkivalier vi har nu, vil det betyde, at vi i løbet af et par år må se os om efter magasinrum ude i byen. Men foreløbig forsøger vi at få plads til arkivalierne her. Foruden mange mindre privat- og firmaarkiver har vi i efteråret 1986 modtaget et meget stort arkiv fra firmaet Rud. Kramper og co.

Vores daglige arbejde består foruden af registrering af de indkomne arkivalier også af besvarelse af forespørgsler, hvoraf der i de sidste af årets fem måneder var ca. 400. I de samme måneder havde Byarkivet besøgt af ti grupper og foreninger, som alle fik en rundvisning og et kort foredrag.

Den 23. september åbnede vi en udstilling med fotografier af H.C. Andersen. Den var velbesøgt og sammenlagt nåede besøgstallet for efterårets udstilling og rundvisningerne op på 791 mennesker.

Arkivforeningen fremstillede også til julen 1986 en historisk kalender, som blev solgt i et stort antal eksemplarer.

Dette vidner altsammen om, at et stadigt voksende antal mennesker er opmærksomme på Byarkivet, hvilket er en udvikling vi er meget glade for og håber at kunne fastholde.

Bodil Møller Knudsen

Kolding Stadsarkiv

Kolding byråd besluttede i sit møde den 13. oktober 1986 at sammenlægge Lokalhistorisk Arkiv, Kolding Kommunebiblioteker og Kolding Kommunes egen arkivfunktion til en ny institution, Kolding Stadsarkiv.

De Danske Mejeriers Maskinfabrik. Maskinværkstedet i den gamle fabrik i Låsbygade, 1925

Kolding Stadsarkiv, der er oprettet den 1. januar 1987 har herefter ansvar for at Kolding kommunes arkiv opbevares på betryggende måde, og tillige at der systematisk indsamles arkivmateriale af privat oprindelse således, at et alsidigt kildemateriale til Kolding kommunes historie vil være til rådighed for byens borgere og andre interesserede idag og i fremtiden.

Lokalhistorisk Arkiv fik i 1986 nye kontorlokaler på 6. sal på Hovedbiblioteket. Der blev bedre plads til de besøgende på læsesalen og bedre arbejdspladser for per-

sonalet. Arkivets magasinprober blev ikke løst, men det sker forhåbentlig i 1988.

Den 1. april afsluttedes et jobkabelsesprojekt til registrering af byens ejendoms-historie, som var påbegyndt i november 1983. Ved projektperiodens afslutning forelå to bøger færdigtrykt:

Hanne Mette Pedersen: Husene i Helligkorsgade og Rendebanen.

Keld Bøllund/Hanne Mette Pedersen: Koldings Bebyggelseshistorie/Arkitektur i Kolding.

Desuden forelå i manuskript Hanne Mette Pedersen: Husene i Østergade og Husene i Søndergade.

Udover disse to bøger har arkivet stået for redaktionen af Koldingbogen 1986 og register til Koldingbogen 1970-85 ved Inge Ladegaard.

Arkivet har i 1986 modtaget ca. 200 afleveringer, blandt andet kan nævnes Industriforeningens arkiv, Højskoleforeningens arkiv, Indre Missions arkiv, Arbejdernes Fællesorganisations arkiv, De Danske Mejeriers Maskinfabriks arkiv, tandlæge Gustav Linds privatarkiv, erindringer fra bl.a. Kai Ibsen, N.A. Johnsen m.fl.

Birgitte Dedenroth Schou

Lokalhistorisk arkiv for Jelling kommune

Blandt de indkomne arkivalier i 1986 må særlig fremhæves et par brugsforeningsarkiver. Den temmelig triste kendsgerning at så mange små brugsforeninger må lukke i denne tid, har dog det lyspunkt, at det i reglen giver anledning til aflevering af foreningernes arkivalier. I dette tilfælde drejer det sig om brugserne i Mølvang og Ildved,

hvoraf den sidste kan følges lige fra oprettelsen i 1904.

I foråret 1986 afholdt arkivet en udstilling om kommunens skoler, ikke mindst for at vise, hvad vi har om den halve snes små skoler, der efterhånden er blevet nedlagt. Det lykkedes også gennem denne udstilling at få mange interesseret i at eftersøge og aflevere yderligere arkivalier om skolevæsenet, især gamle klassebilleder, og der blev gjort en særlig indsats for at fremskaffe manglende billeder af de lærere, der har haft mest betydning for de små skolesamfund.

Der har hidtil ikke været arrangeret egentlige foredragsmøder for offentligheden på arkivet, men i november gjorde vi et forsøg og fik boghandler Asta Andersen til at fortælle og vise lysbilleder fra det gamle Jelling. Tilslutningen var så stor, at den var ved at sprænge rammerne, og det er besluttet at holde lignende foredragsmøder i hvert fald en gang om året.

Kort efter årsskiftet 1986/87 måtte vi tage afsked med vores hidtige arkivar, Harriet Vernersen, der som nævnt i sidste årsberetning har fungeret som frivillig arbejdskraft og har stået for den daglige virksomhed gennem næsten 10 år. Hun er nu afløst af tidligere overassistent Vagn Jensen, der som arkivar lønnes for seks timer ugentlig af kommunen.

Michael Christensen

Lokalhistorisk Arkiv for Nørup Sogn

Arkivet har stadig tilgang af arkivalier, i år især foreningsprotokoller og billeder.

Vi forsøger at få registreret gårde og ejendomme i sognet, vi har mange gårdbil-

leder fotograferet for snart 60 år siden, hvorved vi fra folk, der har boet her altid, kan få oplysning om stedet og ejere tilbage i tiden. Vi har lavet et spørgeskema angående gårde og deres historie, det håber vi mange vil udfylde. Enkelte har skrevet om et helt område, og fortalt om gårde, huse og folk der.

På vor udstilling i foråret satte vi også fokus på gårdbilleder, ligesom der vistes en lysbilledserie fra Nørup sogn.

Vi har i 1986 haft den glæde, at vi gennem en konkurrence om at hverve medlemmer til Vejle Amts Historiske Samfund, fra Samfundet, har fået overdraget en næsten komplet samling af Vejle Amts Årbøger 1905-80. Dem har vi megen gavn og glæde af ved vore medlemsmøder og har flere gange taget artikler derfra til oplæsning og omtale af emner og personer.

Med de øvrige Arkiver og Museumsforeningen i Egtved Kommune, har vi et godt samarbejde og udveksler oplysninger og arkivalier, så alt kommer hen, hvor det hører til.

På vore sommerafture har vi besøgt Give Kirke og Museum, samt Krigsmuseet på Vestre Skole i Grindsted. To vidt forskellige museer, men begge har meget at byde på, og begge steder fik vi en god forklaring om tingene og fik det forevist, også Give Kirke er et besøg værd.

På arkivet i Vester Nebel, et af Arkiverne i Kommunen, har vi også aflagt et besøg i årets løb.

Johanne Bindesbøl

Lokalarkivet for Thyregod og Vester

har i det forløbne år haft jævnt besøg af lo-

kalhistorisk interesserede og slægtsforskere. I 1985 og 86 er der lavet et navnekartotek, der er til stor hjælp, når besøgende vil se, om der er skriftligt materiale om bestemte personer, bortset fra hvad der kan findes i kirkebøger og folketællinger. I øjeblikket er de fire faste medarbejdere ved at udarbejde et tilsvarende kartotek over billedmaterialet. De ca. 20 albums med billeder fra de to sogne er meget populære blandt de besøgende.

Arkivet er åbent hver fredag fra 15 til 17, og desuden kan man ved telefonisk henvendelse til en af medarbejderne få aftale om at komme på andre tider. En aften ugentlig arbejder man med registrering og kartoteksføring.

Ligesom tidligere har arkivet benyttet lejligheden til at lave udstillinger både i arkivet og udenfor, når der var særlige begivenheder i byen som for eksempel Thyregod-dagen og ved borgerforeningens jubilæum. En gang om året laves der udstilling af billeder og skriftligt materiale i Vester.

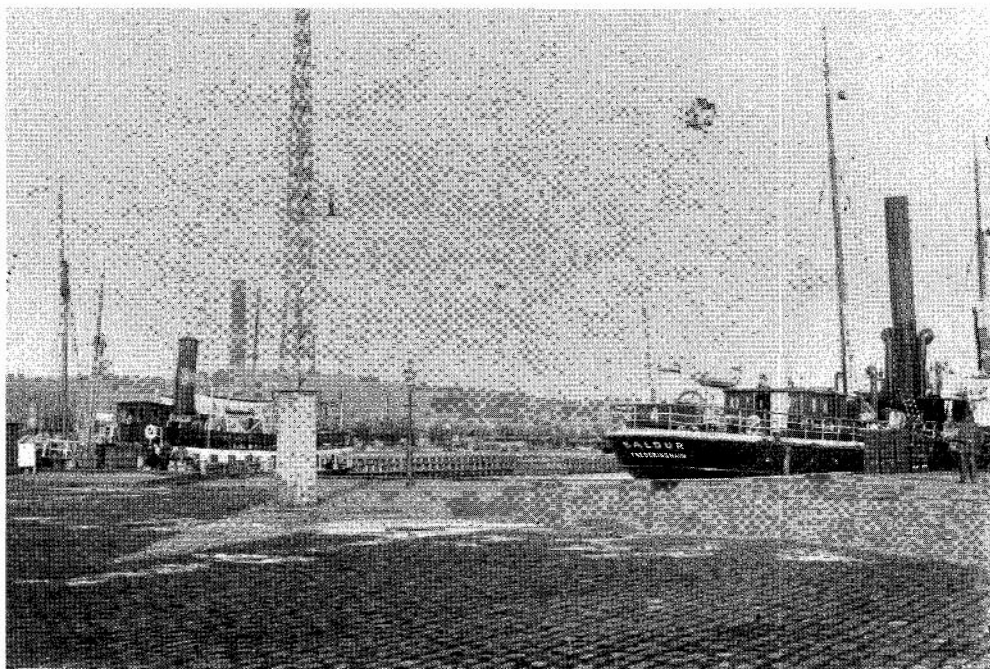
Arkivet har til huse i et udmærket lokale i Skolegade 4 i Thyregod, og der er et brandsikkert rum til opbevaring af de vigtigste arkivalier. Arkivet er en del af Give kommunes arkiver, hvilket betyder at vi har en fælles økonomi og fælles bestyrelse.

Arkivet kan kontaktes ved henvendelse til Ejner Bjerre Jørgensen, tlf. 05 73 46 78.

Blandt årets afleveringer kan nævnes en stor samling af notater, fotokopier og afskrifter fra pastor Ejlif Væрге - fremkommet ved studier af pastor Laurids Feld, Grundtvigs lærer. E. Væрге er født i Svindbæk skole, Thyregod sogn.

(Se Værges artikler i Vejle Amts årbøger 1985 og 1986)

P.E.Jensen

Vejle Byhistoriske Arkiv

Vejle Byhistoriske Arkiv har også i 1986 haft et meget højt aktivitetsniveau m.h.t. indsamling, undersøgelse og formidling. Dette har bl.a. kunnet fastholdes ved, at der ved siden af det fastansatte personale kunne tilføres arkivet flere dygtige og engagerede medarbejdere gennem forskellige beskæftigelsesordninger.

I årets løb har arkivet gennemført fire projekter og har medvirket i gennemførelsen af et femte projekt. Gravminderne på »Den gamle kirkegård« i Vejle er blevet registreret. Og der er udarbejdet en bevaringsplan for kirkegården. En stor del af Østre Kirkegård er ligeledes bearbejdet, og registreringsarbejdet fortsættes i 1987. I den forbindelse med registreringen er der udarbejdet et specialschema til dette formål,

Københavnerbåden »BALDUR« ved sydkajen i Vejle Havn ca. 1920. Fotografi: Fhv. stads- og havneingeniør Emil Petersen.

som sikrer den nødvendige beskrivelse og indeholder grundlaget for bevaringsønsket. Der er endvidere plads til et fotografi af gravmindet.

I de seneste år har tilgangen af arkivalier fra kommunens erhvervsliv været stadigt stigende. Derfor har et selvstændigt projekt beskæftiget sig med undersøgelse og registrering af arkivalier fra virksomheder i Vejle. Også dette projekt fortsættes i 1987.

I billedsamlingen er der gennemført to projekter. Det ene koncentrerer om at tilgængeliggøre vigtige dele af fotosamlingen, som kun fandtes som negativmateriale, ved at fremstille positivbilleder til registrering.

Af en del af de mest nedslidte positivbilleder blev ved samme lejlighed fremstillet et sikkerhedsnegativ. Det andet projekt i billedsamlingen videreførte positivregistreringen i arkivets store positivsamling.

Den Jydske Idrætsskole i Vejle og Vejle Byhistoriske Arkiv gennemførte under titlen »Idrætshistorisk Aktivitetscenter« et projekt specielt rettet mod indsamling/registrering og formidling af materiale om idrætslivet i Vejle. Projektet blev gennemført af cand. phil. Claus Nielsen. Gennem udstillinger, foredrag og hjælp til foreninger, som ville skrive jubilæumsskrifter, blev resultaterne formidlet.

Foruden de 6 projektansatte har der i 1986 været beskæftiget 9 personer i jobtilbud til arbejde på arkivet.

I 1986 har arkivet udarbejdet eller medvirket ved 4 udstillinger:

»Vejle Bys Historie«, der i 1986 blev flyttet til »Den Smidtske Gård«, Søndergade 14 (se museets beskrivelse).

I forbindelse med DDGS & I's store stævne i Vejle i anledning af 125 års jubilæet blev der i Idrættens Hus vist en større udstilling, »Folkelig Idræt i 125 år«, udarbejdet af Claus Nielsen. Den bestod af plancher med billeder fra arkivets store samling af idrætsbilleder.

Den 9. december åbnedes en udstilling med temaet »Livet i Vejle Havn« i det lokalhistoriske billedrum. Heri indgår en række nyerehvervede fotografier, optaget af Vejles første stads- og havneingeniør Emil Petersen. Han kom til Vejle i 1886, og billederne er hovedsagelig fra tiden omkring 1920. De mange glimrende fotografier er et lille udvalg af denne samling, som er blevet afleveret til Vejle Byhistoriske Arkiv sammen med Emil Petersens personlige papirer, et materiale, som udgør en meget værdifuld dokumentation af et afsnit af

Vejle Havns historie, som vi hidtil ikke har vidst meget om.

Arkivets pædagogiske konsulenttjeneste er også i dette år blevet benyttet i tilfredsstillende omfang. Materialet er i år forøget med 2 diasserier om Østbyen, den ene med vægten på det historiske, den anden med vægten på det arkitektoniske.

Den lokalhistoriske kalender for 1987 har følgende motiver:

Januar: Murerne Fagforenings juletræsfest i Arbejdernes Forsamlingsaal 1916-17.

Februar: Vejle set fra vest kort før 1900.

Marts: Strygestuen hos Vejle Dampvaske-ri A/S i Strandgade 27 o. 1914.

April: Vejle Post-Telegrafbygning, 1907.

Maj: Søndergade set fra syd kort efter århundredeskiftet.

Juni: Grejsdalen ved hotellet o. 1910.

Juli: Vognparken hos Vejles bybusser o. 1930.

August: Circus Ducander på markedspladsen ved Vedelsgade i Vejle 1907.

September: Udvidelse af Vejle Havn 1887.

Oktober: Vejles gamle markedsplads.

November: Arbejderne i ovnhuset på Vejle Gasværk o. 1900.

December: Skøjteløb på Sportspladsen ved Horsensvej i 1920'erne.

Vejle Byhistoriske Arkiv har i 1986 taget en ny læsesal i brug på 1. sal i museumsbygningen. Den er på ca. 40 m² og giver brugerne væsentligt forbedrede forhold ved arbejde med såvel arkivalier som kopi- eller mikrofilmsamlingen. Brugen af mikrofilmsamlingen er også blevet lettet ved anskaffelsen af en film læser med kopimulighed. De forbedrede forhold for brugerne har medført en stærk stigning i antallet af besøg og forespørgsler på arkivet. Med ca. 250 læsesalsbesøg og besvarelse af ca. 1400 forespørgsler har arkivet nået sin kapacitetsgrænse. Kopier af de byhistoriske film til udlån har været vist 15 gange, og medarbejderne har afholdt en række lokalhistoriske foredrag i og uden for arkivet.

Fra 296 foreninger, virksomheder, institutioner og enkeltpersoner har arkivet modtaget arkivalier, fotografier m.m. Blandt de modtagne arkiver kan nævnes materiale efter havne- og stadsingenør Emil Petersen, arkitektfirmaet Helge An-

Billedet er fra august 1908 og er fotograferet af Niels Paaskesen, som var fotograf i Ågård fra 1899 til sin død i 1914. Hans kone og datter fortsatte virksomheden ifølge de efterladte protokoller til 1922.

Niels Paaskesens fotoarkiv befinder sig på Nationalmuseet.

Billedet viser folkene på Elkærholm med 4 hestespand opstillet foran hovedbygningen formentlig parat til at drage ud på markarbejde.

Elkjærholm ejedes dengang af August Villads Bech, født 16/8 1879 formentlig på Engelsholm.

Elkjærholm var ind til udstykningen i 1921 på 23 tønder hartkorn.

dreasen, L.P. Hansens Farveri i Nørregade, Dansk Kvindesamfunds Vejle Afd., Guds Børns Hjælpekasse i Hornstrup, Breddalle Spareforening, Vejle Elværk, og en værdifuld negativsamlng efter pressefotograf Oskar Jensen.

Ashjorn Hellum, Vejle Byhistoriske Arkiv.

Vester Nebel Lokalhistoriske Arkiv

Arkivets område er Vester Nebel sogn, hvis senest opgivne indbyggertal er 1261.

Arkivet befinder sig på Vester Nebel skole, hvor vi har et hyggeligt 13 m² stort lokale i stueetagen og et andet på 15 m² i tagetagen, hvilket for tiden giver os rimeligt gode pladsforhold.

Arbejdsgruppen består af Ebbe Walther som leder, Arne Schouenborg og Bent Jensen Jørgensen.

Arkivet er åbent hver mandag fra klokken 19⁰⁰ undtagen på skolens fridage.

Indsamlede arkivalier er øget fra 3,5 til 4 hyldemeter.

Billedsamlingen er øget fra ca. 100 til ca. 250.

Kirkebøger i fotokopi er forøget med årene 1872-91, så vi nu har dem fra 1712 til 1891.

Folketællinger i fotokopi eller afskrift har vi fra 1769 til 1906.

Der ud over har vi en hel del fotokopier af arkivalier fra Rigsarkivet og fra landsarkivet i Viborg.

Vi har en ret betydelig kortsamling for perioden 1774 til idag, hvoraf de fleste er i kopi.

Vi har et kartotek over alle personnavne i folketællingerne indtil 1901 og i mindre omfang fra enkelte andre kilder.

Vi har 27 interview optaget på bånd, hvoraf de 8 er fra 1986.

Vi har 8 hyldemeter historiske bøger.

Regnskabet fra 1986 balancerer med 8.101,82 kr.

Ebbe Walther

Lokalhistorisk Forening for Uldum sogn

I det forløbne år er indbindingen af de kopierede kirkebogsblade blevet afsluttet. Foreningen har nu kirkebøgerne for sognet dækkende tidsrummet 1746-1891 i holdbare og lethåndterlige bind, 9 ialt.

At dette projekt har kunnet gennemføres og afsluttes så forholdsvis hurtigt, skyldes økonomisk hjælp fra lokalt hold, bl.a. fra Tørring-Uldum Museumsforening. Interessen for at søge oplysninger gennem de gamle kirkebøger har vist sig overraskende stor.

Ikke blot det nedskrevne, men også billedmateriale er en værdifuld kilde til lokalhistorien. Foreningen har netop fået overdraget en afdød fotografs samling af fotografiske glasplader. Det drejer sig om ca. 45.000 glasplader med motiver helt tilbage fra århundredeskiftet. De fylder godt i arkivlokalet, der heldigvis er velegnet og rummeligt. Her forestår nu et stort og årelangt arbejde med rensning, sortering og registrering af pladerne. Vi håber med sagkyndig bistand at få det gjort på den bedste måde, så eftertiden her kan have værdifuldt materiale til lokalhistorien.

Arbejdet med at lade ældre i sognet fortælle erindringer, der optages på bånd, er blevet fortsat. Disse båndindtalinger, der bagefter afskrives, er væsentlige bidrag til egne kulturhistorie. Vi har også tanker om i højere grad at inddrage ældre medborgere som aktive medarbejdere i vort arkiv. De erfaringer, vi hidtil har gjort i så henseende, kan kun tilskynde til at fortsætte og udbygge dette samarbejde.

Ved vor såkaldte Uldum-aften hvert forår, hvor lokale kræfter medvirker, har foreningen ofte glæde af de ældre sogneboeres bidrag.

Foreningen har - som et forsøg på at skabe mere kontakt udadtil - sendt et lille orienteringsblad ud til medlemmerne. Det

er tanken at udsende det 2 gange årligt. Initiativet er blevet modtaget meget positivt, og vi tror og håber, at det kan være med til yderligere at øge interessen for foreningens arbejde.

Børge Haugstrup

Museerne

Endelave Museum

Museet på Endelave fik også i 1986 foretaget yderligere reparationsarbejder af forskellig slags. Midlerne til dette stammer dels fra tilskud fra kommunen og støttelove (Planstyrelsen) og fra indsamlinger.

Museet havde i 1986 1727 besøgende og der er pr. 31.12.1986 116 medlemmer i Museumsforeningen.

Al pasning af museet i åbningstiden fra sidst i juni til midt i august og udenfor denne tid efter behov udføres ved frivillig arbejdskraft.

Fredericia Museum

Som bekendt har forskellige trossamfund spillet en væsentlig rolle i Fredericias historie, og tilfældet ville, at tre af disse trosretninger inden for et og samme år blev genstand for særlige udstillingsarrangementer i museets regi:

I anledning af 250 året for indvielsen af den reformerte kirke i Fredericia vistest særudstillingen »..de satte deres præg på byen...«. Udstillingen blev arrangeret i

samarbejde med den reformerte menighed, og i perioden 22. marts - 19. maj var der mulighed for at få et indblik i livet i byens reformerte menighed både inden- og uden for kirken.

Den jødiske menigheds liv blev på samme vis behandlet i tidrummet 2. - 14. september med udstillingen »Inden for Murene«. En plancheudstilling, der bredt oplyste om jødisk liv i Danmark, blev suppleret med genstande fra Fredericia menigheden - deriblandt en række enestående originale genstande fra den nedlagte synagoge.

Efter anmodning fra byrådets socialudvalg arrangerede museet i samarbejde med Lokalthistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn en særudstilling og et lysbilledforedrag på Sct. Joseph Hospital i anledning af dettes 100 års jubilæum, d. 1. november.

Året 1986 vil på museet desuden blive husket, fordi det lykkedes at erhverve en stor samling sølvgenstande fremstillet hos Cohr i moderne tid. Blandt genstandene var flere enestående modelarbejder. De fremragende korpusarbejder fra virksomhedens samling blev erhvervet ved

auktionskøb via særlige bevillinger fra Kulturministeriet og Fredericia Kommune.

De udadvendte aktiviteter har ellers været fuldt på højde med de foregående års -:

Til de allerede nævnte særudstillinger skal føjes endnu to:

»Børn i Fredericia« (8. februar - 2. marts) viste især via et stort billedmateriale træk af børns dagligdag med hovedvægten lagt på årtierne omkring 1900.

Udstillingen blev pænt besøgt af bl.a. en del skoleklasser, og en lysbilledserie med udgangspunkt i udstillingen blev vist ved flere lejligheder.

Sommerens særudstilling, »Kendetegn« (14. juni - 24. august) gav den besøgende nogle eksempler på den mangfoldighed af skilte, plakater, flag, emblemer, bannere

Fredericia Museum. Særudstilling af brandudstyr.

og andre symboler, man i Fredericia har anvendt for at gøre opmærksom på holdninger, salgsobjekter, opholdssted ell. lign.

Samarbejdet med Fredericia Husflidsforening har i 1986 omfattet to arrangementer:

- Den 16. august høstedes en del af afgrøderne i museets forhave bl.a. rug, hvede samt hør med aktiv deltagelse fra flere tilskuere.

Endvidere blev der fortalt træk af kartoflens historie samt om museets krydderurter.

- Den traditionelle julestue den første week-end i december blev atter afviklet med succes. Det anslås, at mellem 400 og 500 personer besøgte museet ved den lejlighed. Et tilsvarende antal børnehaverbørn og deres leder fulgte i de efterfølgende to uger museets tilbud om at låne Brøchners Pakhus til afvikling af et julearrangement.

Som led i vinterferie-aktiviteterne for byens skolebørn blev der d. 10. februar holdt fastelavns-tøndeslagning. Ca. 100 festligt udklædte børn deltog.

En dag i efterårsferien var på museet arrangeret dels en lille særudstilling af brandmateriel, dels to forevisninger af gamle film om brandslukning. Arrangementet foregik i samarbejde med brandvæsenet.

Arkæologer fra Museet på Koldinghus samt Nationalmuseets 2. afdeling har efter en besigtigelse på stedet anbefalet, at der snarest muligt gennemføres en undersøgelse af området Ullerup Kirkebakke/Sct. Folkvards Kilde.

Pg Fredericia Museums foranledning blev med meget kort varsel igangsat en arkæologisk undersøgelse af en gravhøj, så lå vejen for anlæggelse af en cykelsti i Herslev.

Trods meget dårlige arbejdsforhold resulterede undersøgelsen i fundet af et meget interessant gravhus fra Ældre Bronzealder.

Endvidere formidlede Fredericia Museum gennemført en arkæologisk udgravning af en overpløjet gravhøj ved Vejlevej/

Sønderskovvej i Stoustrup forud for opførelsen af et nyt boligkompleks. Her blev fundet rester af et dyssekammer formodentlig fra Yngre Stenalder.

For begge undersøgelser vedkommende oplevede vi det glædelige, at Fredericia Kommunes tekniske forvaltning udviste en velvillig holdning til begge projekter.

Museet har som »konsulent« medvirket ved nedtagning af en gammel stråtekt bygning på Trelde Møllevej. Ud over at foretage interessante iagttagelser og sikring af specielle bygningsdele overtog museet ved samme lejlighed nogle udmærkede stykker genbrugstømmer.

Der er foretaget en gennemgribende omordning af museets store samling af håndbogs litteratur, som nu er opstillet efter folkebibliotekernes gængse decimalklasser system.

Der er i årets løb gjort foranstaltninger til at udbedre de utilfredsstillende og ufor-svarlige opbevaringsforhold, som har måttet bydes en række museumsgenstande i en dårligt indrettet ladebygning i oplandet. Kommunens boligkontor ønskede at disponere over lokalerne til andet formål, og i stedet gik man ind på at overlade museet andre lokaler på kommunens fredede bondegård, »Kringesminde« i Egeskov.

I efteråret kom der for alvor gang i indretningen til magasinformål: Der blev støbt et (midlertidigt) cementgulv, der blev etableret en adskillelse mellem museets og forpagterens rum, der blev etableret lys, og endelig blev der opbygget et fleksibelt reolsystem.

Inden gennemførelsen af disse forbedringer havde et hold på 15 studerende fra Byggeteknisk Højskole i Horsens som en øvelsesopgave gennemført en opmåling af den gamle bindingsværksgård. Det omfattende materiale på ca. 50 tegninger er se-

nerne suppleret med interview med brødrene Johs. og Aksel Sterndorff optaget på lydbånd.

Arbejdet med at indrette værksted i lokalerne på Prangervej kom i årets løb også et godt skridt videre.

Amtets konservator Ib Hansen har inspiceret arbejdet og anerkendt de dispositioner, som er - og vil blive foretaget.

Sidst på året blev installeret et avanceret elektronisk tyverialarmanlæg i magasinlokalerne.

I årets to møder for repræsentantskabsmedlemmer i april og september indgik dels en Fredericia-film v/fhv. skovfoged Harald Jensen dels et foredrag om jøderne i Fredericia v/Niels Chr. Sørensen.

Søren Kyed Jakobsen

Give-Egnens Museum

Museet har i 1986 været rigt besøgt af såvel enkeltpersoner, grupper, skoler som foreninger.

Den 17. april afholdtes foreningens generalforsamling, hvor godt 100 mennesker var mødt op, også for at høre en tidligere Farrepige, Laura Halkjær, fortælle om livet her på egnen i starten af århundredet.

Samme aften afsløredes museets nyerehvervelse, en større pibesamling.

Den 23. maj åbnede dette års første særudstilling, nemlig: »Fra henkogt medister og saltet flæsk til andelsfrysehus«.

Museets høstarrangement fandt sted den 9. sept. Fremmødet var meget stort, også da man efter høsten samledes til høstgilde på museet. Et meget veloplagt Give Spillemandsdrag indrammede i høsttoner fint de små indslag af Anton Bernsten digte, høstfortællinger m.m.

Museet var i juni vært for en sammenkomst af museer/arkiver i en radius af ca.

30 km, og mange udtrykte fornøjelse over at se, hvordan man andre steder klarede »bevaringen af fortiden«.

I december måned kørte udstillingen »Julebørn og Legetøj«. Herved forøgedes vores lejetøjssamling væsentligt.

Traditionen tro havde museet også i år åbent i week-enderne op mod jul.

I løbet af året har museet medvirket med mindre udstillinger ved foreningsjubilæer, messer, dyrskuer m.m., ligesom genstandsudlån har fundet sted.

I december 1986 udkom for første gang Give-Egnens Museums årsskrift. I årsskriftet blev nogle af de skitser, som museet har købt af Heine Kristensen offentliggjort. Heine Kristensen har tegnet en del af museumsgenstandene på Give-Egnens Museum i sort streg. Vi har i år ladet fire af disse fremstille som brevkort.

Museet har i hele 1986 haft ansat 4 personer over jobskabelsesordningen.

Der er gået endnu et år i Give-Egnens Museumsforenings historie. Der indkom ca. 1400 numre.

1986 blev et museumsår med megen aktivitet, såvel med hensyn til formidling som bevaring, men også i vid udstrækning et år, hvor vi arbejdede videre på at bygge strukturen op omkring Give-Egnens Museum.

Falk Mikkelsen

Glud Museum

Sæsonen startede 27. marts - skærtorsdag - med åbning af påskeudstillingen med tegninger, akvareller og skulpturer af lærer ved Glud Skole John Madsen, Snaptun.

Skolestuen/særdudstillingslokalet i hus 12 var delt op således, at udstillingsrummet var ca. 1/3 af hele lokalet, og det gav en

god ramme om den fint besøgte udstilling, der blev forlænget til også at vare søndagen efter påske med.

Forsæsonen startede altså godt med ca. 400 besøgende i påskeugen, men april var lidt svag besøgmæssigt, men der kom jo også sne- og sludbyger i weekenderne, hvor besøgstallet traditionelt er størst, og kun enkelte større udflugter kom i april. Maj måned var nogenlunde og som helhed blev 1986 noget bedre end 1985 med en fremgang på 1518 besøgende eller ca. 16% således, at det samlede besøgstal i 1986 blev på 11.039 mod 9.521 i 1985. Fra 25. april og til og med 1. juni havde museet udstillingen »Konservering for fremtiden«, en vandreudstilling udarbejdet af konserveringsværkstedet på Staldgaarden i Kolding. Den 8. maj var konservator Ib Hansen til stede og forklarede de besøgende om behandling af både oldsager og nyere tids genstande.

På opfordring af gruppen omkring »Fyraften og Fritid«, et alment kulturelt arrangement startet af Vejle amtsråds undervisnings- og kulturudvalg og Juelsminde kommunes kulturudvalg, lagde museets arealer m.v. til et arrangement 20. september 1986 kaldet »Gammeldaw's marked« og den praktiske side blev varetaget af bestyrelsen for Glud-Hjarnø Borgerforening og Folkedanserne i Bjerre Herred.

De 2 lokale brugsforeninger solgte varme pølser og frugt, Borgerforeningen havde salg af fadøl, Glud Mejeri solgte varme pizza og rygeost, medens keramikeren T. Karlson, Sønderby, solgte sin fine brugs- og kunstkeramik. Folkedanserne underholdt med opvisning og holdt såkaldt legestue og SID havde sketch i sin udførelse. Ca. 400 deltog i festlighederne hvortil der denne dag var fri entre.

I udstillingsmontren i hus 12 var der i

1986 en tekstiludstilling der viste en meget lille procentdel af museets textilsamling, der omfatter både beklædnings- og boligtextiler.

Højdepunktet i museets virke i 1986 blev rejsningen - genrejsningen - af stuehuset fra »Badensminde«.

Rejsegildet fandt sted 18. juni med deltagelse af ca. 50, der blev budt på lune frikadeller og kold kartoffelsalat med øl eller vand til. Museets formand bød de fremmødte hjertelig velkommen og glædede sig over, at vi nu var nået så langt i det til tider problemfyldte projekt, og takkede de mange der på den ene eller anden måde havde været med til, både økonomisk og praktisk, at hjælpe museet.

Borgmester Jørn Bjerre Rasmussen, Juelsminde kommune, lykønskede med at museet nu var kommet så langt og glædede sig over at museets bestyrelse havde stået fast ved dets beslutning om, at »Badensminde« skulle flyttes, hvis museet skulle redde den. Borgmesteren gjorde også opmærksom på, at der var en meget, og måske vanskelig, vej inden hele projektet er klar. Projektets arkitekt, Gert Back-Nielsen, Aarhus, takkede for den tillid der var vist ham, ved at overdrage den restaureringsfaglige ledelse til ham og håbede at også resten af flytningen ville gå lige så godt som flytningen af stuehuset.

Der modtoges blomster fra naboer og Klejs Savværk, der har været os behjælpelig med tilskæring af gammelt egetømmer fra »Barritskov« til fodremmene. Borgmesteren overrakte en platte med kommunens våben og arkitekten 2 »Flaskebunds«-ruder, der skal bruges i døre, der iflg. Søren Knudsens opmålinger i 1928 havde den slags ruder, men ikke er til stede nu, og derfor må rekonstrueres efter Søren Knudsens tegninger. Tækkemand Knud Duedahl,

Vejle, gik i gang lige efter sommerferien og de unge m/k, der er beskæftiget på byggeriet i kortere eller længere tid fik muret tavlene og huset blev lukket inden vinterperioden.

Den 8. juli var der en direkte udsendelse i Danmarks Radio, kanal 94 Vejle, fra kl. 17.30 - 18.30 med omtale af museet og byggeriet og indslag om aftægtsvilkårene i gl. dage.

Der har også været kortere indslag i program 1 og Radio Horsens, og TV - Syd har brugt miljøet til en optagelse med amtskulturkonsulent Inge Kristiansen, der foretog Anton Berntsen sange. Til jul »boede« juleeventyrets Hans Peter i museets første bygning, Rs. Thomesøns stuehus (fra 1662) genopført og indviet 1912, altså har museet 75 års jubilæum 1987, og dette fejres med reception 5. maj.

Johan Schauchner

Hjortsvang Museum

Hjortsvang Museum har i det forløbne år holdt åbningsfest i maj måned, med levedegørelse af en bondestue, snak over bordet, kartning og spindning. I Dec. afholdt vi et julestuearrangement, med stor tilslutning. Desuden er der bygget en 350 m² stor hal, som nu er udstillet med landbrugsmaskiner og det lykkedes også at skaffe penge nok til at indrette kostaldloftet til udstillingsareal.

Der er åbent sommeren igennem fra kl. 10.00 til 15.00 på hverdage og lørdag, samt søn og helligdage fra kl. 13.30 til 17.00.

Gudrun Andersen

Horsens Museum

Gennem 1986 har Horsens Museum haft en lang række særudstillinger, hvoraf de vigtigste skal fremhæves. Det startede med »Kometen kommer«, der var en udstilling om Halleys komet, og de myter, der gennem hele historien har fulgt netop denne komet. I forbindelse med udstillingen havde forfatteren Henning Mortensen skrevet et åbningsdigt og jazzfusionsgruppen Bal Coupe havde skrevet et jazzstykke over Halleys komet, der blev uropført i udstillingen.

I marts havde vi »Danmarkshistorie på naturgassens vej« - en mindre udstilling om de arkæologiske gasfund i Vejle amt. I august en udstilling »Militær i Horsens«, omhandlende byen som garnisonssted

Sølvterrin og fad. Knud Rasmussen Brandt omkr. 1765.

samt byens berøring med skiftende krige. I oktober åbnede en stor udstilling med gamle dukketeatre - »Blot til lyset«. Denne udstilling blev fulgt op af dukketeaterforestillinger bl.a. hele efterårsferien.

Samtidig stod den lille fine udstilling »Bevaring for fremtiden« udarbejdet af konserveringsanstalten i Kolding.

Julen blev fejret med en udstilling om »Nissernes liv« udarbejdet på de videnskabelige oplysninger man har om dette folkefærd. I julemåneden blev »Jul i Nødebo Præstegård« opført som dukketeater. Desuden lavede museet en juleudstilling i

forbindelse med julemarked på Glibbinggård, samt en udstilling om »Rådhus i Horsens 1400-1986« i forbindelse med indvielsen af det nye rådhus i Horsens.

Antallet af særudstillinger vil de kommende år ikke have samme omfang, idet museets permanente samlinger trænger til en »kærlig« hånd, så de kan fremtræde mere overskuelige og mere oplysende. Dette vil en del af tiden de kommende år gå med.

Museets samlinger er i 1986 blevet forøget med en lang række genstande og hele værksteder. Her skal nævnes en tilgang til sølvsamlingen. Det lykkedes at erhverve en terrin med fad, udført af mester Knud Rasmussen Brandt og udført omkring 1765. På fadet en meget fin indgravning, forestillende Vor Frelsers kirke og en endnu ukendt stor gård. En lang række fonde betalte det store beløb, således at stykket kunne komme publikum til gavn.

Museet har haft en meget aktiv udgravningssæson, der først og fremmest har været betinget af nedlægningen af naturgasnettet. Der er udført ca. 20 undersøgelser, hvoraf de vigtigste skal omtales.

Det gælder en landsby med gravplads fra ældre jernalder ved Hedegård i Ejstrup sogn. Landsbyen synes at være befæstet med hegn og en evt. voldgrav. Et stykke fra landsbyen ligger gravpladsen, hvor der både blev undersøgt brandgrave og jordfæstegrave. Gravene var forholdsvis rige og foruden keramik fandtes perler, fibler, hårnåle og meget andet.

Syd for Bjerre udgravede museet dele af en gravplads fra yngre germanertid, der er en periode vi ved meget lidt om. Denne plads bestod af brandgrave, der bl.a. indeholdt mange glasperler af typer man også kender fra den ældste handelsplads i Ribe. Over gravpladsen var senere anlagt en stubmølle, hvor de kraftige korsformede funde-

ringsgrøfter stadig lå indtakte. Stubmøllen, der som type kendes fra 1200-årene, kan dateres til 1400-årene på baggrund af de meget få skår der lå i grøfterne.

Museet vil på begge disse to pladser fortsætte udgravninger i 1987.

Museets magasinproblem blev noget afhjulpet i 1986, idet der blev stillet et stort lokale til rådighed på en af byens skoler. Selvom denne løsning ikke er ideel, så har det betydet at Flensborgs enkebolig i Nørregade nu har kunnet blive ryddet. Dette hus fra 1790 har tidligere været benyttet som museum, men de seneste år til magasin. Planen er, at huset nu skal huse udstillinger bl.a. museets værksteder, men også en udstilling om huset og dets brug som enkestiftelse. Den første udstilling om »fattige enker i 1700-årenes Horsens« forventes åbnet i februar marts 1988.

I forbindelse med flytningen af magasin er en del af museets genstande under nyregistrering og desuden er de blevet ryddet ud i de dele af besættelsestidssamlingen, der bestod af sprængstof, raketter og granater. Dette materiale er afleveret til hærens sprængningshold.

Museet har deltaget i en række foredragsserier samt undervisning under Folkeuniversitet. Der har desuden været knyttet en række forskere til forskellige opgaver herunder udgravninger og udstilling.

Museet blev i 1986 besøgt af 13.421 mennesker, hvilket igen er en stor stigning.

Ole Schiørring

Museet på Koldinghus

1986 blev året, da museet efter mange års til tider utålmodig venten endelig fik tidssvarende administrations- og konserveringslo-

kaler indrettet i den nordlige halvdel af slottets østfløj. Her er i mellemetagen indrettet kontorer til museets ledelse og administration, og i øverste etage har konservatoren kunnet indrette sig i et lyst og rummeligt værksted. Sammesteds er indrettet frokoststue for museets personale, som ikke længere skal indtage dagens måltider blandt brev-papir og høvlspåner. Den 20. marts præsenteredes de nye lokaler i østfløjen for pressen og for en indbudt skare af museets venner og forbindelser med deltagelse af restaureringens arkitekt og byggeudvalgets medlemmer.

Vi mener allerede nu at kunne konstatere en bedre betjening af publikum, da museets faglige stab nu er samlet på et sted i slottet sammen med de arkiver og kartoteker, som er nødvendige til besvarelse af forespørgsler fra museets besøgende og andre interesserede.

Sideløbende med denne indflytning er restaureringsarbejdet gået videre med indretning af det såkaldte Christian IIIs kapel i slottes sydvestlige hjørne, hvor Christian III og dronning Dorothea i 1550 indrettede det første protestantiske kirkerum i Danmark. Rummet beskadiges ved brand i 1581 og nedlagdes som kirkerum af Christian IV efter at han havde indrettet sin egen slotskirke under kæmpetårnet. Det har været magtpåliggende ved restaureringen at markere, at denne del af slottet har en særlig historie, hvorfor kapellet nu er genopstået som et rum gående over to etager med et pulpitur. Vi har meget sparsomme informationer om Christian IIIs kapel, faktisk kender vi kun udformningen af de fire høje, rundbuede vinduer mod vest og mod syd. Derfor har arkitekterne Inger og Johannes Exner ved restaureringen været frit stillede ved rummets udformning, der bevidst adskiller sig fra, hvad

man kan tænke sig at have været det oprindelige. Rummet skal fremover tjene som foredragssal for slot og museum og som en art »biograf« til fremvisning af lysbilleder og film i forbindelse med museets permanente og skiftende udstillinger. Som resten af sydfløjen står rummets vægge ruinrå, medens inventar er givet en forfinet udformning. Trækonstruktionerne er de velkendte limtræskonstruktion, hvidskurede og med en fin blå linie. Gulvet er hvidlig og grålig marmor, og fra det himmelblå loft hænger hen ved 150 enkelte pærer, en for arkitekterne karakteristisk belysning. Salen er naturligvis forsynet med rullegardinger og trinløs lyd-dæmpning til »biograf«-funktionen.

Også i 1986 foretog museet arkæologiske undersøgelser i Bredgadeområdet. Med begrænsede bevillinger fra rigsantikvarens knappe midler var der kun mulighed for et par enkelte søgegrøfter, hvis primære formål var at fastslå, hvorvidt det eller de stemmeværker, der skulle udligne forskellen mellem slotssøens og åens vandspejl, og som sandsynligvis har båret byens indfaldsvej fra vest, ville blive berørt af det kommende byggeri, idet det eller de i så fald ubetinget måtte undersøges.

Det lykkedes at fastslå, at der ikke findes stemmeværker i området syd for Katrinegade, idet voldgravens bundkote, der fra tidligere undersøgelser på pladsens sydlige del var kendt, og de bundkoter, der påvist i de to nye snit, afvege så lidt fra hinanden, at et stemmeværk imellem det gamle snit og de to nye ikke kan tænkes. Der er derimod grund til at tro, at der gemmer sig rester af et stemmeværk under Katrinegade, hvorfor arbejdet i gaden ubetinget må følges.

Som en stor og velkommen overraskelse viste det sig desuden, at det nordligste

voldgravssnit gennemskar ældre kulturlag, hvori fandtes keramik, der kan dateres til 1200-1300-årene. Hermed bekræftedes det, at graven må være anlagt af Erik Menved i 1313, således som de skriftlige kilder siger, og hermed gives der en forklaring på den meget yderlige placering, som Nikolaj kirke har i den højmiddelalderlige by. Oprindeligt må byen være vokset op med kirken i en mere centralt placering, men anlægget af bybefæstningen, der har skullet tilsluttes borgens jordværker, har medført en regulering af bebyggelsen, hvorved en vestlig bydel må være nedlagt.

Arbejdet med museets sølvkammer er fortsat. Projekteringen er afsluttet og arbejdet med lokale og inventar er igangsat til færdiggørelse i 1987. Som led i forberedelserne blev det muligt med midler fra en arv at gøre en meget fordelagtig erhvervelse af smykker af Bent Knudsen. Sammen med sin hustru Anni har Bent Knudsen i tredive år drevet selvstændig sølvsmedie med korpusarbejdet og smykker, selvom virksomheden sikkert er nok så kendt for de mange papiruroer. Med stor velvilje fra Anni og Bent Knudsen råder museet til det kommende sølvkammer nu over en repræsentativ og omfattende samling af Bent Knudsens smykkemodeller, og hermed er endnu et kapitel af sølvsmedehåndværkets historie i Kolding sikret i museets samlinger.

Året har været præget af et større antal udenlandske udstillinger på Koldinghus, vekslende med danske udstillinger. En kort opremsning af udstillingerne yder ikke disse retfærdighed, men skal alligevel gøres:

15. marts - 13. april »Ungarsk adelige broderier« fra 1500- og 1600-årene. Ungarsk kulturaftaleudstilling.

23. marts - 13. april »Keramik - min elskede, jeg hader dig«. Keramik af Bodil og Richard Manz. Sammen med Statens Kunsthåndværk.

10. juni - 29. juni »Tre kunstnere fra Finland«. Sammen med Finlands ambassade.

21. juni - 17. august »Jern, sølv og guld«. Traditionelt bulgarsk kunsthåndværk fra 1700- og 1800-årene. Bulgarsk kulturaftaleudstilling.

30. august - 21. september »Bolig i Kolding i 100 år«. Sammen med boligsekskaberne AAB og Lejerbo.

12. september - 26. oktober »Moderne polske medaljer«. Polsk kulturaftaleudstilling sammen med Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.

Højderyggen Egnsmuseum

Ved påsketid udstiller Ulla Pedersen, Horsens, en række billedvævninger, medens Ejler Nicholaisen, Rask Mølle, viste linoleumstryk og træarbejder. I maj var der en ekskursion ud på Harrild Hede ved skovfoged Jakobsen. I juli kom den traditionelle udstilling af nye arbejder ved Aksel Ø. Jensen, Hakon Lund Jensen, Lene Knudsen og Emmy Hauch. I høsttiden blev der arbejdet med le og selvbinder hos Bent Thykjær og rusket hør hos Niels Juul Poulsen, St. Nørlund. Der var også fremvisning af årets udgravninger på jernalderbopladsen, i år ved arkæolog Pia Michelsen. I efterårsferien udstillede Kragelund Keramik ved Birgit Finch Petersen. I november havde museet udstilling i Nørre Snede hallen i forbindelse med Silkeborg

og omegns kaninavalerforenings udstilling. Til julestuen underholdt Gudrun og Hauwer Pedersen om købmandsliv i Sandvad, medens fru Lilly Kristensen viste løvsavsarbejde og papirklip.

Museet har deltaget i indsamlingen af erindringer til belysning af Indre Missions historie i kommunen. Desuden har vi fået mange genstande og arkivalier, men det kniber meget med plads på museet til opbevaring. Vi håber at magasinforholdene snarest udbedres, da de nuværende pladsforhold er meget små.

Lokale pengeinstitutter og Nørre Snede kommune har sikret museet på forskellig vis. Ligeledes har Elsebet Bliurup og Marianne Eriksen arbejdet på museet i det forgangne år.

To af museets trofeste venner og hjælpere igennem årene, Holger Madsen, Krondal, og Vera Jensen, Nørre Snede, døde i 1986, og de vil blive erindret med taknemlighed.

Bestyrelsen

Opførelsen af Kunstmuseet Trapholt er nu indledt. Fra cafeteriaet vil der blive en storslået udsigt ned mod Kolding Fjord.

Foto: Sven Jørn Andersen, december 1986.

Kunstmuseet Trapholt, Kolding

Kunstmuseet Trapholt har i 1986 arrangeret 6 udstillinger med dansk billedkunst og kunsthåndværk. Størst opmærksomhed var der omkring emneudstillingen »Arbejdets billeder«.

Museet har udvidet det pædagogiske arbejde i samarbejde med byens skoler og Amtscentralen. Dette har allerede betydet en mærkbar vækst i antallet af besøgende skolegrupper.

Årets begivenhed fandt sted den 25. august, da kulturminister H. P. Clausen tog første spadestik til det ny museum i Æble-

haven. Som belønning for sin indsats kunne ministeren hjembringe første eksemplar af »Koldings gyldne spade«.

Byggeriet skrider nu planmæssigt frem. Her ved årsskiftet er arbejdet med fundament og kældervægge færdigt.

En kreds af museets venner har dannet Trapholt-komiteen, som skal hjælpe med at indsamle de sidste penge, så det ny byggeri kan stå helt færdigt til indvielsen torsdag den 2. juni 1988 kl. 14.00.

Smidstrup-Skærup skoles egnsmindesamling

påbegyndtes i 1961-62 som et resultat af nogle skoleklassers arbejde med hjemstavnslære og er derefter vokset støt gennem gaver fra forældrekrede, enkeltpersoner, foreninger og myndigheder. Antallet af bevaringsværdige genstande har forlængst passeret de 1.000, og lokaleforholdene har derfor flere gange krævet ud- og omflytninger. Siden 1981 har egnsmindesamlingen dog igen været »hjemme« på skolen, hvor den nu er placeret i 2 velindrettede (men desværre snart overfyldte) lokaler under skolens gymnastiksal.

I videst mulig omfang er samlingen arrangeret med specielt henblik på undervisning af skoleelever; men samtidig er det tilstræbt at give besøgende grupper, foreninger og enkeltpersoner et rimelig godt overblik over egnens landbo- og landsby-kulturs udvikling gennem 1800- og 1900 årene. Desværre har pladsforholdene dog vanskeliggjort opstilling af adskillige tilbudte større ting, f.eks. maskiner og arbejdsredskaber fra landbrug, hånd-

værk, handel og industri. Sådanne er med beklagelse blevet henvist til andre af amtets (større) samlinger.

Egnsmindesamlingen har i årenes løb arrangeret eller deltaget i adskillige større udstillinger på lokalt plan og udensogns. Desuden har man være medarbejdende ved forskellige kursusarrangementer. Som noget specielt bør måske nævnes de sidste 3-4 års demonstrering af høravly med efterfølgende hørbearbejdning v.hj. af de originale redskaber - et emneområde, der på både skole- og kursusplan har vakt megen interesse.

Der er i årets løb modtaget et pænt antal bevaringsværdige genstande, og som tidligere har der været gode kontakter til andre af amtets samlinger - især Fredericia Museum.

Da al arbejde med skolesamlingens vedligeholdelse og trivsel udføres rent con amore og uden særlig hjælp, har der kun kunnet fastlægges 1 månedlig åbningsdag: første torsdag i måneden kl. 16 - 18. Herudover er der også åbent hus ved særlige lejligheder som valgdage, byfestdage o.lign. Skolesamlingens daglige ledelse er overlærer Hans Pedersen og lærer Svend Nielsen.

Uafhængig af egnsmindesamlingen, men i samarbejde med denne er det påbegyndte sognearkiv anbragt i samme lokaler.

EII-P

Egnsmuseet Vandel

Pladsforholdene på Egnsmuseet er stærkt begrænset, og derfor må vi af og til skifte udstillingerne om med andre udstillings-emner og foretage omforandringer af de bestående.

Vi har derfor i vinter, hvor turistbesøget er lille, været beskæftiget med disse opgaver. Vi var så heldige, at kommunen stillede en faguddannet dekoratør til vor rådighed, og en snedker på efterløn var så venlig at hjælpe os med at stille nye montre op, hvor det var nødvendigt.

Først tog vi fat på at friske tekstilafdelingen op. Museet råder over en mængde gamle tekstiler, som blev draget frem og stillet utraditionelt op, så denne afdeling virker i dag som en helt ny afdeling. Ligeledes fik vi vor samling af gammelt legetøj omordnet, så det virker spændende og interessant.

Vi havde sidste år en stor udstilling om besættelsestiden. Det meste af den har vi fjernet, men den del, som omhandler evakueringen af Vandel og omegn i forbindelse med anlæg af flyvepladsen har vi ladet stå på grund af de store ændringer i lokalsamfundet, som det bibragte. På den ledige plads lavede vi istedet en udstilling om radio og telekommunikation, det viste sig dog meget svært at få fat i de gamle radioer, men et krystalapparat og nogle gamle batterimodtagere lykkedes det dog os at fremskaffe.

Vi har en stor oldtidssamling, og vor tidligere formand Harry Hansen har skænket os 24 tegninger, hvor han med sin karakteristiske streg genfortæller stensalderfolkets liv og virke. Det er oldtidshistorie på en anden måde. Til supplerung af vor oldtidssamling har hr. og fru Blankholm V. Nebel lovet at udstille nogle samlede fund, hvor alt fra en udgravning er medtaget. Disse udstillinger vil blive udskiftet med passende mellemrum.

I efteråret 86 var vi involveret i et fund i Ødsted fra svenskekrigene 1658-60 bestående af 13 tintallerkener, et kobberfad

og dele af et lågkrus. Det var danefæ, så det måtte over på Nationalmuseet.

Dette gav os ideen til en helt ny udstilling. Svenskekrigene gik meget hårdt ude over Randbølegnen, som gennemskæres af Hærvejen. Svenskerne røvede og plyndrede på egnen, og mange mennesker gravede deres kostbarheder ned i jorden, men da kun få overlevede krigen, blev disse ting aldrig gravet frem igen. Så kom vore forbundsfæller, polakkerne. De var måske ikke så slemme som svenskerne, men de bragte Østersøegnens klassiske pest paratyfus til egnen og folk døde som fluer. Et år skal der være begravet 1600 mennesker på Nørup Kirkegård fra Randbøl og Nørup heriblandt også en del polakker. Desuden var der mange, som ikke formåede at bringe de døde til Nørup, og som derfor blev begravet på marken i de såkaldte pestgra-

ve. Disse grave blev plantet til med tjørn, og indtil århundredeskiftet har man kunnet påvise disse grave. Efter denne krig blev sognet så godt som affolket, og kirken blev lukket for nogle år, og overlevede henvist til Nørup. Denne store katastrofe i sognets vil vi søge at anskueliggøre ved en lille udstilling, og da vor dekoratør har skænket os et halvt hundrede svenske tinsoldater, har vi materiale til formålet.

Desuden fungerer Egnsmuseet som et arbejdende skolemuseum på den måde at vi søger at anskueliggøre livet omkring århundredeskiftet. Vi forsøger i vor gamle skolestue at vise undervisning på denne tid med de midler, som man da havde til rådighed, den tids madlavning på åbent ildsted og komfur, gammeldags vaskedag m.m. For bedre at kunne bruge museet arrangerede kommunen og amtscentralen i efteråret et lærerkursus med 28 deltagere i brugen af museet i undervisningens tjeneste. Sidste år havde vi besøg af ca. 40 skoleklasser, som oplevede en dag omkring århundredeskiftet. Vi har også haft den glæde at blive omtalt i flere pædagogiske skrifter, ligesom vi har haft besøg af flere museumsfolk, som vil forsøge sig med lignende aktiviteter.

Til museet er der knyttet et lokalhistorisk arkiv, som rummer flere værdifulde ting. De fleste arkivalier opbevares i brandboks, men foto's med tekst er tilgængelig for besøgende, ligesom folk, der studerer et eller andet emne har adgang til vore arkiver. Arkivet er i stadig vækst, og vi har i årets løb modtaget forskellige ting.

Som bindeled mellem museet og egnens befolkning er der oprettet en museumsforening. Sammen med museet udgiver den et års skrift »Spidsbarren«, som også i år indeholder mange gode indlæg. Desuden ar-

rangere foreningen ture, sammenkomster og foredrag.

Museet har besøg af mange foreninger og selskaber, og i sommertiden er der mange turister på vej til Legoland, som kigger indenfor. Her virker flyet som et glimrende blikfang. Til slut skal nævnes, at Kanal 94 sidste sommer lavede en udsendelse fra museet. *Ths. K. Thomsen*

Vejle amts Konserveringsværksted

De genstande, som i løbet af året er indkommet til amtskonserveringen for at blive konserveret, spænder tidsmæssigt fra den fjerneste oldtid og helt frem til vore egen tid. Opgaverne er meget forskelligartede både med hensyn til genstandenes egenartethed og materialer.

Eksempelvis kan nævnes en stor egetræskiste, som stammer fra ældre bronzealder 15-1300 f.Kr., udgravet i 1891 ved Vamdrup. Kisten, der ikke tidligere er konserveret, er stabiliseret med voks og skal indgå i Museet på Koldinghus nye oldsagsudstilling. Yderligere er indleveret mange genstande fra middelalderen af jern, kobberlegeringer, læder m.m. fra udgravningerne ved Bredgade.

Fredericia Museum har i gården hængende en del af de gamle skilte, som tidligere hang udenfor butikkerne, bl.a. skiltet fra bagemester Vald. Jørgensen. Vejret og forureningen havde efterhånden sat sit tydelige præg på skiltet, så en gennemgribende behandling var nødvendig, med bl.a. pålægning af 22 kt. bladguld på kringlen og kronen samt afrensning og opmaling af »galgen« og navnetræk.

Vejle Museum har i forbindelse med opbygningen af den byhistoriske udstilling i

»Den Smidske Gård« haft flere genstande til konservering bl.a. et meget medtaget vinduesparti (karnap), som har fået en meget omfattende istandsættelse. »Hafnia-skibet«, som efter endt konservering også skal indgå i udstillingen, er nu på tredje år under behandling. 3 af pælene fra den kendte Ravningsbro er stabiliseret med voks. Et større antal jordfundne oldsager af jern og bronze m.m. fra forskellige udgravninger er færdigkonserveret. Derudover er et større antal nyfund indgået til konservering.

I forbindelse med genopbygningen af en 4-længet bindingsværksgaard »Badensminde« ved Glud Museum, er der som dokumentation foretaget prøveafdækning af farvelagene og lavet prøvesnit på 1 vindue i hvert af rummene.

For Horsens Museum er et plankebord restaureret. I forbindelse med nedgravningen af naturgasledningen har museet foretaget ret omfattende udgravninger, hvor grav- og bopladsfund fra ældre og yngre jernalder, har givet meget rige fund af sølv-, bronze- og jerngenstande, der for en stor dels vedkommende er indleveret i præparater og udgravet på amtskonserveringen, og som i skrivende stund er under konservering. Foruden en del rav og glasperler samt en mængde keramik, der af en midlertidig ansat er under bearbejdning og samling på amtskonserveringen.

Desuden er der for de 6 statsanerkendte museer, der er tilknyttet konserveringsordningerne, udført adskillige andre opgaver.

De 6 egne museer, som står udenfor konserveringsordningen, hjælpes primært i form af konsulentbistand, således at de selv kan udføre lettere konserveringsarbejde. Enkelte spec. genstande er dog indsendt til amtskonserveringen.

Konserveringsudstillingen »Bevaring og

fremtiden«, der er fremstillet på opfordring af Amtsmuseumsrådet for at give de besøgende på museerne, biblioteker o.l. et indblik i bevaringsarbejdet, der foregår ved de kulturhistoriske museer, primært i Vejle amt, har året igennem været vist omkring en halv snes steder rundt i amtet. I forbindelse med denne udstilling blev der de fleste steder arrangeret en dag, hvor folk kunne komme med ting for at få råd vedr. behandling af forskellige genstande.

Det nuværende personale på amtskonserveringen består af 1 amtskonservator, 1 konserveringstekniker og 1 konserveringsmedhjælper. Derudover er ansat 1 keramikker i en periode af 2 mdr.

For personale ved amtets museer har der været afholdt et 2-dages kursus vedr. førstehjælp til bøger og arkivmateriale, med 25 deltagere.

Amtskonserveringen har i løbet af 1986 haft besøg, spændende lige fra et par børnehaveklasser, større klasser, div. foreninger og til Vestsjællands amtsråds undervisnings- og kulturudvalg. Desuden har forskellige erhvervspraktikanter, der har været i praktik på museerne, aflagt kortere besøg på værkstedet.

Endvidere kan nævnes at Danmarks Radio, kanal 94 i juli måned havde 1 times direkte udsendelse fra amtskonserveringen ang. bevaringsproblemer.

Af større anskaffelser i forbindelse med udbygningen af amtskonserveringens udstyr kan nævnes et apparatur til slibning og polering af farvesnit og metallografiske præparationer, og et mikroskop med fotoudstyr til bearbejdning af prøverne. Endvidere er installeret et sikringsystem for tyveri, der dækker alle amtskonserveringens lokaler.

Ib Hansen

Vejle Kulturhistoriske Museum 1986

Hovedbegivenheden i 1986 var udarbejdelsen af den nye udstilling med titlen »Vejle bys historie«, der åbnede den 2. maj 1986. En stor permanent udstilling om Vejles 800-årige historie er opstillet på et 400 m² stort areal i den eneste tilbageblevne købmandsgård fra 1700-tallet, Søndergade 14 på Vejles strøggade. I monterer i løse, specielt fremstillede modulsystemer giver kort, fotos, tegninger, originale museumsgenstande, kopier, udstoppede husdyr, dragtkopier, modeller, lugt- og lydfejder osv. mangeartede informationer, og ind imellem kan øjet hvile på kramboder, værksteder, købmandsforretning, arbejderhjem og et dias-show, der på 6 min. fortæller om byens historie for den, der har travlt.

Udstillingen er disponeret i 3 store rum, der udfyldes kronologisk med middelalderen i det første rum, i det næste 1600-1700-tallet og idet sidste 1800-tallet og frem til idag. I middelalderrummet fanges opmærksomheden af en højdekurvemodell i 1:200, der viser byens udseende omkring 1350 med dens bygninger, gadenet, kongens borg, møllen, møllekanalen, kirken, Sortebrødreklostret og byens porte. I monterer langs siderne uddybes de samme emner, suppleret med lidt om egnen i vikingetid og om, hvordan vi får oplysningerne fra arkæologiske udgravninger og de skriftlige kilder.

I 1500-1600-tallet trænger byens erhverv sig på, studehandel, ørredfiskeri, humleavl. Der fortælles om byens pligter gennem mange hundrede år, f.eks. den forhadte ægtkørsel, de store fædebursporter for kongen og hans lensmænd på Koldinghus. På trods af de svære forplig-

telser var det byens storhedstid i slutningen af 1500-tallet med et indbyggertal på 1200. Efter pest, ildebrande og svenskernes raseri af byen sank tallet til 700, og ved den første folketælling i 1769 var tallet 900. Vi skal frem til industrialiseringen omkring 1850, før byens vækst tager fart med oprettelsen af jernstøberier og bomuldsspindrier. I dag har Vejle 50.000 indbyggere.

I udstillingen er der gjort plads til Hafnia-Skibet, som museet udgravede i 1980. Det er et hollandsk-bygget skib fra 1500-tallet. Dele af det opstilles efter endt konservering om et par år sammen med ballast og last af sortpotter og korn.

Tønder med korn, salt, sild, dunke med brændevin m.m. hører til historien om konsumptionen, sisen og tolden. En fotostat på 3 x 2,5 m bringer i bogstaveligste forstand publikum ind i byens havn o. 1835. Originalen er et billede malet på træ, 20 x 20 cm. To kramboder, opstillet på »Kirketorvet« viser udbudet af kramvarer. På byens andet hovedtorv, Rådhuset, finder vi rådhuset, arresten, borgervæbningen, politi og brandvæsen. Sundhed og sygdom i byen i 1700-tallets slutning runder billedet af. Det sidste århundrede bringer os ind i håndværkernes kreds, skomager, bødker, børstenbinder, og til guldsmedens udstillingsvindue. Indkøb kan lejlighedsvis foretages i købmandsforretningen fra århundredskiftet, og museets store samling af kakkelovne fra Hess' Jernstøberi har endelig fundet plads i udstillingen. Bomuldsspindrierne var sammen med jernindustrien byens vigtigste industri i første halvdel af vort århundrede. Vi følger processen fra bomuldsplante til færdigvare. Billedet følges op af et vejleensisk arbejderhjem. I dag tegnet fødevarerindustrien sig for det største antal arbejdspladser, her

Tulip og Dandy. Efter af de nyeste skud på erhvervslivets stamme er Jysk Data Center.

Denne nye permanente udstilling er blevet godt modtaget både af byens befolkning og af turisterne.

Derefter kunne vi på museet beskæftige os med museets øvrige aktiviteter.

Sammen med Vejle Kunstmuseum arrangeredes udstillingen »Orla Lehmann og den nationale kunst« fra 14.5 til 3.8. vistes »Sy Folkedragten Selv«, en vandred- udstilling fra Nationalmuseet, der her på museet blev suppleret med nyvævede stoffer og modeller fra væveren Kamma Gudmand Høyer, København, der meget fint viste de stoffer og meget komplicerede mønstre, som de ældre dragter bestod af.

Fra 1.8. til 24.9. vistes »Konservering i Vejle Amt«. I anledning af 10-året for Vejle Amtskommunes konserveringsværksted på Staldgården i Kolding var der lavet en vandred udstilling om, hvordan man i dag konserverer de gamle genstande i museernes samlinger under mottoet: Fremtiden bevarer fortiden.

Fra 1.10 til 1.12 vistes den fine vandred udstilling fra Nationalmuseet, »Qilakitsoq«, om de meget velbevarede grønlandske mumier fra 1400-tallet, der i 1972 blev fundet i en klippespalte på Vestgrønland.

Fra 9.12. og fortsat i 1987 vistes i det lokalhistoriske billedrum en serie fotografier fra vore egne samlinger om Vejle Havn og livet på fjorden.

Også uden for selve museet blev der i 1986 arrangeret forskellige udstillinger. I slutningen af juni vistes i foyeren i Idrættens Hus 125 år i Vejle. Den var lavet af cand. phil. Claus Nielsen, Vejle Byhistoriske Arkiv, i anledning af DDSG & I's store jubilæumsstævne i Vejle.

Fra Vejles venskabsby Schleswig kom en anmodning om at deltage i deres store byfest den 2. og 3. august, arrangeret som et vikingetræf. Da man i Schleswig netop havde åbnet det nye Hedeby-museum syntes vi i Vejle, at det ville være meget naturligt at lave en plancheudstilling, der fortalte noget om den del af vikingetiden, som netop ikke findes i Hedeby/Schleswig området, om kongesædet i Jelling med Ravningsbroen og om landbefolkningens levevis ud fra den eneste undersøgte vikingetidslandsby, Vorbasse. I udstillingen indgik en model af Ravningsbroen, en model af vikingetidens landsby i Vorbasse samt noget af det importgods, der må være handlet fra handelsbyen Hedeby til Vorbasse.

Vejles hvide vindmølle er åben i sommerhalvåret med permanent udstilling om Vejle-egnens møller. Den besøges af ca. 10.000 om året.

I beretningsåret er som sædvanlig indkommet et stort antal genstande til museet, hovedparten med tilknytning til Vejle by og nærmeste omegn. Særlig må fremhæves erhvervslivets af hele materialet fra L. P. Hansens Farveri, Nørregade 10, Vejle. Farveriet kan føres tilbage til 1713. Hovedparten af materialet stammer fra farver Ejnar Hansen, der virkede fra 1918 til 1958, et helt enestående materiale fra hans virksomhed som farver. Foruden en stor samling farveprøver er bevaret de fleste af maskinerne og laboratorieudstyr, og dertil kommer et stort antal fotografier fra virksomheden med tilhørende arkivalier.

Også inden for den arkæologiske virksomhed er der sket en stor tilvækst til samlingerne.

I Vorbasse er de store forskningsudgravninger fortsat fra 1985. I november 1986 er udgravningen af 22.000 m² af bebyggelsen fra 5.-6. og 7. årh. afsluttet. Undersøgelsen

af landsbyen fra dette tidsrum er særlig vigtig, da der på arealet hverken er ældre eller yngre bebyggelser. Der er her udgravet 16 langhuse og 28 mindre huse, alle med meget velbevarede omgivende hegn, der tydeligt viser, hvor store de enkelte gårde har været, og hvordan de er blevet udskiftet igennem landsbyens levetid. Samtidig er der fundet 3 nedgravede grubehuse. De enkelte gårde i landsbyen har eksisteret i ca. 4 faser i dette tidsrum. Ved en af de yngste gårde, der er fuldstændigt udgravet, er langhuset i sin form meget lig et af de ældste langhuse, der tidligere er udgravet på den ældre vikingetidspads 400 m derfra, og som begynder i 8. årh. Samtidig med dette yngste langhus er fundet en indhegning med et tværmål på op til 130 m med flere mindre huse, der ligger på inder-siden af gårdens hegn, en struktur, der svarer til de ældre vikingetidsgårde. Der resterer herefter i Vorbasse kun at blive udgravet ca. 10.000 m² for at hele undersøgelsen, der har stået på siden 1974, kan afsluttes med et totaludgravet område på ca. 260.000 m².

Også forskningsudgravningen ved Nørre Snede er fortsat. Her har museet efter 2 måneders arbejde udgravet de sidste 5000 m² af det samlede landsbykompleks, der strækker sig fra 3. årh. til 6.-7. årh. Den sidste del af undersøgelsen, der er foretaget i år, har dækket den yngste del af bebyggelsen fra 6.-7. årh. Der undersøgte flere langhuse med tilhørende mindre huse samt med de sædvanlige velbevarede hegn, omfattende 1 hel gård samt dele af 7 andre gårde, hvis øvrige del tidligere er udgravet. Hermed er totaludgravningen af denne bebyggelse afsluttet. Den dækker i alt ca. 70.00 m² og har stået på siden 1980. I alt er der fra 1980 til 1986 udgravet ca. 500 huse,

lige fra 40 m lange hovedbygninger til små, simple huse. I 1986 udgravedes også en gravhøj fra yngre stenalder, der fandtes imellem germanertidsgårdene.

I Stoustrup ved Fredericia har museet i forbindelse med en lokalplan undersøgt en megalittomt. På trods af, at alle de store sten var fjernet, kunne kammerets plan dokumenteres. Det havde været et lille, rektangulært kammer, opbygget af fem sten med to i hver side og en endesten. Desuden havde der mod sydøst været en indgang med en tærskelsten. Selve gravbunden i kammeret og indgangspartiet var intakt, bestående af hvidbrændt flint. Her fandtes rester af en gravlæggelse med tre stenøkser, en flintkniv, et lille lerkar og fire ravperler på gravbunden.

Ved Herslev har museet i forbindelse med anlæggelse af en kommunal cykelsti undersøgt en overpløjet gravhøj. Selve gravhøjen var anlagt på en mindre, naturlig højning. I højen fandtes kun central-graven bevaret samt dele af randstenskæden. Desværre var der intet gravgods, men gravens konstruktion adskilte sig en del fra de almindeligt kendte gravformer fra ældre bronzealder, som gravhøjen må tilhøre. Graven var udformet som et regulært hus, hvor væggen havde stået i en fundamentsgrøft. Gravens størrelse var 2,50 x 1,10 m. I fundamentsgrøften fandtes meget tydelige stolpeaftryk af indtil 35 cm brede, kanthuggede planker. Inden for denne grønne var der fire meget store huller efter kraftige stolper, der må have båret taget. Selve gravens bund bestod af en fin bro-lægning af håndstore sten. Under gravhøjen fandtes meget tydelige ardspor, der viste pløjning i kun en retning.

Ved Tudvad er der i forbindelse med nedlægning af olierørledning undersøgt et

areal på 2025 m² med en boplads fra germansk jernalder, hvor der fandtes i alt 3 huse, to langhuse, der har afløst hinanden, samt et mindre hus fra germansk jernalder. Langhusene er kun bevaret ved de tagbærende stolpehuller, hvorimod det mindre hus også havde bevaret det meste af vægkonstruktionen. Det drejer sig formodentlig om en bebyggelse kun bestående af et enkeltliggende gårdsanlæg. I samme område fandtes 7 grave fra årtierne omkring Kristi fødsel, bestående af både urnegrave og brandpletgrav, hvoraf en var en våbengrav med sværd, skedebeslag, spydspids og kniv.

Lige nord for Jelling er der i forbindelse med en kommunal byggemodning fuldstændigt udgravet en samlet bebyggelse fra ældre romersk jernalder. På grund af hegn kunne bebyggelsen afgrænses til alle sider. Den dækkede et område på 75 x 50 m og har kun bestået af to ved hegn adskilte gårde. Husene fandtes kun bevaret ved tagbærende indgangsstolpehuller. Hver gård har et langhus i midten, ca. 20 m langt, samt flere mindre bygninger. Den største af gårdene er den hidtil største fra ældre romertid, der er udgravet her i landet. Ca. 50 m fra gårdene er der lokaliseret kun en stor grav, der er samtidig med bebyggelsen, og som vil blive udgravet i vinterhalvåret 1986/87. I udkanten af gården fra ældre romertid er udgravet et helt langhus samt spredt i området flere gruber fra tidlig førromersk jernalder.

Ved Stenderup er der i samarbejde med den amatørarkæologiske forening »Flintøksen« udgravet det centrale område af en overpløjet gravhøj. Undersøgelsen var afstedkommet ved opløjning af sten. Næsten hele højens centrale parti var ødelagt ved en stor moderne nedgravning, men lige

under bunden af denne fandtes en næsten helt bevaret skeletgrav, hvis sider var markeret af store marksten. Som gravgods fandtes en lille jernfibula og et mindre lerkar i hovedenden mod vest, og i fodenden mod øst fandtes et stort lerkar samt 2 hele fodbægre og en mindre kop.

I forbindelse med nedlægning af naturgas er der ved Uldum gravet et 10 m bredt og 160 m langt tracé igennem en bebyggelse fra sen førromersk jernalder. På det øverste sted kunne lokaliseres et selvstændigt indhegnet gårdsanlæg med mindst 3 huse samt flere huse, der fandtes i tracégrøften. I forbindelse med flere af husene fandtes bevarede hegn. I midten af bebyggelsen fandtes et mindre, ubebygget område. Det er tanken senere at vende tilbage til denne plads og totaludgrave den selvstændigt indhegnede gård i landsbyens midte. I alt fandtes der rester af 12 huse, både langhuse med 6-8 sæt tagbærende stolper og mindre huse. Desuden var der en brønd, kantet i siden med kraftige tilhuggede egeplanker, der er tale om en større landsby bestående af selvstændigt indhegnede gårde.

I forbindelse med nedlægning af naturgas er der ved Ølholm undersøgt en bebyggelse fra germansk jernalder. I alt er der udgravet 1100 m², hvor der fandtes 12 huse. Husene er af samme slags som de kendte fra Vorbasse og Nørre Snede, de fleste med fuldstændigt bevaret vægkonstruktion. De fundne huse udgør formodentlig kun en lille del af en større bebyggelse. I udgravningsområdet fandtes to slaggegruber samt flere gruber med meget keramik, bl.a. flere dele af en ornamenteret lerblok fra tidlig førromersk jernalder.

Foranlediget af fremkomst af tømmer ved oprensning af Sønderåen er der fore-

taget prøvegravning i en formodet vejdæmning, der fra nord kan følges over 50 m ud i Vejle Ådal på et sted, hvor der tidligere er fremkommet svære egestolper i åen. Umiddelbart syd for åen ligger voldstedet Kolborg.

Dæmningen fremtræder på grund af dræning med toppen ca. 1/2 m over terræn og anvendes i dag som en del af et stisystem i ådalen. En fase i dæmningen er C 14- og dendrokronologisk dateret til 1300-tallet, og fra samme tid er pæle og tømmer, hvor dæmningen når åens løb inden udretning i 1954. Samme sted fandtes et andet system af egestolper, som foreløbig to C 14-dateringer henfører til 3.-6. årh. Vejdæmningen ender ved en mindre højning i ådalen, hvor der fandtes en lille mesolitisk boplads.

Undersøgelsen, der forventes fortsat, er foretaget af Vejle kulturhistoriske Museum i samarbejde med Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat og Geologisk Institut ved Aarhus Universitet.

Også i 1986 har museets personale holdt en lang række foredrag med emner fra museets arbejdsområde, ligesom der i samarbejde med Turistbureauet i Vejle er afviklet flere busture, bl.a. ud i Vejle Ådal.

Museets forskellige udstillinger og andre arrangementer har i beretningsåret været besøgt af ca. 33.500 personer. Vejle kulturhistoriske Museum har således igennem de sidste 4 år oplevet en fordobling af besøgstallet.

Steen Hvass

Anmeldelse

Dansk lokalbibliografi. Vejle Amt. Udarbejdet af Bendix Bech-Thostrup, Anne-Meta Brunsborg, Inge Ladegaard og Bodil Sølling. Udgivet af Vejle Amts Biblioteksforening. Bibliotekscentralens Forlag. 1986. Bind 1-2.

Udgivelsen af *Dansk Lokalbibliografi. Vejle Amt* i foråret 1987, var en skelsættende begivenhed for alle lokalhistorisk interesserede, fordi det hermed blev muligt at få et overblik over alt trykt litteratur, der på den ene eller anden måde belyser lokalområdet. Bibliografien registrerer bøger, dele af bøger, tidsskriftartikler, småtryk og lokale periodica (tidsskrifter og aviser) udkommet i princippet helt tilbage fra bogtrykkets opfindelse og frem til og med 1975. Hvad der ikke medtages er f.eks. avisartikler og skønlitteratur. I alt omfatter bibliografien mere end 13.000 nummererede litteraturhenvisninger (poster).

Det er Vejle Amts Biblioteksforening, der står som udgiver, og de

satte arbejdet i gang for mere end 10 år siden. De fire forfattere, der har påtaget sig den kæmpemæssige opgave med at opspore og registrere alt, hvad der er skrevet om lokaliteter og begivenheder i amtet, er alle bibliotekarer, der enten er eller har været tilknyttet Kolding Bibliotek.

Bibliografien er udkommet som en del af projektet »Dansk Lokalbibliografi«. Det er den fjerde i rækken af amtsbibliografier udarbejdet efter fælles retningslinjer. De tidligere dækkede Roskilde, Fyn og Frederiksborg amter, mens Århus, Vestsjælland og Ribe amter snart kan ventes.

Den nye lokalbibliografi afløser Abitz og Bredsted's: *Litteratur om Vejle Amt*, udgivet af Vejle Amts historiske Samfund i 1945. Sammenligner man de to bibliografier, er det først og fremmest forskellen i omfang, der springer i øjnene. Abitz og Bredsted havde »kun« ca. 3000 poster, hvor den nye har 10.000 flere!

Forskellen skyldes tildels de forløbne 30 år, og at det nuværende Vejle Amt er udvidet både mod nord og syd efter kommunalreformen i 1970. Den vigtigste årsag er dog, at en lang række tidsskrifter, årbøger, bibliografier etc. er blevet systematisk gennemgået, og at der centralt er udarbejdet en række registranter til brug for lokalbibliografierne. Således har Det kongelige Bibliotek registreret sin småtryksamling, så det også er blevet muligt at medtage f.eks. skattebøger og regnskaber for brugsforeninger og sygekasser i lokalbibliografien.

Bogen indledes med et afsnit om Vejle Amtskommune. Her placeres litteratur om hele amtet og litteratur, der vedrører mere end 3 kommuner. Så følger de 16 primærkommuner i alfabetisk orden fra Brædstrup til Vejle. Inden for den enkelte kommune er litteraturen ordnet i emnegrupper, der stort set svarer til bibliotekernes opstillings-system, og under det enkelte emne, er litteraturen normalt opstillet kronologisk.

Foran hvert af de 16 afsnit er der en skematisk kortskitse over primærkommunen, kun med angivelse af sognenavne. Her ville jeg nok foretrække nogle mere detaljerede kort med mere navnestof.

Der er en række hjælpemidler til at finde rundt i det omfattende materiale. Først og fremmest et udføreligt navne- og stedregister med op mod 10.000 registerposter. Der er desuden »se-også«-henvisninger under de enkelte emnegrupper. De er nødvendige, fordi en bog eller en artikel kun kan placeres ét sted i opstillingssystemet, selv om den omhandler flere emner eller lokaliteter.

Mens registret er meget pålideligt, kan man finde en del mangler i »se-også«-henvisningerne. Vi kan som eksempel følge litteraturen om den tapre dragon Niels Kjeldsen, der faldt i kamp med preussiske husarer på landevejen mellem Kolding og Vejle, og hvis indsats mange år efter blev diskuteret heftigt af historikerne. Hin minderige dag i februar 1864 var Kjeldsens feltvagt indlogeret på Højen Kro, og det er velsagtens begrundelsen for, at 2 poster er placeret under *Vejle kommune. Krigen 1864*. Selve træningen fandt imidlertid sted ved Blåkjær skov, og derfor finder man 6 poster i det tilsvarende afsnit under Kolding kommune og yderligere 11 under *Kolding kommune. Personalhistorie*. Nu vil det næppe starte en ny fejde om hans person, at Kjeldsen således gøres til Koldingssøn, selv om han vitterligt var født i

Ullerup nær Give. Forklaringen er nok, at forfatterne har skønnet, at Kjeldsens væsentligste virke i tilværelsen var kampen i Blåkjær skov i den nuværende Kolding kommune. Give må derfor nøjes med 4 poster alle om mindstenen på Give kirkegård.

Med registrets hjælp kan man få et overblik over alle fire steder i bibliografien, hvor Kjeldsen nævnes, men der burde også være »se-også«-henvisninger mellem de enkelte omtaler, og ikke som tilfældet er, kun mellem de to placeringer under Kolding kommune. Noget andet er, at det i tilfældet med litteraturen om Niels Kjeldsen nok havde været en god idé at begrænse opsplittningen og i stedet nøjes med henvisninger.

Hvor registret giver opslag på *navne* og *steder*, kan man ved hjælp af den *systematiske indholdsfortegnelse* følge litteraturen om bestemte *emner* på tværs af den topografiske opstilling. Også her kan der påvises enkelte mangler. Følger man emnet »jysk dialekt« savnes således henvisning til posterne 12529 og 12539 om forfatteren Anton Berntsens brug af dialekt.

Det er som nævnt et uhyre omfattende materiale om lokalområdet de fire forfattere har lagt frem. Alli-

gevel erkender de ydmygt i forordet, at målet med fuldstændighed ikke er nået. Stikprøver bekræfter imidlertid, at de har udført et meget omhyggeligt, pålideligt og samvittighedsfuldt arbejde, men det ligger i opgavens natur, at der med tiden vil dukke litteratur op, de ikke har fået med.

Nr. 12550 i bibliografien er Karl Bjarnhofs erindringsbog fra Vejle *Stjernerne blegner*. I en note anføres den engelske oversættelse, men bogen er faktisk også oversat til en lang række andre sprog, der også burde være nævnt.

Noterne til de enkelte poster i bibliografien bruges normalt til at give brugerne vigtige supplerende oplysninger, der ikke fremgår af den bibliografiske beskrivelse af bogen eller artiklen. Ved en række vigtige publikationer kunne jeg ønske mig at noterne var mere udførlige: *Vejle Amts Årbøger* er registreret som nr. 373 og 375. Her ville det være en god idé at oplyse, at der findes et selvstændigt registerbind, og i hvilke årgange man finder flerårsregistre. (Alle artikler i årbøgerne er naturligvis registreret selvstændigt under de pågældende emner). I noten til bibliografiens forgænger af Abitz og Bredsted (nr. 301) burde der være gjort opmærksom på de

fortsættelser, der blev bragt i årbøgerne indtil 1952.

Under *Jelling. Historie* finder man *Lindeberg: Hypotyposis arcium. Frankfurt, 1591* (nr. 6889). Det er vistnok bibliografiens ældste post, og den kunne godt have fortjent en nærmere beskrivelse i noten, bl.a. med en omtale af hvor publikationen befinder sig. Det forudsætter dog, at bogen er primært registreret, dvs. at den fysisk har været til stede ved registreringen. Er det *ikke* tilfældet, bør også det angives i noten.

De svagheder, man kan påvise især omkring henvisningssystemerne, må regnes til småtingsafdelingen, og de er i øvrigt næsten uundgåelige ved fremlæggelsen af et så stort materiale. Som helhed er det imidlertid et overordentligt vellykket resultat, der er kommet ud af det store arbejde.

Også som bogarbejde er bibliografien af høj kvalitet. De to bind er med trespaltet sats, og selv om skriftgraden er lille, er typografien alligevel tydelig og letlæselig, og det er nemt at orientere sig på den enkelte side.

Da man i sin tid afstak retningslinjerne for udarbejdelsen af de

amtslige lokalbibliografier, forudså man næppe omfanget af det arbejde, man satte igang. At det nu er lykkedes at færdiggøre bibliografien for Vejle Amt skyldes ikke alene de fire forfatters kæmpeindsats, men også stædighed og langmodighed hos udgiveren og stor generøsitet hos såvel offentlige som private kasser.

Dansk Lokalbibliografi. Vejle Amt vil være et uundværligt redskab for alle, der fra den ene eller anden synsvinkel beskæftiger sig med lokalhistorien. Bibliografien bør have sin naturlige plads i alle biblioteker, lokalarkiver, muséer etc. i amtet, mens prisen (1.582 kr.) desværre nok vil afskrække private købere.

Søren Brunbech

Litteratur.

Litteratur om Vejle Amt. Af Oluf Abitz og Aage Bredsted. 1945

Dansk lokalbibliografi DLB. En vejledning til brug ved udarbejdelse af lokalbibliografier. 3. rev. udgave 1982.

Dansk lokalbibliografi. Roskilde Amt. Af Else Schønning og Oluf Abitz. 1979.

Dansk lokalbibliografi. Fyns Amt. Af Arne Stricker-Petersen. 1983-84. Bind 1-3.

Dansk lokalbibliografi. Frederiksborg Amt. Af Eva Deichmann. 1985.

A. Hemmingsen 1901 - 1986

af Anders Engelbrecht

Den 28. november 1986 døde pens. lektor Anton Hemmingsen, Fredericia, i en relativ høj alder. Med Hemmingsens bortgang mistede Fredericia's historie en omhyggelig forsker, der satte en ære i at underbygge enhver historisk teori.

A. Hemmingsen fødtes den 28. juli 1901 i Bladstrup Sogn ved Otterup på Nordfyn, som søn af en gård-ejer. Efter at have taget realeksa-

men fra Otterup Realskole, blev Hemmingsen student på Døckers Kursus, København og derefter optaget på Københavns Universitet. I 1928 blev A. Hemmingsen cand. mag. i historie og dansk.

Det blev imidlertid ikke på sin fødeø at Hemmingsens livsgerning faldt. Den 1. august 1931 blev han ansat ved Fredericia Latinskole (senere gymnasium) som adjunkt, for i

1947 at blive udnævnt til lektor samme sted. Det blev til en lang årrække som underviser til glæde for såvel elever, lærerkolleger som skolen. På sin stilfærdige, rolige og omhyggelige måde underviste Hemmingsen sine elever, der således fik en personlig interesse for historie, hvilket også gjorde Hemmingsen meget afholdt. Ansættelsen varede frem til 1971, hvor lektor Hemmingsen havde 40 års jubilæum, men først i 1973, efter 2 år som timelærer, ophørte Hemmingsen sit virke ved gymnasiet.

Også i fritiden arbejdede Hemmingsen med sin historiske interesse. Allerede i 1938 blev den unge adjunkt indvalgt i Fredericia Museums bestyrelse, hvorefter han i nogle år havde ansvaret for museets genstands-registrering. Og mange år senere, i 1973, var lektor Hemmingsen med i oprettelsen af Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn. Han blev naturligt arkivets første formand og senere, indtil sin død, leder af arkivet.

Vejle Amts Historiske Samfund nød godt af Hemmingsens arbejdskraft, idet Hemmingsen var revisor i perioden 1964-1978, et hverv han påtog sig med stor interesse. Også i de historiske årbøger satte lektor Hemmingsen et eftermæle. I årbogen for 1974 berettede artiklen: »6.

julifesterne i Fredericia« om højdepunkterne i Fredericia's festdage i de forløbne 125 år for udfaldet 1849. I 1984 var: »Fredericias første præstegård - en byhistorisk undersøgelse«, et emne der gennem flere år havde ligget Hemmingsen på sinde og derfor blev behandlet med stor viden. Årbogen 1986 blev slutstenen i det historiske forfatterskab med artiklen: »En forskrivning til Satan 1732. En fredericiansk latin-skoleelevs skæbne«.

Også uden for V.A.H.S.'rammer havde A. Hemmingsen gennem årene ydet skriftlige bidrag til byens historie. I 1956 udkom den historiske afhandling »Fredericia Gymnasiums Historie«, bind I, 1656-1701. Udgivelsen faldt i 300-året for den første latinskoles oprettelse i Fredericia, og det var tanken at et bind II skulle følge tiden videre fremad. Denne tanke bar dog ikke umiddelbart frugt, men i 1974, ved ibrugtagningen af et nyt gymnasium nord for byen, markerede Hemmingsen begivenheden med en publikation: »Fredericia Gymnasium og dets bygninger«, idet omfanget af skriftet dog var mere beskedent end i 1956.

Samme år var Hemmingsen forfatter til bogen »Fredericias Belejring og Befrielse 1849« i anledning af 125 års jubilæet, der festlighold-

tes med bl.a. et besøg af regentparret. Lektor Hemmingsen havde ved den lejlighed den store glæde at overrække HM Dronningen et eksemplar af jubilæumsskriftet ved en sammenkomst på Fredericia Rådhus.

Med det store kendskab til 6. juli-slaget og -fester var det naturligt, at det blev Hemmingsen, der i 1980 stod bag jubilæumsskriftet »Selskabet De Danske Forsvarsbrødre for Fredericia og Omegn, 1880-1980«.

Men Hemmingsens viden og interesse rakte også uden for Fredericias volde. Som studiekredsleder havde han succes med emnet »kirkebyggeri«, men højdepunktet i denne virksomhed var en studierejse til Rom, som Hemmingsen gennem årene havde besøgt utallige gange med sine gymnasieelever. Til

den historiske indsats hørte endvidere et par lærebøger, som blev anvendt til undervisningen i gymnasiet, samt en kritisk gennemlæsning af rektor Erik Lund's »Verdenshistorie«.

Til det sidste var lektor Hemmingsen et interesseret medlem af Fredericia Museums repræsentantskab, samt revisor samme sted fra 1980 til sin død. Bevaringsforeningen Fredericia-Fonden benyttede ofte Hemmingsens store viden i den årlige byvandring, hvor han levedejgjorde den historie, som han i mange år beskæftigede sig med. Et svigtende syn det sidste par år bremsede ikke den gamle lektor i sin interesse for historie, men Hemmingsen måtte meget mod sin vilje lade cyklen med den pileflettede cykelkurv blive stående i garagen på Thorsvej.

Vejle amts historiske Samfund 1986-1987

Årsmødet 1987 afholdtes i Jelling seminariums kantine torsdag d. 11. juni kl. 19, hvortil ca. 85 fremmødte havde fundet vej trods tordenejr og skybrud. Leif Arffmann valgtes til ordstyrer, hvorefter formanden, Kamma Varming aflagde følgende beretning.

Efter sidste årsmøde i Børkop mølle d. 16. juni 1986 konstituerede bestyrelsen sig med:

Kamma Varming som formand

Erik With-Pedersen som næstformand

Søren Kyed Jakobsen som sekretær og kasserer

Redaktionsudvalget kom til at bestå af:

Kn. E. Reddersen, Kolding

Erik With-Pedersen, Vejle

Marius Wellner Jensen, Gedved

Søren Kyed Jakobsen, Fredericia (som afløser for Herskind Jørgensen)

Den første opgave, der lå for i efteråret var et møde med amtsrådets repræsentanter om indsamling af materiale om amtsrådets historie efter 1970 og om oprettelsen af et arkiv til dette materiale.

Som de fleste ved, udgrav amtsrådet for to år siden H. Blichfeldts bog om amtsrådets historie frem til 1970. Vi blev bedt om at tage initiativ til, at dette arbejde følges op. Efter nogle møder og et udvalgsarbejde skulle dette arbejde nu være etableret. Der er blevet nedsat en styringsgruppe, og der bliver for en periode ansat en arkivar, som skal etablere arkivet og være vejleder for de, der arbejder med indsamling af materiale. Blandt indsamlerne er først og fremmest samfundets afgående formand, Peder Eg Jensen, Give.

På det første af årets 4 bestyrelsesmøder blev det i øvrigt besluttet at gøre Peder Eg til honorært medlem af Vejle amts hist. Samfund.

Den 27. september 1986 afholdtes den årlige udflugt. For første gang uden, at der skulle afses tid til årsmøde, og det var godt, for det var en indholdsmættet udflugt.

Arrangementet tog sin begyndelse i den nyrestaurede Engum kirke, hvor den stedlige præst, pastor Preben Kok gav en fortrinlig gennemgang af kirkens historie. Pastor Koks engagerede og levende fortælling førte tilhørerne helt tilbage til tiden før de første trækirker - til overgangen mellem hedenskab og kristendom, hvor vi blev gjort bekendt med de nyeste teorier på kirkebyggeriets område: Kirkesalen indrettet i selve høvdingens storstue og dennes overgang til permanent helligdom.

Næste mål var et besøg på Tirsbæk slot,

hvor de ca. 200 deltagere i slotsgården blev budt velkommen af godsejer Algreen-Ussing. Efter en saglig redegørelse for slottets bygningshistorie blev deltagerne i hold på 40 ført igennem slottets større og mindre sale. Efter besøget var der lejlighed til at foretage spadsereture i den skønne park. Desværre var vejret ikke helt med os. Men deltagerne havde haft en historisk ekskursion af de sjældne.

Planen er, at vi fortsat vil skille årsmødet, som vi holder i aften, fra udflugten, som i år vil finde sted den 5. september. Den går til Nørup kirke og Engelsholm slot.

Efterårets næste arrangement var en lokalhistorisk dag i Horsens d. 15. november. Til den var indbudt repræsentanter for alle andre historiske organisationer i amtet.

Desværre kom der ikke så mange. Det skyldtes bl.a., at vi havde ramt en dag, hvor SLA i amtet havde kursus. Det blev ellers en spændende dag. Viceamtsborgmester Vagn Rye Nielsen gjorde rede for amtets kulturpolitik, især med henblik på historiske aktiviteter. Derefter blev de lokale historiske projekter gennemgået. Drøftelsen bagefter gav mange gode ideer. Om eftermiddagen var der byvandring i de gamle industrikvarterer, og vi så den nye »gamle skolestue«.

Vi har besluttet at arrangere endnu en lokalhistorisk dag i 88 eller 89.

Vinterens arrangementer fandt sted i februar og marts. Det første var den 11. februar i Sct. Nicolai sogns menighedshus i Kolding, hvor Lektor, dr. phil. Bent Jørgensen fra institut for navneforskning ved Kbh. universitet talte om: Stednavne på Koldingegnen. Han indledte med en kort redegørelse for navneforskernes metode og de problemer, der knytter sig til tokningen

af de enkelte stednavne. De gamle marknavne, der brugtes før udskiftningen, giver formentlig et billede af terrænet, som det så ud dengang. Bent Jørgensen havde som eksempel medtaget en liste over marknavne fra Nørre Bramdrup ejerlav. Han kom også ind på navnet, Kolding. Det kunne kun tydes som »Den kolde å«, men han mente, at Kolding fjord engang havde heddet Biert, der på gammel dansk betyder »lysende klar«. Der er ikke nogen anden rimelig sammenhæng mellem Nørre Biert og Sdr. Biert. 62 mennesker overværede foredraget, og der var stor spørgelyst.

Den 5. marts var der foredrag i Fredericia med 25 tilhørere. Under titlen »Fra udstillingsskib til dronningehal«, fortalte Anders Engelbrecht om Dansk Købestævne i Fredericia fra den spæde begyndelse i 1910, hvor Landsforeningen Dansk Arbejde i flere danske havnebyer præsenterede sin sejlende udstilling ombord på fregatten Jylland, indtil vore dage, hvor den store moderne Dronning Margrethe Hal danner rammen om nutidens messer.

A. Engelbrecht udgav i 1986 en bog om Købestævnet og suppleret af en række interessante lysbilleder fortalte han om den hektiske aktivitet, der i en lang årrække var i den første uge af august, når mennesker får hele landet strømmende til Købestævnet i Fredericia. I foredragssale kunne også ses museumsgenstande med tilknytning til Købestævnet.

I Horsens holdt museumsinspektør Jacob Jensen fra Arbejder- og Industri-museet den 9. marts et foredrag, som han havde kaldt: Da svinene kom til byen.

Jacob Jensen omtalte de ændringer, det medførte i slagteriprocessen og beskæftigelsen, at slagtingerne blev industrialiseret for nu 100 år siden. Også dette, at bøn-

derne én gang om året troppede op til generalforsamling, bl.a. for at hente deres efterbetaling, medbringende hele familien, fik betydning for byens forretningsliv, og så var det selvfølgelig en festdag for begge parter.

Til dette møde kom omkring 50 personer.

Vinterens sidste foredrag holdt Erik With-Pedersen i Idrættens Hus i Vejle den 24. marts. Det var et lysbilledforedrag om Østbyen i Vejle.

With-Pedersen fortalte først om de registranter, som laves rundt i landet med henblik på at erklære afgrænsede bymiljøer for bevaringsværdige. Et eksempel kunne være Østbyen. I flere år har With-Pedersen arbejdet med at kortlægge området. Fra dette arbejde blev vist mange spændende lysbilleder. Det var både billeder efter gamle fotos og helt nye optagelser. Især en serie om indvendige døre og vinduer i Jugendstil, som nu er fjernet p.gr.a. brandsikring, vakte begejstring - og sorg. Også en serie om berømte mennesker med tilknytning til Østbyen: Hans Brix, Harald Kidde, Anton Berntsen og Jacob Gade med litterære indslag ved interessant. Mange af de 25 fremmødte supplerede med egne erindringer fra området.

Det kan ikke undgås, at vi har diskuteret det forholdsvise ringe fremmøde. Vi har bl.a. givet kulden og den almindelig afmatning mod sæsonens slutning skylden. Vi har derfor nu besluttet som et forsøg at flytte møderne til efteråret fortrinsvis november måned, kort efter årbogens- og invitationernes udsendelse.

Ved et af de møder, som vi har haft med amtet kulturudvalgsformand, Vagn Rye Nielsen, blev vi bedt om - sammen med SLA i amtet at tage initiativ til nedsættelse

af et amtsligt Stavnsbåndsudvalg. Vi har netop nu den 2. juni haft det første møde med landbrugets organisationer. Det var et godt og aktivt møde, som mundede ud i beslutning om en stavnsbåndsdag til inspiration for lokalkomiteerne, og i nedsættelse af en række udvalg.

Vejle amts historiske Samfund har i øjeblikket omkring 2100 medlemmer. Det er ca. 1000 færre end for 5 år siden, men til gengæld mener vi, at vi er endt på et mere stabilt niveau. Vi har eksperimenteret med forskellige hverveformer. I år udsender vi sammen med årbogen et kort beregnet til indmeldelse, og vi vil appellere til medlemmerne om at være aktive. Vis årbogen frem og fortæl, hvis De har oplevet noget godt - foredrag eller udflugt.

Det er klart, at kontingentet ikke alene kan dække hele vores arbejde - især ikke årbogens udgivelse. Og den er vores vigtigste aktiv.

Vi er derfor glade for de livgivende bidrag, vi modtager fra forskellig side.

Jeg vil gerne bringe en tak til Kulturministeriet for støtte gennem tipshandlernes, til Vejle amt og en række kommuner. Jeg vil også gerne takke de pengeinstitutter og erhvervsvirksomheder, som mener, at kulturen - især historien også er vigtig - ved siden af sporten.

Til slut vil jeg takke vores samarbejdende historiske organisationer i amtet, som vi bl.a. arrangerer foredrag sammen med - og sidst - uden for bestyrelsen beretning - takke bestyrelsen, som ved entusiasme og arbejdslyst har gjort mit første år som formand til en glæde.

Som jeg sagde, så er årbogen vores vigtigste arkiv. Derfor mener vi, at redaktionsudvalget selv skal have mulighed for at give den et ord med på vejen. Det vil Kn.

E. Reddersen nu gøre i tilknytning til den øvrige beretning.

Reddersen redegjorde for den kommende årbog, som bliver af samme omfang som sidste år. Redaktionen følger nøje udviklingen for bogfremstilling for at kunne udnytte nye tekniske muligheder, når det skønnes favorabelt. Det tilstræbes stadig at forbedre årbogens indhold, og Reddersen rettede en appel til alle samfundets medlemmer om at bidrage med forslag, ideer til artikelstof samt egnede ting fra skufferne derhjemme til midtersiderne »Frem i lyset«.

Regnskabet blev forelagt af kassereren, Søren K. Jakobsen. Medlemstallet var pr. 1. juni 1987 ca. 2100.

Beretning og regnskab godkendtes.

Derefter foretoges valg til bestyrelsen. Følgende medlemmer, der afgik efter tur, genvalgte: O. Herskind Jørgensen, A. Bager, Birgitte Arffmann, Hans Jørgen Iversen og Falk Mikkelsen. Revisor A. Engelbrecht genvalgte. Medlemsbidrag forblev uændret kr. 75,-.

Efter kaffebordet holdt museumsinspektør Steen Hvass, Vejle, et meget fængslende foredrag med lysbilleder om Jelling gennem jernalder og vikingetid. Meget à propos, som vi befandt os midt mellem Jellingehøjene, stenene og kirken og de nylig udgravede jernalderbebyggelser, som nu er dukket op i forbindelse med gasledningens nedgravning samt en påbegyndt byudvikling. Nogle større gårde med indhegninger samt en meget stor høvdingegrav med indhold af bl.a. våben godtgør, at Jelling allerede i jernalderen har været et magtcentrum. Udgravningerne var gennemført indtil marts 1987, således at tilhørene blev delagtiggjort i en række endnu ikke publicerede oplysninger.

Steen Hvass afrundede sit foredrag med en gennemgang af Jellingeanlægget, som sættes i relation med Ravningsbroen, Fyrkat, Aggersborg og udbygningen af Dannevirke. Nye datidsmetoder gør, at man nu har rimelige muligheder for at fastslå, at Harald fra sit kongssæde i Jelling virkelig »Vandt sig hele Danmark« og befæstede sin position gennem en for den tid uhyre stor anlægsarkivitet. Årsmødet blev således præget af runesten og kæmpegrave lige fra allerførst, hvor forsamlingen sang »Jylland mellem tvende Have«.

Tak for støtte

I mere end 80 år har Vejle amts Årbog bragt artikler om forskellige sider af amtets historie. På den måde eksisterer der en skat af historisk viden om vores fælles fortid.

Gennem den lange årrække har man i årbogen sørget for at bringe en passende blanding af forskningsresultater og mere folkeligt erindringsstof. Det er Vejle amts historiske Samfunds mål at følge denne linie op og forøge mængden af viden om livet i Vejle amt i ældre og nyere tid.

Desværre har prisudviklingen gjort, at et rimeligt medlemskontingent ikke fuldt ud kan dække årbogens udgivelse og foreningens øvrige aktiviteter.

Bestyrelsen vil derfor takke alle dem, der gør det fortsatte arbejde for vores fælles hukkommelse muligt.

*Kamma Varming
formand*

Ekstrakt af årsregnskab

for perioden 1. januar - 31. december 1986.

INDTÆGTER

1. Tilskud:			
Kulturministeriet		9.100,00	
Vejle Amtskommune		12.000,00	
Kommuner:			
Nørre Snede	300,00		
Fredericia	2.291,05		
Horsens	1.980,00		
Give	500,00		
Egtved	200,00		
Jelling	500,00		
Vejle	2.100,00		
Kolding	3.340,00		
Brødstrup	200,00		
Juelsminde	75,00		
Tørring-Uldum	200,00	11.686,05	
Elektro Isola A/S, Vejle	1.000,00		
Bikuben, Kolding	500,00	1.500,00	
Arv i boet efter Laurits Petersen, Brabrand		13.000,00	47.286,05
2. Medlemskontingent			161.822,50
3. Salg af bøger			3.019,67
4. Renter:			
Indestående i bank og på giro	2.753,15		
Grundfond	483,99		3.237,14
5. Salg af lyd bøger			7.154,00
Indtægter ialt 1986			222.519,36

UDGIFTER

7. Publikationer:			
Trykning af årbog, 1986	111.802,19		
Trykning af vedtægter	2.781,60		
Lyd bøger, materialer	7.669,13	122.252,92	
8. Årbogens udsendelse			29.419,46
9. Møder			26.790,90
10. D.H.F.s årsmøde			1.538,00
11. Kontingent og abonnement S.L.F.			3.170,00
12. Administration			26.827,20
14. Andre udgifter			213,00
Udgifter ialt 1986			210.211,48
Indtægter			222.519,36
Udgifter			210.211,48
Overskud 1986			12.307,88

Status pr. 31. december 1986

AKTIVER

Kassebeholdning:

Sparekassen Sydjylland, Vejle

Konto 630-04-02700	19.842,64	
Konto 630-24-22594	92,70	
Konto 631-00-89070	13,03	
Konto 631-44-45233	225,12	
Konto 455-42-02639	144.000,00	

Sparekassen SDS, Vejle

Konto 412-02-01471	4.011,93	
--------------------------	----------	--

Bikuben, Kolding

Konto 085-44-60803	806,12	
--------------------------	--------	--

Girokonto 6 44 51 95	1.020,10	
----------------------------	----------	--

Girokonto 3 41 51 04	109,57	
----------------------------	--------	--

Kontant kassebeholdning	<u>80,81</u>	170.202,02
-------------------------------	--------------	------------

Jens Holms legat:

Kontant	1.000,00	
---------------	----------	--

Jysk Kreditforening 9. serie - 5%	1.800,00	
---	----------	--

Jysk Kreditforening 12. serie - 5 1/2%	500,00	
--	--------	--

Jysk Kreditforening 14. serie - 7%	5.300,00	
--	----------	--

Jysk Grundejerforening 1-2001-9%	4.800,00	
--	----------	--

Jysk Grundejerforening 3. afd. - 7%	<u>600,00</u>	14.000,00
---	---------------	-----------

Beholdning af bøger		25.000,00
---------------------------	--	-----------

Tilgodehavende:

Bogsalg (konto 3)		<u>2.689,00</u>
-------------------------	--	-----------------

Aktiver ialt pr. 31. december 1986		<u>211.891,02</u>
--	--	-------------------

PASSIVER

Gæld

Skyldig A-skat		2.443,00
----------------------	--	----------

Kapital:

Saldo pr. 1. januar 1986	197.140,14	
--------------------------------	------------	--

Overskud, 1986	<u>12.307,88</u>	209.448,02
----------------------	------------------	------------

Passiver ialt pr. 31. december 1986		<u>211.891,02</u>
---	--	-------------------

Fredericia, den 1. maj 1987.

Søren K. Jakobsen
kasserer

Ovenstående regnskab har vi stikprøvevis revideret og fundet i overensstemmelse med bogføringen. Beholdningernes tilstedeværelse er konstateret.

Fredericia, den 27. maj 1987

A. Engelbrecht

J. Gjedsted

VEJLE AMTS ÅRBOG

som kan købes i boghandelen, udsendes til medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 75,00 kr.

Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af bestyrelsens medlemmer eller direkte til ekspeditionen, adresse: Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, telf. 05 82 43 22.

Samfundets bestyrelse:

Pastor *Birgitte Arffmann*, Vejle.

Købmand *Anders Bager*, Glud.

Kasserer *Grethe Sehested-Blad*, Skærbæk.

Museumsinspektør *Steen Hvass*, Vejle.

Sognepræst *Hans Jørgen Iversen*, Hinning.

Museumsinspektør *Søren K. Jakobsen*, Fredericia.

Sekretær og kasserer

Konsulent *Marius Wellner Jensen*, Gedved.

Lektor *O. Herskind Jørgensen*, Fredericia.

Lærer *Niels Kolind*, Horsens.

Lærer *Falk Mikkelsen*, Give.

Konservator *Leo Novrup*, Bredballe.

Civilingeniør *Knud Erik Reddersen*, Kolding.

Overlærer *Kamma Varming*, Fredericia

Formand

Overlærer, arkivar *Erik With-Pedersen*, Vejle.

Næstformand

BØGER TIL SALG

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelse til Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, telefon 05 82 43 22.

	For medlemmer:	For ikke medlemmer:
	kr.	kr.
1908-1972	20,00	35,00
1974-1979	45,00	65,00
1980.....	52,00	70,00
1981.....	55,00	78,00
1982.....	60,00	86,00
1983.....	75,00	98,00
1984.....	75,00	98,00
1985.....	80,00	105,00
1986.....	85,00	110,00
1987.....	85,00	110,00
Realregister for årgangene 1905-1960	10,00	20,00
Register til Vejle Amts Årbog 1961-1975.....	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene: 1905-1907, 1911, 1916², 1917-1925, 1933-1936, 1937², 1938-1953, 1957-1961, 1973.

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Vejle kulturhistoriske Museum:

	For medlemmer:	For ikke medlemmer:
	kr.	kr.
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt.....	10,00	20,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle teaters historie)	10,00	21,00
Orla Lehmann: Den græske Thronfølgesag 1863. (1970)	12,00	30,00
Anton Berntsen 1983-1973. Liv og digtning. (1973).....	26,00	36,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie. (1974). (Sælges fra kommunekontoret i Jelling)	30,00	30,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980).....	35,00	60,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genoptr. 1981). Købes hos Kamma Varming, Olafsvej 7, 7000 Fredericia, 05 92 28 67	50,00	
H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842-1970	40,00	

